

3824

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Lütfi SEZEN

HAMZANÂMELERİN
HALK EDEBİYATINDAKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Yöneticisi
Prof.Dr. Muhan BALI

Erzurum - 1988

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
GİRİŞ	1
I - DESTAN TÜRÜ HAKKINDA BİLGİ	2
A. DESTANLARIN TEŞEKKÜLÜ	3
B. YAPMA DESTAN	6
II - TÜRK DESTANLARI	7
A. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARI	9
B. İSLÂMİYETTEN SONRAKİ TÜRK DESTANLARI.	10
1) MİLLÎ-İSLÂMÎ TÜRK DESTANLARI	10
2) İSLÂMÎ TÜRK DESTANLARI	16
İRİNCİ BÖLÜM	
I - HAMZANÂMELER	19
A. HAMZANÂMELER ÜZERİNDE YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR	19
B. TESPİT EDEBİLDİĞİMİZ HAMZANÂME YAZMALARI	24
II - HAZRET-İ HAMZA	28
A. HAYATI VE KİŞİLİĞİ	28
B. Hz. HAMZA HAKKINDA KAYNAK VE KİTAPLAR.	34
III - HAMZANÂMELER ÜZERİNDE TENKİTLER	35
İKİNCİ BÖLÜM	
I. HAMZANÂMEDEKİ TİPLER	39
A. İSLÂMÎ TİPLER	43

B. SONRADAN MÜSLÜMAN OLAN TİPLER	51
C. MÜSLÜMAN OLMIYAN TİPLER	52
II. -- HAMZANÂMEDEKİ MOTİF SIRALANISI'	54
A. DESTANI MOTİFLER	55
B. DİNİ MOTİFLER	65
C. MASAL MOTİFLERİ	71
Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M	
I - YAZMA METİN (HAMZANÂME : 69. CİLT)	80
II - EK METİN (HAMZANÂME)	115
III - EK METİN (HAMZANÂME)	122
GENEL İNDEKS	127
BİBLİYOGRAFYA	154

Ö N S Ö Z

Milletlerin kültür ve medeniyet tarihlerinin tespitiinde, halk edebiyatı ürünlerini çok önemlidir. Halk edebiyatının konusu tarih olmamakla birlikte, tarihi bilgilerden faydalanan ve kendisi de tarihe ışık tutar. Tarih bilimi olayların gerçek yönünü öğrenmek amacını taşır. Halk edebiyatının konusunu teşkil eden halkbilimi ise, olayların gerçeğe uymayan yönleri ile de ilgilenir. Halkbilimi için olayın gerçekteki biçimini ne olursa olsun, gerçeğe uygun ve uygun bütünsel yönleri önemlidir.

Halk edebiyatı her dönemde yüksek kültür nimetlerinden mahrum kalmış, buna rağmen yüksek zümre edebiyatlarından daha uzun ömürlü olmuş, kendisinden beklenen zevk, neşe, heyecanı fazlaca vermiş ve fonksiyonunu yerine getirmiştir.

Bu çalışmada, Türk Halk Edebiyatı'ni ilgilendiren ve üzerinde yeterince durulmamış olan "H a m z a n â m e" konusu ele alınmıştır. Yaptığımız araştırmalar başta, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi olmak üzere değişik kütüphanelerde çok sayıda H a m z a n â m e yazma nüshası bulunduğunu göstermiştir. Bunlardan tespit edebildiğimiz en son nüsha 69. cilt olup Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitapları arasında bulunmaktadır. Son cilt olması ve orijinalliği nedeniyle 69. cilt incelememize esas alınmış, ayrıca; Prof. Fahir İz'in E s k i T ü r k E d e b i y a t i n d a N e s i r I isimli eserindeki H a m z a n â m e metinlerine de yer verilerek bazı tespit ve tahliller yapılmıştır.

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde kuruluşundan beri halk edebiyatı çalışmalarına büyük önem verilmektedir. Son zamanlarda dini-destanî tür üzerindeki

çalışmalara yer verilmesi de oldukça önemli bir gelişmedir. Hasan Köksal'ın 1983 yılında, Doç. Dr. Saim Sakaoğlu yönetiminde hazırlamış olduğu, "Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı" konulu doktora çalışması epik türün özelliklerini ortaya koyması ve muhtevası bakımından ciddi bir araştırmadır.

Dr. Hasan Köksal, çalışmasında epik tür hakkında bilgi vererek, Türk-İslâm toplumunda bu türle gelişen insan tiplerini tanıtır. Tipleri büyük ölçüde sözlü ve yazılı metinlerden seçiyor. Tip yanında motif çalışmalarına da yer veriliyor.

Hamzâname konusunu hazırlarken, metod bakımından karşılaştığımız problemlerde Dr. Hasan Köksal'ın çalışmasından faydalananmış bulunmaktayız. Çalışmamızın dini-epik türle dayalı olması esere olan ilgimizi artırmıştır. Ancak, *Battalnamâe*'nin dini ve epik olma özelliği yanında millî bir karakter taşıdığı görülür. *Hamzâname*'de ise, İslâm dinine karşı duyulan sevgi ve bağlılık teması ön planda tutulmuştur. Konuya Türk halkının ilgi duyması, dini duyguları kabartması ve İslâm büyüklerinden Hz. Hamza'nın menkabevi hayatını işlemesindendir.

Hamzâmeler, tamamen İslâmî bir çehre taşımaları yanında, daha önce teşekkül etmeleri bakımından da *Battalnameler*'den farklı özellikler gösterirler. Bu özelliklerden konularımız içinde söz edilmişdir.

Bilindiği üzere, halk edebiyatının tahkiyeye dayanan türleri üçe ayrılır. Bunların birincisini destanlar, ikincisini masallar, üçüncüsünü de hikâyeler teşkil eder. Çoğu masal unsurları insanlığın ortak malıdır. Masallar dinleyicileri inandırmak gibi bir iddia taşımayan tamamen hayal mahsülü ürünlerdir. Olağanüstü vak'a ve kahramanlara fazlaca yer verilir. Aşılmayacak bir dağı masal kahra-

manı bir anda geçer. Yıllarca sürebilecek bir yolculuk, bir sihir gücüyle kısa zamanda gerçekleşebilir. Oysa, destanlar ve halk hikâyeleri millî bir karakter arz ederler. Destanların manzum olma özelliği yanında, halk hikâyelerinin nazım-nesir karışımı olması gereklidir. Aşk, tabiat ve kahramanlık halk hikâyelerinin ana konularındandır. Destanlarda ise din, fazilet, kahramanlık, büyük felâket ve sevinç olayları işlenir.

Yukarıda kısaca özelliklerinden söz ettiğimiz destan, masal ve halk hikâyesi arasında devamlı olarak bir malzeme alış verisi olmuştur. Bu bakımından bu üç türü birbirinden tamamen ayırmak oldukça güçtür. Destan, masal ve hikâyede kullanılan ortak malzemelere Hamzanâme'de de rastlanabilmektedir.

Dînî-destanî türé giren eserlerde, dîne hizmet edenler ister savaşçı bir halk kahramanı, ister bir din büyüğü olsun, sık sık olağanüstü güç (keramet) gösterirler ve hayat hikâyeleri heyecanlı bir dînî destana bürünür. Din uğruna yapılan fedakârlıklar ve kahramanlıklar halkın muhayyilesinde derin izler bırakır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in amcası ve süt kardeşi Hz. Hamza'nın kahramanlıkları da bütün İslâm âleminde olduğu gibi, Türk halkın muhayyilesinde geniş bir yer tutmuştur. Anadolu'da çok yaygın olan Hamzanâmeler bunun tipik birer örneğidir.

Türkler, İslâmiyet'le daha ilk fetihler sırasında temas geçmişlerdir. Ancak, Müslümanlığı üç asır kadar sonra X. asır ortalarında kitleler halinde kabul ettikleri görüür. Müslümanlık kısa zamanda Türklerin millî dini haline gelmiş, 749'da (milâdi) Abbâsî Hanedanı'nın iktidara gelmesi ile Türk-Arap mücadeleleri sona ermiştir. Bunu takiben Türkler, İslâm dini yanında Arap dili, kültürü ve edebiyatına karşı ilgi duymağa başlamışlar, bir tarafdan eski millî destanlarına (İslâmiyet tesiriyle) yeni bir çehre kazandırırlarken, öte yandan İslâmî destanlar vermişlerdir.

1071'de kazanılan Malazgirt zaferiyle Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türkler, hafızalarında yaşattıkları İslâm büyüklerinin kahramanlık menkibelerini, (yeni yurtlarında) nesilden nesile aktarmayı kutsal bir görev saymışlardır.

XIV. asırdan itibaren saraylarda "kissa-hwân" adıyla bilinen kimselerin anlattıkları İskendername, Salsalname, Hamzaname, Anternâme, Süleymanname, Rüstemname adıyla bilinen epik ve menkîbevi mahiyettedeki hikâyeler çoğalmağa başlamıştır.

Bu kahramanlık hikâyelerinin büyük bir kısmı Hz. Hamza'nın şahsiyeti etrafında teşekkürül etmiş, Kissasi Emîr Hamza, Kitab-ı Rumuz-ı Hamza ve Hamzanâme... gibi isimler altında halk kahvelerinde, yeniçeri ocaklarında, sınırboyu kal'alarında anlatılmıştır. Özündeki din sevgisi yüzünden Anadolu halkı bu destanî hikâyeleri çok çabuk benimsemiştir.

Hz. Hamza'nın kahramanlığı, cesareti, dürüstlüğü, zayıftan yana olması gibi hasletleri, O'nun ruhunda kendi benliğini bulan Türk insanına hiç de yabancı gelmemiş, bu ruh ve düşünce tarzıdır ki; Hz. Hamza'nın menkîbevi hayatını konu alan Hamzanâme勒in anlatılmasına ve yayılmasına sebep olmuştur.

Hamzanâme, Türkler tarafından benimsenen İslâmî destan kahramanlıklarının anlatıldığı ilk eserdir. Türkler arasında X. yüzyıldan itibaren söylenilmeğe başlanmış, (simdiki bilgilerimize göre) XIV. yüzyıl sonuna doğru yaziya geçirilebilmiştir. Bugün mevcut Hamzanâme metinlerinin ilk müellifinin Şâir Ahmedî'nin kardeşi Hamzâvî'nin olduğu (konularımız içinde sözünü ettigimiz) çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.

Evliya Çelebi, Seyahatname'si'nde Hicret'in 261. senesi (milâdi 874) 60 cildi bulan Hamzanâme' nin Meddahan-ı Rum tarafından 360 cilde kadar

çıkartıldığını beyan etmektedir. *S e y a h a t n â m e* dışında bir çok kaynakta '60 cilt olarak belirtilen *H a m - z a n â m e'* nin Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özge Kitapları arasında tek nüsha halinde bulunan 69. cildini inceleme konusu olarak seçmemiz tesadüffî değildir. 69.cilt birtakım soruları da birlikte getirmektedir. Acaba, Evliya Çelebi'nin belirttiği gibi 360 cilt *H a m z a n â m e* var mıdır ? 69.cildin tespit edilmiş olması, cilt sayısının 60'ın üzerinde olduğunu ve Evliya Çelebi'ye yaklaşılabileceğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma ile *H a m z a n â m e* konusu etrafında yapılacak münakaşalara zemin hazırlamış oluyoruz. Daha mükemmel eserlerin ortaya çıkması en büyük arzumuzdur. Yaplığımız araştırmalarda, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. F. Kadri Timurtaş'ın, *H a m z a n â m e'* nin I. cildi üzerinde öğrencilerine yaptırdığı iki lisans tezi dışında başka çalışmaya rastlamayışımız, konunun yeterince ihmali edildiğini gösteriyor.

Konunun bir bütün olarak işlenmesi geniş bir ekip çalışmasını gerektirmektedir. Bir çok kütüphanedeki değişik yazma nüshaların incelenmesi bir kadro ve ekip işidir. Bunun da ötesinde uzmanlık ve gönül işidir. Bu da diğer bilim dallarında olduğu gibi, halk edebiyatının bir bilim konusu olarak ele alınmasına ve bu sahada uzmanlaşmış bilim adamlarının çoğalmasına bağlıdır.

Batı'da XIX. asır ortalarından itibaran bağımsız bir bilim dalı olarak tanınmağa başlayan halkbilimine ülkemizde gereken önem verilmemiştir. Daha önce kimi bilgin ya da yazarların farkında olmadan halkbilime yaptıkları katkılar vardır. Bunların en eskisi Kaşgarlı Mahmut'un *D i v a n ü L ü g a t i 't-T ü r k'* üdür.

Türkiyede halkbilimi konularına 1908 Meşrutiyeti'nden sonra yaklaşıldığı görüllür. İlk yaklaşanlar arasında Ziya Gökalp, Rıza Tevfik ve Fuat Köprülü'yü sayabılırız.

Gökalp halkbilimini "halkiyat" olarak ele alır. Rıza Tevfik ise, "folklor" terimini halk edebiyatı manasında ilk olarak kullanan bilim adamıdır. Fuat Köprülü'ye gelince, "Yeni Bir İlim Halkiyat-Folklor" başlıklı yazısı ile folklorun tanımını, kapsamını ve amacını izah eder.

Türk halkbilime ilk temel taşını koyanlardan biri Macar bilgini Ignaz Kunos'tur. Kunos, 1887 yılından itibaren Anadolu, İstanbul ve Rumeli'den derlediği metinleri 1925'te Türk Halk Edebiyatı adı altında İstanbul'da neşretmiştir.

Batılı bilim adamlarının, Kunos'un açtığı çığırдан yürüyerek Türk Halk Edebiyatı'nın çeşitli türlerinden derleme ve inceleme yapma gayretleri günümüze kadar süregelmıştır. Macar Gyula Nemeth, Alman G. Jacob, T. Menzel, Otto Spies, W. Eberhard vd... bunlardandır. Türk halk hikâyelerini müstakil bir konu olarak ele alması bakımından Dr. Otto Spies'in Türk Halk Kıtaplari, sahasının ilk ürünü olarak büyük önem taşımaktadır. 15 yazılı Türk halk hikâyesinin incelentiği bu eser, Behçet Gönül (=Necatigil) tarafından 1941'de Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Türk aydınlarının kendi halk kültürlerene bir bilim konusu olarak eğilmeleri Kunos'un çalışma döneminden epeyce sonra başlar. Ziya Gökalp, Rıza Tevfik ve Fuat Köprülü'yü müteakiben halkbilimi konusunu işleyen bilim adamları arasında, P.Naili Boratav, Nihal Adsız, İlhan Başgöz, Şükrü Elçin, Besim Atalay, Z.Fahri Fındikoğlu, Murat Uraz, Muhan Bali, Bilge Seyidoğlu, Saim Sakaoğlu, Umay Günay, Fikret Türkmen, Ensar Arslan, Dursun Yıldırım, Abdurrahman Güzel vd... zikredilebilir. Ayrıca, halkbilimi konusuna ilgi duyan bir çok yazar ve şairin çok kıymetli hizmetleri ve eserleri vardır.

Buna rağmen, anabilim dalı halk edebiyatı olan bilim adamı ve halkbilimini bağımsız bir Öğrenim kolu sayan üniversite sayısı oldukça azdır. Konuya başkalarının saygı duyması isteniliyorsa, bir anabilim dalı olarak ele alınmasını gerçekleştirmek zorundayız.

Netice olarak şunu söyleyebiriz ki; üzerinde çalışıl-
mak istenilen bir konu ele alınınca belli bir çerçeve içi-
nde kalınamıyor. Onunla ilgili bir çok mesele (ister iste-
mez) karşınıza çıkıp yolunuzu kesiyor. Kendinize daha çok
soru sormak ve araştırma yapmak zorunda kalıyorsunuz. Ham-
z a n â m e gibi hiç işlenmemiş ve çok geniş hacimli bir
konuda bu soruların giderek çoğaldığı muhakkaktır. Bizim
yaptığımız bir başlangıç ve tartışmayı açmaktadır. Zamanla da-
ha verimli ve başarılı çalışmaların yapılacağı inancında-
yız.

Çalışmalarım sırasında, yardımlarını görüp kıymetli
fikir ve tavsiyelerini aldığım sayın hocam Prof.Dr.Muhan
BALI'ye minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Ayrıca, karşılaştığım problemlerin çözümünde ilgileri-
ni esirgemeyen Doç.Dr.Bilge Seyidoğlu, Doç.Dr.Efrasyab Ge-
malmaz, Yrd.Doç.Dr.Recep Toparlı ve Dr.Orhan Yavuz'a içten
teşekkürlerimi sunarım.

3 Mayıs 1988

Lütfi Sezen

G İ R İ S

T. G.

Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

I - DESTAN TÜRÜ HAKKINDA BİLGİ

İlkçağın en uzak dönemlerinden günümüze kadar gelen edebiyat ürünlerinin başında destanlar yer alır. Destanlar, milletlerin hayal gücünü en çok doyurabilecek ürünlerdir. Kelimin aslı Farsça "dâstân" dır. Dilimizde Fransızca olan epope (epopee) ve lejand (legende) karşılığı kullanılmaktadır.

Epope, tarihî kahramanlık olaylarının efsaneleşmiş hikâyeleridir. Lejand ise, tarih öncesi veya tarihin başlangıç devirlerine ait daha eski, efsanevi ve masal unsurları (mitos) karışmış hikâyeleri içine alır.

Milletlerin tarih ve tarih öncesi devirlerine ait din, fazilet, kahramanlık maceralarını, büyük felâket ve sevinçlerini anlatan destanlar millî, anonim, sözlü (başlangıçta) ve manzum eserlerdir.

Eski Yunanlılar, ozanların sazla terennüm ettikleri bütür şiirlere epos (söz) derlerdi. Batı dillerinde destan için kullanılan epopenin "epos" tan alındığına dair görüşler vardır.(1)

Destan, tarihin henüz yazıya geçmediği, ilim ve aklın toplum düzenine iyice hakim olmadığı çağların verimidir. Destanlara efsane gözüyle bakılmamalıdır. O, gücünü ve kaynağını kendisini meydana getiren toplumun millî vicdanından alır. Olaylar tarihî vesikalara dayanmaya bile, temsil ettiği kavmin anlayışını ve yaşamışını ortaya koyması yönüyle tarihî kaynak niteliği taşır.

Destan, aristokrasının sanat çeşididir. Onun kahramanlarının maceralarını anlatmış, o tabakaya mensup dinleyiciler huzurunda söylemiştir. Destan (saf haliyle) cemiyetin iç tezatlarını değil, onu idare eden ve baş olan kahramanların dış kuvvetlerle, düşmanlarla, tabîî veya tabiat dışı âfetlerle, canavarlarla vb... mücadelesini anlatır.

---

1. Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı I, İstanbul 1968, s. 26

Birbirinden ayrı insanların birbirine benzemeyen mukadderatlarını destan düşünemez. O cemiyeti bir bütün, mütecanis kütte halinde görür. Kahramanları bir topluluk adına iş yaparlar.

İnsan cemiyetleri içinde söz sanatı istiklal kazanmağa başladığı andan itibaren tâhiye çeşidinden iki edebî nevi görüyoruz: Biri destan, digeri masal. Romanın kaynağı destandır.(2)

Destan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan "Kahraman-Bilge" şahsiyetlerin menkabevî ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun didaktik hikâyelerdir.(3)

A - DESTANLARIN TEŞEKKÜLÜ

Her milletin destanı yoktur. Bazı milletler, destan edebiyatına yapma destanlarla katılmışlardır. Değişik Avrupa milletlerine mensup fikir ve sanat adamlarının bir çoğu, ilhamlarını eski Yunan ve Şark milletlerinin destanlarından almışlardır.

Destan, bazı safhalardan geçtikten sonra tesekkül eder. Bu safhalar sırasıyla; çekirdek, gelişme ve tesbittir.

Cekirdeği; tarihî bir olay meydana getirir. Bu olayın halk muhayyilesinde çok derin bir iz bırakması gereklidir. Ruh ve vicdanlara yerleşerek, ard arda gelen kuşakların hayal gücüyle genişler ve derinleşir. Henüz yazıya geçmediği için her isteyen başka türlü anlatır. Çoğalan bu rivayetler destanın çekirdek safhasını hazırlar.

İkinci safhada; ozanlar, efsaneleşen tarih olaylarını kendi hayal güçlerini de katarak değişik motiflerde ve saz eşliğinde dile getirirler. Bazen bir meraklı kimse, tarihçi veya şair tarafından yazıya geçirildiği de olur. Yazıya geçiren bir şeyler ekleyebilir.

2. Prof.Dr.Pertev Naili Boratav, Folklor ve Edebiyat II, İst. 1982, ss. 304-305
3. Prof.Dr.Şükru Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, İst.1981,s.71

Üçüncü safha; bir büyük destan şâirinin çıkması, ozanların söylediğî parçaları; derlemesi, sıraya koyması ve yazıya geçirmesi olayıdır. Bu tespîti, destan geleneğini iyi bilen bir büyük şâir veya millî şuur sahibi bir aydın ve bilgin yapabilir. Halk arasında canlı bir şekilde yaşayan destan parçalarını toplar ve kendi dehası ile yeniden işler.(4)

Türk destanları (kîsmen Dede Korkut Kitabı hariç) ikinci safhada kalmış, bir büyük destan şâiri tarafından yazıya geçirilememiştir. Elimizde mevcut destan parçalarının bir kısmı eski İran, Çin, Arap, Moğol tarihi ve edebî eserlerinden, bir kısmı da Bizans ve diğer Batı kaynaklarından derlenmiş, teşekkürülüünden çok sonra yazıya geçirilebilmiştir.

Doğu'dan Batı'ya doğru, coğrafi bir sıralama yapılacak olursa; teşekkürülü tamamlayan destanların başında İran, Yunan ve Fin destanları gelmektedir.

İran'ın büyük şâiri Firdevsi (X. asır), "İran milletinin destanî tarihi" olarak bilinen Şehnâme'yi yazmıştır. Şehnâme, İran'ın her türlü varlığını yer yüzündeki her şeyden üstün tutmak gibi, millî ruhun kuvvetle belirtilişi bakımından tam bir epope özgürlüğü taşımaktadır.

Firdevsi, milletinin destanî tarihini başlangıçtan Sâsâniler devri sonuna kadar, bütün yaşayan hatırları, efsaneleri, unutulmaz kahramanlıklarını ve millî an'anelerini bir araya toplayarak yazmıştır.

Şehnâme'de Firdevsi, millî lisana büyük önem vermiş, elinden geldiği kadar Arapça kelimeler kullanmamağa garyet göstermiştir. Eserde, İranlıları Fars dili ile millî bir ruh etrafında toplama ülküsü hakimdir.

Türk, Hint ve Yunan mitolojisinden de çizgiler taşıyan Şehnâme, başka edebiyatları da etki alanına almıştır. Doğu edebiyatlarında "Şehnâmecilik" diye yeni bir türün ortaya çıkması bununla ilgiliidir. Şâirler önce çok eski vak'aları anlatan Şehnâme'ye baş vurmuşlar, sonra kendi çağla-

rini ele almışlardır. XV. asırdan itibaren Türk edebiyatında da tesirleri görülen Ş e h n â m e, İslâm edebiyatlarında her zaman üstün yerini muhafaza etmiştir.(5) Daha sonra yazılan İ s k e n d e r n â m e, H a m z a n â m e ve B a t t a l - n â m e l e r d e de Ş e h n â m e' nin izleri vardır.

M.Ö. IX. asırda yaşadığı sanılan Yunan destan şâiri Homeros'un İ l i a s ve O d y s s i a (İlyada ve Odise) adlı eserleri bir büyük destan şâiri tarafından yazıya geçirilen ilk örneklerdir.

Homeros'un destanlarında renkli sıfatlar, uzun teşbihler ve yer yer realist bir anlatış görülür. Asil duygular, yüksek düşünceler, zengin bilgi, görgü ve hayal unsurları ile birleşmiş bir destan dili kullanılmıştır.

Her iki destanda da Akdeniz ikliminin renkleri çizgileri ve estetiği kendini hissettirir. İnsanlarla eski Yunan tanrıları arasında gelişen kin, ihtiras, vahşet, fazilet ve insanlık duyguları büyük bir hünerle çizilmiştir.(6) Latin şâiri Vergilius da (M.Ö. 70-19) Homeros'un yolundan giderek A e - n e i d adlı eserini yazmıştır.

Millî destanların en klasik örnekleri Yunan ve İran destanları olmakla birlikte, daha değişik şartlarda destan veren milletler de vardır. Fin ve Cermen destanları bunlardandır. Türk destanları ile mukayese bakımından bunları kısaca hatırlatmak gereklidir:

Fin dil ve folklor bilgini Elias Lönnrot'un doktorluk yaptığı köylerdeki halkın arasında yaşayan destan türleri dikkatini çekti. Bunları birer millî hazine kabul ederek derlemeğe başladı. K a l e v a l a adlı eserini 1836'da yayınladı. Fin halkını ve edebiyatını geniş ölçüde etkileyen eserde 12.000 misralık 32 şiir veya runo vardı. 1849'da son şeklini verdığında K a l e v a l a 23.000 misralık 50 runo olmuştu.

Fin halkın tarım ve toprak zorluğunu yenmek yolunda, S a m p o adlı sihirli degirmeni elde etmek için sarf ettiği

5. Prof.Kenan Akyüz,"Firdevsi Şehnâme'ye Önsöz" , Çev. Necati Lügal, Ankara 1967, ss. XVII-XXIII

6. N.Sami Banarlı,Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt I, İst. 1971, s.8

gayret üzerine kurulan destan, temiz ruhlu aşk ve mücadеле türkülerini dile getirir. Yoksul Fin halkın (karlı ve soğuk iklimin şartlarına rağmen) döyurulması amacı kendini gösterir. Kahramanları olağanüstü güçleri olan insanlardır. Fin benliğini temsil eden K a l e v a l a bir çok esere ilham kaynağı olmuştur. Dil, duygusal ve hayal güzellikleri ile de dikkat çeker.

Cermen destanı N i e b e l u n g e n'le ilgili ilk tarihî bilgileri milâdîn ilk asrında Romalı tarihçi Tacitus'un Cermen K a v i m l e r i adlı eserinden öğreniyoruz. Cermen tanrıları ve kahramanları için söylenen bu destan parçalarında; işık kahramanı Siegfried'in karanlıklar hakimi Niebelungenleri maglup ederek hazinelarını alması hikâye edilir. Aşk, sadakat, arkadaşlık ve kahramanlık duyguları işlenen olayların bir kısmı Hun hükümdarı Attila'nın sarayında geçmekte ve Hun destan geleneği ile bireleşmektedir.(7)

Hint destanları R a m a y a n a ve M a h a b h a r a-t a' da ise insanların manevî bakımından yükseltılması (ermişlik) ülküsü vardır.(8)

Fransızların C h a n s e n de R o l a n d'ı ile Fransa'nın yükseltilmesi istenilir.

İngiltere'de Milton'un P a r a d i s e L o s t'u (=Kayıp Cennet) Puritan topluluğunun destanıdır.

Ayrıca; Japonların Ş i n t o, Akadların G i l g a m i s, Türklerin M a n a s'ı dünyaca ünlü destanlardandır.

B - YAPMA DESTAN

Asıl destanlar, halkın vicdanından fışkırmış ortaklaşa eserler oldukları halde yapma destanlar ferdi eserlerdir. Bazı şair ve yazarlar, kendi milletinin tarihinden çıkarılmış heyecanlı ve büyük vak'aları bir takım hayal unsurları ile karıştırarak hikâye ederler. Bunlara y a p m a d e s t a n denir.

---

7. N. Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt I, İstanbul 1971, s.10

8. Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, Cilt I, İstanbul 1968, s.31

Akıl ve mantık devrinin ürünleridir.

Haçlı seferlerini destanı bir dille anlatan İtalyan şâiri T o r q u a r t o T a s's o' nun (1544-1595) K u r t a - r i l m i ş K u d ü s' ü (La Gerussalemme Liberata) ile Fransız şâir ve düşünürü V o l t a i r e' in (1649-1778) XVI. asır din ve mezhep savaşlarını konu alan H e n r i a d e' si tanınmış yapma destanlardandır.(9)

Türk edebiyatında; Yazıcıoğlu'nun (XV. asır) S e l ç u k - n â m e'si, F. Hüsnü Daglarca'nın Üç Ş e h i t l e r D e s t a n i (1949), Ç a n a k k a l e D e s t a n i (1965), Behçet Kemal Çağlar'in B a t t a l G a z i D e s t a n i (1968), M. Necati Sepetçioğlu'nun Y a r a d i l i ş v e T ü r e - y i ş D e s t a n i (1965) vb. yapma destan örnekleridir.(10).

II - T Ü R K D E S T A N L A R I

Eski destanlarımızın meydana geldiği çağlardaki Türk mitolojisi güzel ve zengindir. Orta-Asya'dan getirilmiş olanlar yanında Anadolu'da teşekkül edenler de vardır. Ancak, bunlardan Türk halk epopesinin bütün vasıflarına haiz eser olarak yalnız Kirgızların M a n a s destanını gösterebiliriz.(11)

Türklerin göçebe hayatı benimsemış olmaları destanlarının dağınık parçalar halinde kalmasına sebep olmuştur. Fuat Köprülü, Z. Velidi Togan, P. Naili Boratav, Nihal Adsız... gibi araştırmacıların tetkik ve tasnif ettikleri Türk epopelerinin birçogunun metinleri elemizde mevcut degildir.(12) Bunların bir kısmı halk arasında yaşayan parçaların derlenmesi suretiyle elde edilmiş, bir kısmı ise eski İran, Çin, Arap, Moğol ve Batı kaynaklarından derlenmiştir. Firdevsi'nin Ş e h n â m e'si bu kaynakların başında gelmektedir. Ş e h n â m e'de, Türklerin menkabevi tarihleri, mitolojileri ve menşeleri hakkında geniş bilgiler vardır.

-
9. Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı Cilt:I, İstanbul 1968,s.32.
  10. Halk edebiyatı nazım türü olan destan konumuz dışındadır.
  11. Prof. Dr.P.N.Boratav, Halk Hik. ve Halk Hikâyeciliği,1946

Türk destanlarının Türkçe yazılı kaynakları arasında; Kasgarlı Mahmut'un *D i v a n u L ü g a t - i t - T ü r k'* ile Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın *Ş e c e r e-i T ü r k ve Ş e c e r e-i T e r â k i m e* adlı eserlerini sayabiliriz. İlhanlı veziri Reşidüddin'in (XIV. asır) *C a m i'ü't - T e-v a r i h isimli* dünya tarihi ve Cüveyenî'nin (XIII. asır) *T a r i h-i C i h a n G ü ş â'sı* Türk destanları ile ilgili bilgi veren önemli kaynaklardır.

Türk tarih ve medeniyetinin umumi tasnifine uygun olarak destanlarımıza, İslâmiyet'ten önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırmak gelenek haline gelmiştir.

I - İslâmiyet'ten Önceki Destanlar:

1-Yaradılış Destanı

2-Saka Destanı

a) Alp Er Tunga Destanı

b) Şu Destanı

3-Hun-Oğuz Destanı

4-Köktürk Destanı

a) Bozkurt Destanı

b) Ergenekon Destanı

c) Köroğlu Destanı (eski sekliyle)

5-Uygur Destanları

a) Türeyiş Destanı

b) Mani Dininin Kabulü Destanı

c) Göç Destanı

II - İslâmiyet'ten Sonraki Destanlar:

1-Manas Destanı

2-Cingiz(Cengiz) Han Destanı

3-Seyyid Battal Gazi Destanı

4-Danışmend Gazi Destanı

5-Köroğlu Destanı (yeni sekliyle)

Dede Korkut Hikâyeleri destanı özelliklerinden dolayı İslâmiyet'ten sonraki döneme dahil edilmektedir.

A - İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARI

İslâmîyet'ten önceki dëstanlar birbirini bütünleyen parçalar halindedir. Bunları müstakil birer destandan çok, ana kollardan ayrılmış destan parçaları olarak kabul etmek yerinde olur. En eski Türk destanı, Sakalar devrinde "Alp Er Tun-ga" ile "Şu" adlı iki kahramanın müstakil maceralarını konu alan Saka destanıdır.(13) M.Ö. VII.asılda yaşayan Alp Er Tun-ga'dan Firdevsi'nin Ş e h n â m e' sinde "Efrasyab" diye söz edilir. Kaşgarlı Mahmud bu destanın bir kaç dörtlüğünü D i v a n ü L ü g a t i 't T ü r k ' e almıştır.

İkinci büyük destan Oğuz Kağan destanıdır. Oğuzların atası Oğuz Han veliğini anlatan başlıca iki kaynak vardır. Bunlardan birincisi Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan Uygur harfleriyle yazılmış tek yazma nüshadır. Bu nüsha Rıza Nur tarafından keşfedilmiş, ilmî olarak W. Bang ve R. Rahmeti Arat tarafından önce Almanca (1932), daha sonra Türkçe olarak "Oğuz Kağan Destanı" adıyla (İstanbul 1936) yayınlanmıştır. Aynı eseri Muharrem Ergin 1970'te yeni şekliyle 1000 Temel Eser Yayınları arasında neşretmiştir.(14)

Oğuz Kağan destanının ikinci parçası Residüddin'in C a-m i 'U't-T e v a r i h' indeki rivayettir. Bu kitabın 1317 tarihli ve minyatürlü bir nüshası İstanbul Topkapı Müzesi'nde bulunmaktadır. XV.asırdır tarihçisi Yazıcıoğlu ile XVII.asırlarda yaşayan Ebül Gazi Bahadır Han, Reşidüddin rivayetini Batı ve Doğu Türkçesi'ne aktarmışlardır. Reşidüddin'in Farça metnini en son Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Türkçe'ye çevirmiştir ve tarihî bakımdan incelemiştir.(15)

Göktürklerin zuhurunu ve tarihlerinin başlangıcını anlatan iki büyük efsane vardır ki bunlardan Bozkurt destanı, soyu sopsu öldürümüş olan bir Türk çocugunun dişi bir kurt tarafından beslenip ve onunla evlenmesini, yeni Göktürk nesil-

13. Şükrû Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara 1981, s.71

14. Muhammed Ergin, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1970

15. Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar (3), İstanbul 1975, s.11

leri meydana getirisini hikâye eder. Ergenekon destanı ise geçit vermez bir dağ altında çoğalan Türklerin, demiri eritmek hüneriyle oradan kurtuluşlarını anlatır.

Uygurlar döneminde teşekkür eden dördüncü bir kol; Türeyiş ve Göç destanıdır. Türeyiş'te Türklerin kutsal bir dağdan ya da o dağdaki bir ağaçtan türedikleri anlatılmaktadır. Göç destanında ise değerini bilmeyerek Çinlilere verdikleri kutsal dağın parçalanıp götürülmesi yüzünden ana yurtlarında barınamayan Uygur Türklerinin göçe mecbur olmaları hikâye edilir.(16)

Uygur destanlarının elimizde Türkçe manzum parçaları yoktur. Çin ve İran kaynaklarından değişik iki rivayet halinde elde edilmiştir.(17) İran rivayeti arasında bulunan bir parça, destanla tarih özelliği gösteren Manichaizm'in kabulü membəsidir.

B - İSLÂMİYETTEN SONRAKİ TÜRK DESTANLARI

Türkler, bir taraftan eski millî destanlarına İslâm ruhu katarken öte yandan, yeni dinin kabulü ve yayılışı hadiselerinin doğurduğu vak'alar, savaşlar ve türlü hengâmeler dolayısıyla da yeni ve İslâmî destanlar söylemişlerdir.

İslâmiyet'ten sonraki Türk destanları büyük ekseriyetle millî-İslâmî'dir. Kısım kısım Doğu ve Batı Türkleri arasında teşekkür ettikleri görülür. Müşterek olanlar yanında, İslâmiyet öncesi devrin izlerini taşıyanlar da vardır. Meselâ, Oğuz destanı İslâm kültürü ve ideolojisi ile birleştirilerek İslâmî bir çehreye büründürmüştür. Bu destanın önemli bir parçası olduğu tahmin edilen Dede Korkut Hikâyeleri bunlardandır.(18)

1 - MİLLÎ - İSLÂMÎ TÜRK DESTANLARI

Türkler, bir taraftan eski millî destanlarına İslâmî bir

16. Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, Cilt I, İstanbul 1968, s.34

17. N.Sami Banarlı, Resimli Türk Ed.Tarihi, Cilt I, İst.1971, s.28

18. Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul 1985, s.654

ruh katarken, öte yandan yeni İslâmî destanlar meydana getirmişlerdir. Kırgız Türkleri arasında son asra kadar yaşayan *M a n a s*, İslâmlığın Türk halkına söylettiği ilk büyük destandır. Bugünkü yorumlara göre XI - XII. asırlarda Türkistan'da Yedisu çevresinde dogmaya başlamış, 'asırlarca yaşayıp gelişerek bütün Orta-Asya Türkleri'nin ortak ürünü olmuştur.

Türkleri her milletten üstün gören bir anlayışın sezildiği *M a n a s* destanında, Müslüman Türklerle Müslüman olmayan Türklerin mücadelesi ağırlıktadır. Destanı söyleyen saz şairlerine göre Er-Manas, savaşlarda kimseye yenilmeyen bir kahramandır. O birçokları ile savaşmış Çinlileri ve İranlıları yenmiştir. Kendisine ok islemez, elbisesi ak zırhlıdır.

Manas, Müslümanlığın Türkler arasında yayılması inkılâbindan doğmakla beraber, eski Türk inanışından çizgiler taşır. Destanda görülen yemin törenleri, şaman geleneğine uygundur. "adına değer verilmesi, ok, kılıç gibi silahların kutsal sayılması eski Türk inançlarındandır. (19)

Göktürk Kitabeleri'nde görülen her atın bir isminin olması, bir savaş kahramanı gibi saygıyla anılması düşüncesi *M a n a s*'ta da devam eder.

M a n a s destanında Kırgız Türklerinin geleneklerini, ahlâk ve adetlerini, aile hayatını, dünya ve hayat görüşünü dost ve yabancı anlayışını görebiliriz. Eski Türk destan inanışlarından da canlı hatırlar vardır. (20)

M a n a s destanı önce Kırgız-Kazak Türklerinden Velihan-oğlu Çakan Tore adlı Türk âlimi tarafından 1861'de ilim âlemine tanıtılmış, sonra Alman türkologu Radloff 19.000 misra tutan kısmını 1885'te Almanca tercümesi ile birlikte neşretmiştir.

M a n a s, üzerinde yapılan çalışmalar neticesi, Kalevala'nın yaşadığı merhaleye varmış; Onazbekef, Karabayef, Moldabasan adlı Kırgız şairlerinin ağzından 240.000 misra olarak bir araya getirilmistir. (21) Elde edilen en son bilgilere göre, 400.000 misraya yaklaşmıştır. (22)

-
19. N.Sami Banarlı, Türk'ün İnanma Üslubu, Mf.V. Yayıını, Ank.1960
 20. Abdulkadir İnan, Türkoloji Ders Hülasaları, İstanbul 1936
 21. P.N.Boratav, Folklor ve Edebiyat II, İstanbul 1982, s.76
 22. Abdulkadir İnan, Makaleler İncelemeler, Ankara 1968, s.125

Bizim yazılı edebiyatımızda destanın, şekil bakımından değilse bile, mevzu ve muhteva bakımından son numunesini Dede Korkut Kitabı veriyor. Bunun meçhul muharri-ri tahminen XV. asırda sözlü gelenekte yaşayan eski Oğuz men-kibelerini, masal ve destan motiflereni, hatta eski halk des-tanlarının o sıralarda hâlâ agızlarda dolasan manzum kli-lerini almış, eserine malzeme olarak kullanmış; fakat yeni iç-timai şartların doğurduğu mensur hikâye ananesinden kendisi-ni kurtaramamıştır. Dede Korkut Kitabı doku itibarıyla tamamıyla epiк olduğu halde, teknigi ve şekli ba-kımdan bir "mensur hikâyeler külliyatı"dır. (23)

XI-XII. asırlarda Orta-Asya'dan Kafkaslara, Irak'a ve Av-rupa'ya geçen Oğuz boyları arasında gelişen Türk edebiyatının en güzel destanı verimlerinden biri Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Yeni yurtlarda yeni vakalar ve ye-ni coğrafyalarla birleşen bu hikâyeler XV. asrin sonu ile XVI. asrin başlarında meçhul bir sanatkâr tarafından yazıya geçi-rilmiştir. (24)

Dede Korkut Kitabı Oğuzların hayatını i-çine alır. Birbirinden müstakil on iki hikâyeden mürekkeptir. Bu hikâyelerin râvisi olarak menkabevî hakim-şâir(ozan) Dede Korkut gösterilmektedir. Kitabın biri Almanya'da Dresten Kütüphanesi'nde, digeri İtalya Vatican Sarayı'nda olmak ü-zere iki nüshası vardır. Dresten nüshası 1815'te Von Diez tarafından edebiyat âlemine tanıtılmıştır. Kitabı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân (Oğuz boyları dilince yazılmış Dede Korkut Kitabı) adıyla bi-linir. İçinde bir önsöz ile on iki hikâye vardır. Önsözde ki-şiliğinden söz edilen Dede Korkut, on iki hikâyenin sonunda ortaya çıkıp dua ve temennileriyle hikâyeyi bağlayan yaşlı ve efsanevi bir kişidir. Keramet sahibidir. Çocuklara isim ko-yar, büyüklerle öğüt verir. İslâmiyet'ten önceki şaman, sonraki evliya rolünü üstlenir.

23. Prof. Dr. P. N. Boratav, Folklor ve Edebiyat II, İst. 1982, s. 65
24. Prof. Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, İstanbul 1969,
s. xiiii

1950'de Ettore Rossi, Vatican Kütüphanesi'nde Dede Korkut Kitabı'nın altı hikâyesini ihtiva eden ikinci bir nüshasını buldu. 1952'de bu nüshayı faksimile halinde ve başına mufassal bir giriş, sonuna da lügatçe ilâve ederek on iki hikâyenin tercümesi ile birlikte nesretti. (25)

Birtakım İslâmî unsurları almış olmakla birlikte Dede Korkut Kitabı Oğuzlardan bize ulaşan tek destan metnidir. (26) Dede Korkut tarafından Oğuznamâ adı verilen eser, konusu ruhu ve bütün vasıflarıyla Türklerde aittir. Bu millî ve orijinal vasfi yanında, evsafî ve müellifi bakımından umumî destan tasnifi içinde de benzerleri ve belli bir yeri vardır. (27)

Oğuz Türklerinin diğer mühim bir destanı olan Köroğlu, aynı coğrafyalarda yerleşmiş ve yayılmıştır. İslâmîyet'ten önceki Türk-İran savaşlarından doğduğuna dair görüşler çoğuluktadır. (28) Anadolu'da XVI. asırdan itibaren yayılmağa başlamış, XIX. asırda metinlere geçmiştir. Destan kahramanı Köroğlu, bazen aşk yüzünden daglara düşmüş bir aşık, bazen İranlılara karşı savasan bir Osmanlı kahramanı, bazen de devlete karşı ayaklanmış eşkıya olarak görülür. Fakat daima kahraman, haksever, düşkünu korur, sempatik biridir.

Köroğlu, fonksiyon bakımından eski Türk mitolojisinin kam, şaman, ozan görevlerini üstlenmiştir. Ahmet Kutsi Tecer'e göre Köroğlu, Türk mitolojisinin Hermes'i veya Olimpos'u dur. (29)

Köroğlu'nun bütün destan kahramanları ile birleşen vasfi; saf ve babacan olmasıdır. Düşmanlarının namertlik edeceği onun aklına bile gelmez. Düşman kalesinin yanında çekinmeden uyuyabilir. Bu tedbirsizlik Köroğlu'nun Ayvaz, Hasan Bey gibi diğer kahramanlarında da görülür.

Köroğlu Destanı hakkında ilk ciddî ve etraflı araştırma P.Naili Boratav tarafından yapılmıştır. Boratav'a göre: "Köroğlu destanın menşei meselesi henüz halledil-

25. Ettore Rossi, II Kitab-ı Dede Qoqut, Vatican 1952

26. P.N.Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1969, s.53

27. P.A. Boratav, Halk Hik. ve Halk Hikâyeciliği, Ankara 1946, s.37

28. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1981, s.68

29. Ahmet Kutsi Tecer, Koçyigit Köroğlu, İstanbul 1969, s.110

miş değildir! Köroğlu'nun İran Azerbaycanı 'Ürkleri arasındaki rivayetini tesbit eden Alexandre Chodzko, 1842'de İngilizce'ye tercüme ettiği eserinde Köroğlu'nu Azebaycan'da yaşayan bir haydut olarak telâkki etmiştir.

Mirza Veli Zâde, "Kafkas Kavimlerini Öğrenmek İçin Matriyaller"in IX.cildinde, "Köroğlu'nu Maveraiyi Kafkas hanlarından birine karşı isyan etmiş haydut olarak tanıtmıştır.

Kunos ve Mesaros, Chodzko'nun fikrini benimserken, Eviliya Çelebi Bolu-Çerkes mintikalarında yaşamış bir "haydut" olarak zikreder.

Köroğlu Destanı Anadolu ve Azerbaycan'da intisarı sırasında, şeklini değiştirmiş yeni bir mahiyet kazanmıştır.(30)

Anadolu halk hikâyelerinde de Köroğlu'nun izlerini buluyoruz.(Tahir ile Zühre, Şah İsmail, Elif ile Mahmud, bir iereceye kadar Hürşid ile Mahmiri ve Ferhad ile Şirin) ekserisi bir aşıkın sevgilisinin hasretiyle geçirdiği maceraları tasvir eder. Bunlarda tabiat unsurları azdır. Kahramanlık ve savaş sahneleri hiç kalmamıştır. Hatta bazlarında son devir saz şairlerinde gördüğümüz tasavvuf te'sirleri çoğalmıştır. (Aşık Turbanî vd.) Dini edebiyatın te'siriyle bu hikâyelerde (Leylâ ile Mecnun, Ferhat ile Şirin gibi) klâsik kissalara telmih vardır.(31)

Bugün Köroğlu Destanı dikkate değer bir surette yayılmış bulunuyor. Kahramanları muhtelif sahalarda değişik isimler almıştır: Köroğlu, Küroğlu, Kencum Kuşen, Ren-pul Rusen, Kürdöbiloğlu, Husen(Iirişan) Ali gibi vb. Babasının hakkındaki rivayetler çok daha çeşitliidir.(32)

Köroğlu ile ilgili ikinci öneli bir çalışma Cumhuriyet'in 50.yılı münasebetiyle 1973 yılında Mehmet Kaplan-Muhan Ba-li-Mehmet Akalın tarafından yapılmıştır. Halkın anladığı ve anlatıldığı tarzda bir halk hikâyecisinin(Behçet Mahir) ağzından doğrudan doğruya derlenmiş olması Köroğlu'nun, halk

30. Pertev Naili Boratav, Köroğlu, İstanbul 1984, ss.136-138

31. " a.e. " s.118

32. " a.e. " s.139

edebiyatının sözlü geleneğindeki yerini tespit bakımından çok önemlidir. Behçet Mahir'in ağızından derlenmiş şekliyle yayınlanan eserde; Bolu Beyi^{*} Kolu oldukça teferruatlı olarak verilmiş, ayrıca Kenan, Bağdat ve Gürcistan kolları da anlatılmıştır.(33)

Köroğlu Destanı'nda sabit bir mekân yoktur. Kol halinde derlenmesi çok geniş bir alana yayılma kudretine sahip olduğunu gösteriyor.

Karahanlılar çevresinde teşekkül eden Satuk Buğra Han Destanı ile Cengiznâme adıyla bilinen Cengiz Destanı Orta-Asya'da Türklerin yoğun olduğu yörelerde çok tutunmuştur. Satuk Buğra Han Karahanlı devletinin ilk Müslüman hükümdarıdır. Satuk Buğra Han Tezkiresi olarak da tanınan İslâmî bir düşünceyle kaleme alınan Satuk Buğra Han Destanı Karahanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

Cengiz Destanı'ının Türkler arasında yaygın ve devamlı bir ömrü olmuştur. Bilhassa Başkurt Türkleri, Kırgızlar, Kazaklar, Cengiz Destanı'ni ısrarla yaştımlardır.(34) Aynı destana sonradan yine bir Moğol hükümdarı olan Aksak Timur'un hayatı ve fetihleri katılarak, Cengiz soyunun destanı haline getirilmiştir.

Cengiznâme adıyla bilinen Cengiz Destanı'ının Paris Millî Kütüphanesi'nde, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde, British Museum'da ve hususi ellerde yazma nüshaları vardır. İlk matbû' nüshası İbrahim Halfin tarafından 1822'de Kazan'da bastırılmıştır. Cihanşin tarafından basılılın diğer nüsha 1882'de neşrolunmuştur. Radloff'un tesbit ettiği Kazak-Kırgız rivayeti 1870'de intişar etmiştir. Eserin Kazak-Kırgızca bir nüshası Rusça'ya çevrilerek 1908'de Orenburg'da bastırılmıştır.(35)

33. Mehmet Kaplan-Muhan Bali-Mehmet Akalın, Köroğlu Destanı Erzurum 1973.

34. Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1971, ss. 273-275

a.e.

s.275

2 - İSLÂMÎ TÜRK DESTANLARI

Türkler, İslâmiyeti kabûl ettikten sonraki yıllarda bir taraftan eski örf ve adetlerine bağlı eserler verirken, diğer taraftan konularını tamamen İslâm an'anelerinden alan, ekseriyeti dînî eserler meydana getirmiştir. Battal Gazi Menkîbeleri, Hz. Ali Menkîbeleri, Hz. Hamza Menkîbeleri, Danışmand Gazi Menkîbeleri bunlar arasında sayılabilir.

İslâmiyete girip Anadolu'ya yayılmaya başlayan Türklerin tarihi menkîbelerindeki hakim fikir dînî fikirdir. Bunlar, epopeden romana doğru anlatıcı edebiyat nevilerinin tekâmülünde tam mânâsı ile bir merhale teşkil ediyorlar. Bu gruptaki eserlerin mevzuları değişiktir; fakat tarihi temelleri bir dir.(36)

Daha sonra iki büyük kültür (Arap ve Fars Kültürü), Türk edebiyatına yeni bir karakter veriyor. Bunlar bir kaç yoldan gelişme gösteriyor. Bir yandan Hint edebiyatı örneklerine uygun masallar meydana gelirken, diğer taraftan Arap hikâyelerini beslediği görülür. Arap hikâyeciliğinin ikinci kolunu mensur kahramanlık hikâyeleri teşkil eder.(Battalnâme, Hamzanâme, Anternâme vb.) bunlardandır.(37) Şehnâme' nin örnek olduğu manzum hikâyelerde görülen nazım teknigi bu gelişmeler neticesinde ortaya çıktı.

Türklerin yeni yurdu Anadolu'da, beylikler döneminde (XIV. asır) küssâhwan adıyla bilinen kimselerin anlattıkları İskendername, Sâlsâlnâme, Hamzanâme, Anternâme, Süleymanname, Rüstemâme kabilinden ekseriyetle epik ve menkabevî mahiyetteki hikâyeleri büyük ilgi ve rağbet görmüştür.(38) Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Hamzâvi'nin Hamzâname'si, Yazıcıoğlu'nun Muhammediyeye'si bu yolda şahaser sayılabilecek mahsullerdir.

36. Prof.Dr.P.N.Boratav, Folklor ve Edebiyat II, İst.1982, s.84
37. " " a.e. " s.307

38. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986,
s.371

İslâmiyetin lâyıkıyla yerleşmesinden önce tamamıyla millî bir mahiyete haiz olan kahramanlar, İslâmiyet'ten sonra eski şeklinde kalamazdı; binâenaleyh, kahraman hâtırası Türklerin hafızalarında yaşayan Horasanlı Ebû Müslim'in cengleri, Hz. Hamza'nın kahramanlık menkibeleri, sonra Battal Gaziler, daha sonra da Köroglu ve Şah İsmail gibi mevzular halk arasında yayılmağa başladı.(39)

İncelememize konu olan Hamzanâme'ler, Türk halk edebiyatı ile bu gelişmeler neticesinde bütünlüğünden mi?

B İ R İ N C İ   B Ö L Ü M

I - HAMZANÂMELER

A - HAMZANÂMELER ÜZERİNDE YAPILAN İLMÎ ÇALIŞMALAR :

İslâm edebiyatındaki kahramanlık hikâyelerinin mühim bir kısmı Hz. Hamza'nın şahsiyeti etrafında teşekkül etmiş; gerek Araplar ve Acemler gerekse, Türkler arasında büyük bir şöhret ve ehemmiyet kazanmıştır. *Kıssasi Emir Hamza*, *Dastan-i Emir Hamza*, *Kitâb-ı Rumûz-ı Emir Hamza*, *Hamza-Nâme* gibi isimler altında Arap, Acem, Hindî, Hindistanî, Mala, Cava lisanlarında muhtelif nüshalarına tesadüf olunan bu mevzû, Hamzavî'den beri Türkler arasında pek çok şöhret kazanmış, halk kahvelerine, yeniçeri ortalarına, sınırboyu kal'alarına kadar her tarafa geçmiştir.(40)

Bu hikâyeler çoklukla, İslâmiyetin yayılma döneminden geriye kalan bazı tarihî olaylarla, bazı menkîbelerin efsane kisvesine büründürülerek anlatılmışından meydana gelir.

Diğer taraftan, *Hamzanâme*'deki destanî unsurlar ve kahramanlar, Arabistan ve İran'dan seçilmiş olmasına karşılık, Anadolu halkı bu destanî hikâyeleri özündeki din gayreti yüzünden çok çabuk benimsemiştir.(41)

Halk nesri adı verilen sade, açık bir dille yazılan Hamzanâmelerin bulunduğu kitapların bazlarında çok iptidai şekilde çizilmiş resimlere de rastlanılır. Bilhassa son devir yeniçeri ocaklarında, çağın kaldırılmasından sonra da kiraathanelerde okunan Hamzanâmeler, taş baskısı usulünün ortaya çıkması ile çoğaltılmışlardır.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre, halk arasında Hz. Hamza'nın bazı mesur devler ve pehlivanlarla cenglerini gösteren birtakım minyatürler de pek ziyade yaygındır.(42)

40. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1986, s.369

41. Abdullah Uğraş, "Hamzanâme", Türk Dili ve Ed. Ansiklopedisi Cilt IV, İstanbul 1981, ss.91-92

42. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1986, s.370

Fuat Köprülü Edebiyat Araştırmaları'nda(43) Hamzanâmelerle ilgili daha fazla izahat ve bibliyografik bilgi için (Babürnâme dışında), bizim görme fırsatı bulamadığımız şu kaynaklara bakılmasını tavsiye etmektedir:

- 1) Grund der Irani Philologie II, ss.318-320
- 2) Garcin de Tassy, Hindî ve Hindistî Edebiyat Tarihi
- 3) Flesher, Kleine Schriften III, s.228
- 4) Garp Kütüphanelerinin Şark yayınları katalogları
- 5) Ronkel, De Roman Van Amir Hamza, Leiden 1895
- 6) Babur Şah, Babürnâme (Pavet de Curteille Tercümesi, s.398)

XVI. asır başlarında Hindistan'da kudretli bir devlet kurmuş olan büyük Türk hükümdarı ve kumandanı Gazi Zahirüddin Muhammed Babur aynı zamanda büyük bir edib ve şairdir. Fevkâlâde dolu ve haraketli hayatının hikâyesini yazmıştır. Bu hâtırat bir çok Doğu ve Batı diline tercüme edilmiş olup aslı Doğu Türkçesi iledir. Türkiye Türkçesine Prof. Dr. R. Rahmeti Arat tarafından çevrilmiş, ilk defa 1943 ve 1946 yıllarında iki cilt olarak Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında basılmıştır. Daha sonra bazı kısaltmalar yapılarak 1970'de 1000 Temel Eser Yayınları içinde üç cilt halinde nesredilmiştir.(44)

Anadolu Türklerinin halka İslâmiyet esaslarını öğretmek maksadiyla yazılmış dînî-ahlâkî, didaktik eserlerden, hikâyelerden ve bütün bu destânî mahsullerden başka, başlangıcı bilinmeyen bir zamanдан beri zabit ve tespit edilmiş olan Oğuzname adı verilen destanları davardı.(45) O devirlerin dînî ve kahramanlık hayatı, bu cins eserlerin çoğalmasını gerektiriyordu.

Eserlerini halka okutarak bu suretle manevî bir mükâfaat kazanmak isteyen mefkûreci, ahlâkçı müellifler, halkın rûhî temayyüllerini göz önüne alarak, bilhassa onu tatmine çalışıyorlardı. Bunlar, ekseriyetle Arap ve Acem edebiyatlarının bü-

43. Prof. Dr. Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986
s.370

44. Prof. Dr. R. Rahmeti Arat, Baburnâme (1000 Temel Eser Yayınları)
İstanbul 1970, önsöz

45. Prof. Dr. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,
Ankara 1976, ss.246-247

tün inceliklerine ve şer'i ilimlere vâkîf kimselerdir; lâkin imkân nispetinde büyük bir kitleye hitâbi, zarurî ve faydalı görüyordular.

Anadolu beylerinin saraylarında hâlâ eski Türk ozanlarına tesadüf olunduğu XIV. asırda halk arasında kîssa-hwânlık vazifesini gören kimseler vardı. Eldeki vesikalara göre, herhâlde XIV. asırda ozanlardan ayrı bir kîssa-hwânlar zümresinin teşekkül ettiği iddia olunabilir. Saraylarda bulunması pek tabîî olan bu kîssa-hwânların, halk meclislerinde okudukları veya naklettikleri hikâyeler Hamzanâme, Sâlsâlnâme, Fânternâme, Süleymannâme, Rüstemnâme kabilinden hamâsi(epik) ve menkabevî mahiyette şeyler olduğundan, bu gibi kahramanların medhi ile meşgûl olan bu kîssa-hwânlar daha XV. asırdan i'tibaren meddah lâkabı verilmeğe başlanmıştır.(46) Kîssa-hwân, Şehnâme-hwân, meddah tabirleri bu sırada âdetâ aynı mânada gibi kullanılmışsa da, XVII. asırdan başlayarak meddah tâbiri daha ziyade yaygın bir hal almıştır.

Hamzanâme sahibi şâir Hamzâvî, sonra XIV. asır şâirlerinden Yusuf Meddah gibi sanatkârlar, meddahlığı ve kîssa-hwânlığı hiç bir zaman ayıp görmüyorlardı. Halbuki XV. asır esnasında; halka ait olan her şey gibi, kîssa-hwânlık da ayıp görülmeye ve şâirler arasında bu tarz şeyler yazanlarla eğlenilmeye başlanıldı.(47)

Tezkire sahibi Âşık Çelebi, XVI. asırda Hamzanâme okuyan kîssa-hwânların mevcudiyetinden söz etmektedir. Evliya Çelebi, İstanbul'da sultanların, vezirlerin, ileri gelenlerin saraylarındaki meddahlardan ve mevcut an'anelerden şöyle bahsediyor: "Esnaf-ı meddâhân-ı Sultan ve Vüzerâ A'yân , seksen adettir. Bu tâ'ife taht-ı revânlar üzerinde, ellerinde çevgân, bellerinde mecmular olup, ferâhat ve belâkat üzere kîssa-hwân olarak lubûr ederler. Pirleri Sahib-i Rûmî' dir ki Hazret-i risâlet'in meddahıdır. Bu zat Zaman-ı cehâlet'te Fânternâme

46. D.B.Macdonald, İslâm Ansiklopedisi "Hikâye Maddesi," Cilt V, İstanbul 1964

47. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.372

okurdu. Bâdehû H a m z a n â m e'yi tanzim ettiler. Hicret'in ikiyüz altmışbir senesinde, Ebû'l-Me'âlî bu te'life âb ü tâb verip, altmış cilt etti. Meddâhân-ı Rûm, bu altmış cildi fihrist ittihaz ederek üçyüz altmış cilt H a m z a n â me yapmışlardır."(48)

Evliya Çelebi, İstanbul dışındaki meddahları anlatırken şöyle der: "Erzurum'da erbâb-ı maarifin eğlencesi meddah Hamza Bâ-safâ, Kasab Kurt, şebbâz ve hayalbâz Kandilli-oğlu, Diyarbekirli Yahya şâkirdi hânende Veysi Çelebi en meşhur ehl-i ma'rifetleridir." (49)

Türkler, gerek Orta-Asya'da gerekse Anadolu'ya göç ettikten sonra şamanist yanları ağır basan destanlar yanında, (İslâmiyeti kabul etmelerinden hemen sonra) Arapça ve Farsça'dan da destanlar almışlardır.

Peygamber zamanındaki İslâm ordularının en kuvvetli ve cesur şâhsiyetlerinden biri Hz. Hamza'dır. O'nun kahramanlık maceraları ölümünden sonra Araplar arasında destanlaşmağa başlamış, şifahî Arap hikâyecilerinin belli başlı konuları arasına girmiştir. Daha sonra bu konular genişletilerek yazılı hale getirilmiş; önce İranlılar müteakiben Türkler tarafından işlenmiştir.

H a m z a n â m e, Türkler arasında benimsenen İslâmi destan kahramanlıklarının anlatıldığı ilk eserdir. Hz.Hamza ile ilgili kahramanlık konuları X.asırdan itibaren Türkler arasında yayılmağa başlamış, XIV.asra kadar yazılıp okunagelmıştır. Fakat bu döneme ait herhangi bir metin elimizde bulunmamaktadır. Aşık Çelebi, Evliya Çelebi, Kâtîp Çelebi gibi kaynakların da ittifakiyla kabul edildigine göre Türk edebiyatında bugün mevcut olan metinlerin ilk müellifi Hamzâvî'dir. (50)

48. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Arastırmaları, Ankara 1986, ss.178,380,381 (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Cilt I,s.525'den naklen)

49. a.e. (" Cilt IV, s.18'den naklen)

50. H a m z a v î:XIV.asrin ikinci yarısında yaşamıştır. Şâir Ahmedî'nin kardeşiidir. Asıl adı bilinmiyor. Hamzanâme ve Kissâ-i İskender adlı eserleri ile şöhret kazanmıştır. Hamzanâme adlı eserinden dolayı H a m z a v î mahlası takılmış ve bu adla anılmıştır.

Hamzanâmeler, Battalnâmeler gibi, halk arasında yıllarca okunmuş, XIX. asırın sonlarına kadar kahvelerde hikâye okuyup anlatan meddahların en sevilen konularından biri olmuştur.(51)

Arap ve Fars kaynaklarından gelen bu nevi eserlerde daha ziyade hayalî unsurlar hakimdir. Buna karşılık Türklerle ait o- lanlarda daha çok gerçege bağlı kalılmıştır.(52)

Bir çok Asya dillerine çevrilmiş olan Hamzânâme' nin büyük bir yazma nüshası Hümeyun ve Ekber'in sarayında yazılmıştır.(1554-1569) Mevcut 100'den fazla yaprağın 60'ı Vi- yana Sanat Müzesi'ndedir. Bu yazmanın aslı 14 cilt halinde 1400 yapraktır. Yaprakların üst sayfası resim, alt kısmı metin- dir. Cucarat'tan gelen XVI. asır başlarında yazıldığı tahmin edilen resimli bir yazma nüshası da Tübingen'de muhafaza e- dilmektedir.(53)

Ülkemizde, dîni ve epik karakter gösteren menkabevî tür- lerle ilgili araştırmaların yeterli seviyede olduğu söylene- mez. Son zamanlarda Battalnâmeler konusunda Ha- san Köksal(54) tarafından derinliğine bir inceleme yapılmak- la beraber, kütüphanelerimizde(özellikle İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde) bir çok yazma nüshası bulunan Hamzânâmeler üzerinde(bir kaç öğrenci lisans tezi dışın- da) derinlemesine çalışma yapılmamıştır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Bölümü öğretim üyelerinden rahmetli Prof.Dr. F.Kadri Timurtaş yönetiminde, Hamzânâ- me' nin ilk cildi üzerinde iki öğrenciye lisans tezi yaptı- rıldığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bunlardan sırasıyla:

1) Hakkı Karadeniz, Hamzavî ve Hamzanâme I B - 20 B, İst.1973
(Metin - İndeks)

başlıklı olanı İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yeni Eserler Bölümü'ndeki tezler arasında 10201 numarada kayıtlı-

51. Vasfi Mahir Kocatürk, Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara 1964, s.92

52. Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar(3)

53. Türk Ansiklopedisi "Hamzanâme Maddesi", Cilt 18, Ankara 1970

54. Hasan Aöksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1984

dir. Önsözü takiben kısaltmalar verilmiş, Hamzanâme' nin I.cildinin I.B - 20.B varaklarının transkripsiyonu yapılmıştır. Son bölümde açıklamalı indeksi verilen eser, 4+129+4 sayfadır. 2) Mustafa Öncü, Hamzanâme, 50 A - 88 A, (Metin - İndeks)

İstanbul 1975 başlıklı çalışmada ise, Hamzanâme' nin I.cildinin 50. varaktan başlayan son bölümü okunarak, transkripsiyonu ve indeksi yapılmıştır. Bu öğrenci tezi de İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yeni Eserler Bölümü'ndeki tez çalışmaları arasında 11916 numarada kayıtlıdır. Ayrıca bir nüshası da İstanbul TÜRKİYAT Enstitüsü tezleri arasında (1661 numara ile) bulunmaktadır. Eser, VII+286 sayfadır.

Her iki çalışmanın orijinalleri yerinde tarafımızdan incelenmiş olmakla birlikte, fotokopilerinin veya mikrofilimlerinin alınmasına müsaade edilmemiştir. Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Bölüm Başkanlığı aracılığı ile yaptığımız "fotokopilerinin gönderilmesi" isteğimiz de cevapsız kalmıştır.

B - TESPİT EDEBİLDİĞİMİZ HAMZANÂME YAZMALARI :

Bir çok kaynakta, Hamzanâme'nin 50 - 60 cilt halinde yazıldığı belirtilmekle birlikte, Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde; Hicret'in 201.yılında (milâdî 817) 60 cilt halinde okunan Hamzanâme' nin daha sonra meddahlar tarafından 360 cilde kadar çıkartıldığını kaydetmektedir.(55)

Bizim tespit ettiğimiz en son cilt, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitapları arasında, Arap harfleri el yazısı ile yazılmış olan 69.cilttir. Bu cilt, Evliya Çelebi'nin (diğer kaynaklardan farklı olan) görüşünü doğrulamış oluyor. Çünkü diğer kaynaklarda belirtilen cilt sayısı 60'ın altındadır.

Ankara, Erzurum ve İstanbul'daki çeşitli kütüphanelerde

---

55. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, ss. 380-381 (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt I, s.525' den naklen)

yaptığımız araştırmalar sırasında; 7'si Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde, 6'sı İstanbul, Fatih Millet Kütüphane-si'nde, 2'si İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi'nde, 1'i İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Seminer Kütüphanesi'nde, 56'sı da İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eser-ler Bölümü'nde olmak üzere toplam 72 Hamzâname nüsha-sı tespit etmiş bulunuyoruz. Aşağıda cilt sırasına göre verdiğimiz yazmaların bazı ciltlerinden bir kaç adet bulunmakla birlikte, rastlayamadığımız ciltler de oldu. 69.cilt itibarıyle tespit edilememeyenler arasında; 18,20,23,24,27,28,29,31,32,34, 36,38,40,41,42,45,47,48,49,50,51,52,56,57,58,59,61,63,64,65,66, 68.ciltler vardır. Tespit edilmiş olanlar ise; 1,2,3,4,5,6,7, 8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,19,21,22,25,26,30,33,35,37,39,43, 44,46,53,54,55,60,62,67,69.ciltlerdir. Bunları sırası ile veriyoruz:

<u>Cilt:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Sayfası:</u>	<u>Ebadı:</u>	<u>Tarihi:</u>	<u>Kütüphane:</u>
I.	1084	378	24 x 16	1316	İst.Üniversitesi Merkez Kütüphane- nesi Eski Eser- ler Bölümü
I.	1111	120	22,5x16	1191	"
I.	1124	108	21 x 16	1277	"
I.	1136	35	21,5x15,5	1210	"
2.	1085	154	21,5x15,5	1256	"
2.	1112	108	23 x 16	1273	"
2.	1125	138	23,5x16	1252	"
3.	1086	131	34 x 18	1314	"
4.	1087	411	20 x 14	1292	"
4.	1113	92	20 x 14,5	-	"
4.	1126	253	25 x 17,5	1211	"
4.	1133	165	20 x 14,5	-	"
4.	1137	83	21,5x16	-	"
4-5.	1139	385	21 x 12	-	"
5.	1088	259	21 x 15	1217	"
5.	1114	302	23 x 16	1284	"
5.	1127	104	23 x12,5	-	"
5.	1137	83	21,5x 16	-	"
5.	1133	165	20 x 14,5	-	"

<u>Cilt:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Sayfası:</u>	<u>Ebadı:</u>	<u>Tarihi:</u>	<u>Kütphane:</u>
6.	1089	364	20,5x14,5	1287	İst. Üniversitesi Merkez Kütüphane- si Eski Eserler Bölümü
6.	1115	58	21,5x 16	1214	"
6.	1228	130	24 x 16,5	1217	"
6.	18731	84	31 x 22	1215	Atatürk Üniver- siti Merkez Kü- tüphanesi S.Öze- ge Kitapları
7.	1090	128	21,5x15,5	1204	İst. Üniversitesi Merkez Kütüpha- nesi Eski Eser- ler Bölümü
7.	1116	230	21 x 15	1255	"
7.	1129	77	24 x 18,5	-	"
7.	1132	227	21 x 16	1267	"
7.	1135	346	17 x 12,5	1278	"
8.	1091	230	21,5 x 15	1206	"
8.	1117	404	20,5x 12	-	"
8.	1130	94	25 x 18,5	1212	"
9.	1092	204	22 x 14,5	1280	"
10.	1093	274	19,5x12,5	1147	"
10.	1118	226	19 x 13	1255	"
10.	1131	118	20,5x 15	-	"
11.	1094	144	22 x 15,5	1281	"
11.	1119	118	23,5x 19	1224	"
11.	6244	364	20,5x14,5	1124	İst. Süleymaniye Kütüphanesi H.M. Efendi Kitapları
12.	1095	230	21,5x 16		İst. Üniversitesi Merkez Kütüpha- nesi Eski Eser- ler Bölümü
13.	1096	186	22 x 15	1237	"
13.	1120	120	22,5 x16	1247	"
14.	1097	206	22,5x15	1247	"
15.	1098	162	21,5x14,5	1217	"
15.	1121	22	22 x 16	1209	"
16.	1099	262	19,5x15,5	1246	"

<u>Cilt:</u>	<u>Numara:</u>	<u>Sayfası:</u>	<u>Ebadı:</u>	<u>Tarihi:</u>	<u>Kütüphane:</u>
16.	812/4	710	21,5x14,5	1231	İst.Süleymaniye Kütüphanesi Per- tevniyal Kitapları
17.	1100	180	26 x 16,5	1209	İst.Universitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Böl.
19.	1101	242	20,5x16,5	1219	"
21.	1102	180	20,5x15	1165	"
22.	1103	133	23,5x17	1205	"
25.	1104	201	21 x 17	1200	"
26.	1105	189	20 x 16	-	"
26.	1122	50	23,5x16	1265	"
26.	101	248	19,5x14	1265	İst.Fatih Millet Kütüphanesi Ali E- miri Ef.Kitapları
30.	1106	136	24 x17,5	1272	İst.Universitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Böl.
33.	18732	150	25 x 17	1211	Erz.Atatürk Üniver- sitesi S.Özege Ki- tапlары
35.	102	162	24 x 17	1267	İst.Fatih Millet Kütüphanesi Ali E- miri Efendi Kitap.
37.	103	128	21,5x15,5	-	"
37.	18747	178	23,5x16	1211	Erz.Atatürk Üniver- sitesi Merkez Kü- tüphanesi S.Özege Kitapları
39.	18746	208	23,5x16	1217	"
43.	1107	322	19 x14	1214	İst.Universitesi Merkez Kütüphanesi Eski Eserler Böl.
43.	1123	106	21,5x15	1277	"
44.	1108	241	20 x 14	1248	"
46.	1109	162	21 x15	1195	"
53.	1110	220	22,5x10	1142	"
53.	104	225	20,5x14	1268	İst.Fatih Millet Kütüphanesi Ali E- miri Ef.Kitapları
54.	105	262	19,5x14,5	1229	"
55.	106	284	20,5x15	1230	"
60.	18733	210	24 x 18	1204	Erz.Atatürk Univ. Merkez Kütüphanesi S.Özege Kitapları

<u>Cilt:</u>	<u>Numarası:</u>	<u>Sayfası:</u>	<u>Ebadı:</u>	<u>Tarihi:</u>	<u>Kütüphane:</u>
62.	3338	242	16,5x22,5 "	-	İst. Üniversite- si Ed. Fakültesi Seminer Kütüph.
67.	18734	278	20,5x12,5	-	Erz. Atatürk Ü- niversitesi Mer- kez Kütüphanesi
69.	18735	44	25 x 18,5	1200	S. Özege Kitapla. "

II - H z. H A M Z A

A - H A Y A T I V E K İ Ş İ L İ Ğ İ

Dünyaya Gelmesi ve Çocukluğu: Hz. Hamza Abdülmuttalib'in 12. oğlu ve Hz. Peygamber'in öz amcasıdır. Hicretten önce 52 (milâdi 570) yılında Mekke'de dünyaya geldi. Lâkabı Ebu Ammare ya da Ebu Ya'la, annesinin adı Hale' dir. Hz. Muhammed'i emziren Ebu Leheb'in cariyesi Söveybe, Hz. Hamza'yı da emzirmiştir. Bu sebepten Hz. Peygamber'in süt kardeşidir.

Hz. Hamza'nın çocukluğu Mekke'nin dışında geçti. O dönemde Kureş kadınları yeni doğan çocukların kendileri emzirmezler, bir sütanne bulurlar, daha sonra da iyi yetişip gelişmesi için civar bölgelerdeki kabilelere gönderirlerdi. Hz. Hamza'nın babası Abdülmuttalib de Hamza'yı başka bir kabilenin yanına sutanneye gönderdi.

Gencliği ve Yetişkinliği : Hz. Hamza 10 yaşına geldiğinde; avcılık, atıcılık ve güreş sporuna karşı ilgi duyar. Güçlü, kuvvetli ve atak bir gençti. Arkadaşları ile yaptığı güreşleri hep o kazanırdı. Fırsat buldukça Mekke dışında ava çıkyor, eli boş dönmüyordu. Ailesi tacir olmasının istemesine rağmen, avcılık ve pehlivanlık isteğinden bir türlü vaz geçmiyordu.

Arap kabileleri arasında kan davaları ve basit nedenlerle çıkan savaşlar çok olurdu. Yalnız yılın dört ayında savaş yasaklanmıştı. Bu yasaklı dönemde yapılan savaşlara "Ficar Savaşı" denirdi. Hz. Hamza cesaret ve kahramanlığını bu

Ficar savaşlarında başkalarına tanıtma fırsatı buluyordu. Hicretten önce 32 (milâdî 590) yılında çıkan Dördüncü Ficar Savaşı'nda üstün yeteneği ile pek çok düşmanı öldürmüştür, büyük kahramanlıklar göstermiştir.

Hz. P e y g a m b e r' i n K o r u n m a s i n d a k i R o l ü : Hz. Hamza'nın Kureyş toplumunda çok önemli bir yeri vardı. Güçlü, kuvvetli ve karşısındakileri korkutan bir yapıya sahipti. Kureyş'in ileri gelenlerinin hemen hepsi ondan çekinirlerdi. Savaşçı kişiliği, avcılığı, atıcılığı, cesareti, haksızlığa karşı çıkışması, dürüstlüğü ve zulme boyun eğmemesi gibi özellikleri böyle bir saygılığa erişmesini sağlamıştı.(56)

Hz. Hamza, Kureyş'i ikiye böleceği endişesiyle önceleri İslâmiyete karşı çıkmış, fakat Hz. Peygamber'i sevmeğe ve körumağa devam etmiştir. Ebu Leheb ve Ebu Cehl gibi ünlü müşrikler Hamza'yı sürekli Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı kıskırıyor iman etmesinin önüne geçiyorlardı. Kureyş müşrikleri özellikle Hamza ve Ömer'in Müslüman olmalarından korkuyorlardı. Kureyş toplumu için Hamza ve Ömer önemli kişilerdi. Onların gücü Müslümanların safına geçerse, müşrikler iki cesur kahramandan olacaklar ve kendilerini zayıf hissedeklerdi. Bunun için var güçleriyle Hamza ile Ömer'i Hz. Peygamber'in üzerine salıp aralarını açmak istiyorlardı. Fakat Hamza'nın Hz. Peygamber'e olan sevgisini iyi bildiklerinden Hz. Peygamber'e açıktan açığa saldırıyorlardı. Çünkü Hz. Muhammed'e karşı yapılacak en ufak bir hareketin Hamza'yı karşılarına almağa yeteceğini çok iyi biliyorlardı.

M ü s l ü m a n O l u s u : Hz. Muhammed, İslâmiyeti tebliğ ile meşgul olurken türlü eza ve cefalara uğruyordu. Yine çevresindekileri İslâmiyete çağırıldığı bir sırada Ebu Cehl'in hakaretine uğrar. Hamza avdan döndüğü bir sırada yegeninin hakarete uğradığını öğrenir. Hemen Ebu Cehl'i bularak üzerine saldırır ve kafasını yarar. Ebu Cehl'in adamları da O'na saldırmak isterler. Fakat Ebu Cehl suçlu olduğunu itiraf ederek adamlarına mani olur.

Hz.Hamza henüz Müslüman olmadığı halde, Hz.Muhammed'e olan muhabbetinden dolayı O'nun davasını benimsemiş ve arka çıkmıştır.(57) Hatta Ebu Cehl'in karşısında açıkça;"Ben de iman ettim, ben de O'nun dinindenim" diyebilmiştir.Hz.Hamza'nın bu tavrı, Hz.Peygamber'in müşriklere karşı korunmasındaki rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Bu olayın bir başka önemli yanı da Hamza'yı İslâm dinine yaklaştırmasıdır.Tartışmayı takip eden gece iyice düşünen Hamza, ertesi gün erkenden Hz.Muhammed'in yanına giderek İslâmiyeti kabul etmiştir.(58)

Hz.Hamza'dan sonra Hz.Ömer de İslâmiyete girmeye karar verdi.İslâmiyet bu iki kahramanla izzet ve kuvvet bulmuştur. Çünkü Hamza ve Ömer Kureş toplumunun iki yenilmez kişisidir. Yaptıkları her savaşta hasımlarını mutlaka yenmişlerdir. Her ikisi de müşriklerin zihinde kendilerinden çekinilen kahraman olarak iz bırakmışlardır.

İ s l â m i y e t e H i z m e t i v e S a v a s ç i - l i ğ i : Hz.Hamza müşriklerin karşısına çıkan önemli bir setti. Gerek ferdî olarak gerekse savaşlarda, müşrikler sürekli olarak kendisinden korkmuşlardır. Avcılıkla geçinen Hamza'ya en ufak bir eziyet ve işçenede bulunamamışlar, siyasi ve ekonomik baskın uygulayamamışlardır. Her bakımdan bağımsız bir insan olarak yaşamıştır. O'nun en büyük tutkusu avcılıktı.(59)

Kureşli müşrikler Mekke içinde olsun, dışında olsun,Müslümlünlara karşı yoğun bir baskiya başladılar. Hz.Peygamber ashabına hicret etmeleri için izin verdi. Müslümanlardan yoksul ve köle olanlar Habeşistan'a, diğerleri de Medine'ye hicrete başladılar. Eziyet, zulüm ve işkence altında yaşamak zorunda kalan Müslümanlar böylece kendilerine bir sığınma yeri bulmuş oluyorlardı. İslâmiyetin temellerinin atılması bakımından, İslâm tarihinde Hicret çok önemli bir olaydır.

Hz.Muhammed, Hz. Hamza'ya Medine'ye hicret izni verdiginde, Hamza Medine'ye yerleşti, bir süre sonra da Hz.Peygamber

57. Eşref Edip, Asr-ı Saadet, Cilt II, İstanbul 1967, s.92

58. Şakir Kurtuluş, Hz. Hamza, İstanbul 1984, s.30

59. " a,e. " s.40

diğer Müslümanlarla birlikte Medine'ye geldi.

Hırcetin birinci senesi ile ikinci senesi başlarında Hz. Peygamber, Hz. Hamza ile Zeyd bin Haris arasında mu^{ahâtâ}(kardeşlik) akdetmişti.⁶⁰ Hamza cesur bir muharip olduğundan, şecaaati dolayısıyla kendisine "Allah'ın ve resulünün aslanı" lâkabı verilmiştir ve bu lâkapla pek çok şaire konu olmuştur.

Hırcetin birinci senesi ile ikinci senesi başlarında Hz. Peygamber, Hz. Hamza'yı bir miktar kuvvet ile bir Kureyş kafillesini tevkife gönderdi.(60) O bu harekette mühim vazifeler ifa etmiştir. Hırcetin ikinci senesinde meydana gelen Aşire gavzesinde (623) sancağı Hz. Hamza taşımıstır.(61)

Hz. Hamza, Bedir gazasının (623) en büyük kahramanlarındandır. Savaş boyunca çok büyük gayret göstermiş, diğer mücahitlerle birlikte yaptığı akınlarla düşman ordusuna büyük zayıtlar verdirmiştir. Aralarında azılı müşriklerden Ebu Cehl'in de bulunduğu sayıları 20 olan Kureyşli'yi öldürmüştü.(62)

Bedir savaşı Müslümanların zaferi ile sonuçlandı. Düşman ordusu çareyi kaçmakta buldu. İslâm ordusunun 14 şehid verdiği bu savaşta müşrikler 70 ölü vermişlerdi. Ebu Cehl de ölenler arasında idi.

Muslimanların Bedir'deki zaferi Yahudileri kıskandırdı. Onlar da müşrikler gibi fesat çıkarmaya ve saldırılara başladılar. Bu yolda bir değerlendirme yapan Hz. Muhammed, Yahudilerle savaşma karar verdi. İslâm ordusu Benî Kaynuka mahalsini kuşatma altına aldı. Ordunun sancığını Hz. Hamza taşımaktaydı. 15 günlük bir kuşatma neticesinde Yahudiler teslim oluyorlardı. Daha sonra da Medine'yi terk ederek Filistin'e yerleştiler.

Bedir savaşında, kendi ordularının üçte biri kadar olan İslâm ordusuna yenilen müşrikler bu yenilgiyi hazmedemediler. 3.000 kişilik bir kuvvetle Medine'ye hareket ettiler. Hz. Muhammed düşmanı Medine'de karşılaşmak ve savunmaya geçmek arzusunda idi. Genç kumandanlarla Hz. Hamza ise şehir dışında mey-

60. İ.Hakkı Uzunçarşılı, İslâm Ansiklopedisi "Hz. Hamza Maddesi" İstanbul 1964, s.203

61. Eşref Edip, Asr-ı Saadet, Cilt II, İstanbul 1967, s.58

62. Şakir Kurtuluş, Hz. Hamza, İstanbul 1984, s.58

dan savaşı yapmak istiyorlardı. Sonunda genç komutanların isteği kabul edildi. Uhud dağı eteğinde başlayan savaşta (625) önce müşrikler bozguna uğratıldı. Fakat Müslüman okçuları zafer heyecanı ile ganime peşine düştüler. Fırsatı değerlendiren müşrikler, ek kuvvetlerini faaliyete geçirerek Müslümanları yenilgiye uğrattılar. İşte bu savaşta İslâm ordusu Hz. Hamza ile birlikte 70 şehit verdi.

Hz. Hamza, Ebu Süfyan'ın karısı Hind'in kiraladığı "Vahşi" isimli bir köle tarafından pusuya kurularak öldürülmüştür. Vahşi, Hamza'yı öldürmekle kalmamış cigerini de çıkartarak Hind'e götürmüştü. Hind, bununla da yetinmeyip O'nun burnunu, kulaklarını ve başka organlarını kesmiş, bu organları boyuna taki olarak taktığı halde Mekke'ye dönmüştür. (63)

Uhud savaşında (625) şehid düşen Hz. Hamza, "şehidlerin efendisi" olarak bilinir. İslâm âleminde çok yaygın bir şöhreti vardır. Şöyle ki, Hz. Hamza'nın şahadetyle neticelenen savaşçılığının zamanla efsanevi bir çehre kazandığı ve O'nunla ilgili efsanelerin bütün İslâm âleminde ilgiyle söylenip yayıldığına tanık oluyoruz. Konumuz olan Hamzanâmeler de işte bu ilgiden doğmuştur.

K i l i ğ i : Hz. Hamza, orta boylu olmasına rağmen, heybetli bir vücut yapısına ve gür bir sakala sahipti. Son derece mert, kahraman biriydi. Oldukça titiz ve serbest yaşamaya alışkin bir kişiliğe sahipti.

Kureyliler arasında saygın kişiliği ve gururlu oluşu ile tanınırdı. Ahlâken de çok temiz bir insandı. İbn-i Saad'ın *T a b a k a t'* indan nakledildiğine göre, şehid olduktan sonra Hz. Peygamber O'na hitaben şöyle demiştir: "Allah sana rahmet etsin, seni bildim bileli hep silai rahme önem verir ve hep iyilikler işlerdin." (64)

Güçlü, kuvvetli oluşu ve cesaretinden dolayı Kureys'in ileri gelenlerinin hepsi O'ndan çekinirlerdi. Zengin biri de-

63. Asım Köksal, İslâm Tarihi, Cilt III, İstanbul 1974, ss.114-115

64. Eşref Edip, Asr-ı Saadet, Cilt II, İstanbul 1967, s.101

gildi. Ama O'nun savaşçı kişiliği, avcılığı, cesareti, kuvveti, haksızlıklara karşı koyması, dürüstlüğü, zulme boyun eğmemesi gibi hasletleri herkesçe bilinmekteydi.

XV. asır divan edebiyatı nasirlerinden Sinan Paşa, Tazzarru^cnâme'sinde Hz. Hamza'nın meziyetlerini şöyle dile getirmektedir: "Ol Hamza'dur ki, Peygamber'ün razî-i-y-idi ve ammilerinin melîhi-y-idi. İçlerinden gayette sevdüğü-y-idi ve aralarından temâm istedüğü-y-idi. Allah'un arslanı-y-idi ve İslâmın pehlevânı-y-idi. İmâni dine izzet virmiş-idi ve İslâmı İslâm'a şevket virmiş-idi. Vücûdi leşkere zînet idi, her hamlesi acdâya heybet-idi. Cümle Arab ü Acem anun şecâatiini vasf idemezler ve cemî'i Türk ü Deyem cemî olup anun bahâdirliğinda mübâlağa eyleyimezler. Her dilde anun şecâati meşhur olmuştur, diniltür ve her mecliste anun ahvâli kışsa olmuştur, söylenür. Bahâdirliğini envâ*c*-i esâle sokup söylerler ve şecâatiini bin türlü misâl ile gösterirler.

Ol şîr-i zîrgâm ve bebr-i hengâmdur ki, niçe yıl mu'minlere nasîr oldu ve şerî'ate zâhir oldu. İslâm'a sûret oldu ve Peygamber'e kuvvet oldu. Ashâbinun zeynî-y-idi ve dîn evinün rükni-y-idi. Ol ölmeyince Alî'ye bahâdirlik nâmî degmedi ve ol gitmeyince şecâat-ile şöhret buldu. Ol öldüğine Peygamber katı incinmiş-idi ve ol gitügine gayette acılmış-idi. Hak te^câlâ anun yirine Alî'ye kuvvet virdi ve anun bedeli ana heybet virdi. Ol dahi ni^cme'l-bedel oldu ve anun yirine Arab'da mesel oldu. Kureys'ün serveri-y-idi ve Arab'un mihteri-y-idi. Peygamber anun şehâdetine şehâdet itti ve e-hâdîs-i sahîha sa^câdetine delâlet itti.

Hak te^câlâ şuhedâ menâzilinden a'lâ-yı makamâti ve su'adâ merâtibinden es'ad-i kerâmâti müyesseridüp, zikr-i cemîlini ve senâ-yı cezîlini alâ merr'd-dühûri ve'l-a*sâr ve teâkuü'l-ezmâni ve'l-edvâr mütevâlî vü müstedâm ide!"(65)

Sinan Paşa'nın belirttiği gibi, diğer kaynaklarda da Hz. Hamza'dan cesareti, kahramanlığı, dürüstlüğü ve üstün meziyetleri ile şöhret kazanmış bir "İslâm büyüğü" olarak söz edilmektedir.

65. A.Mertol Tulum, Tazarru^cnâme, İstanbul 1971, ss.78-79

B - Hz.HAMZA HAKKINDA KAYNAK VE KİTAPLAR

Başta ansiklopediler olmak üzere, bir çok kaynakta Hz. Hamza ile ilgili bilgiler verilmektedir. Kaynağını Hz. Hamza' kahramanlıklarından alan Hamzanâmelerin sayısının çokluğuna rağmen, adına yazılmış yeni harfli kitap sayısı oldukça sınırlıdır. Bunlardan:

1) Selâmi Münir Yurdatap'ın *Hamza Pehlivan ile Melik Ejder cengi* isimli hikâyesi Hz. Hamza'nın pehlivanlık yönünü işlemektedir. 18x13 ebadındaki 96 sayfalık bu eser, İstanbul Dizerkonca Matbaası tarafından 1967 yılında basılmıştır.

2) M.Ali Kutup'un *Hz. Hamza bin Abdülmuttalip* isimli eseri, Osman Zeki Soyyigit tarafından tercüme edilen 20 sayfalık küçük bir hikâyedir. Hisar Yayınevi'nce İslâm Kahramanları Serisi içinde 19. numara ile İstanbul Ayyıldız Matbaası'nda 1981 yılında basılmıştır.

3) Ahmet Cemil Akıncı, *Hazreti Hamza* isimli eserinde Hamza ile ilgili bilgi verirken, şahsi kanaat ve düşünceleri ile tarihi olayları bütünlüğe çalışmıştır. Eser, bu yönyle tarihi bir roman özelliği taşımaktadır. Sinan Yayınları arasında 10. numara ile İstanbul Doyuran Matbaası'nda 1982 yılında basılmıştır. 19 x 13 ebadında 334 sayfadır.

4) Şakir Kurtuluş tarafından yazılan *Hz. Hamza* başlıklı eserde Hz. Hamza, dört bölümde tanıtılmaktadır:

- a) Çocukluğu ve Müslüman olmadan önceki durumu
- b) Müslüman oluşu
- c) Müşriklere karşı savaşması
- d) Uhud savaşı

Şakir Kurtuluş, Hz. Hamza'nın hayatı ve İslâmiyet'e hizmetlerini anlatırken kişiliğinden de söz etmektedir. Verdiği bibliyografik bilgilerden bazı kaynaklardan faydalandığını görüyor. Eser, Beyan Yayınları arasında 51. numara ile İstanbul Zafer Matbaası'nda 1984 yılında basılmıştır. 11,5 x 17 ebadında 100 sayfadır.

III - HAMZANÂMELER ÜZERİNDE TEKNİTLER

Yüksek zümreⁿⁱⁿ halk edebiyatına karşı beslediği hor görme hissi Hamzanâmeler için de söz konusudur. Halk tarafından sevilen ürünlere münevver zümre tepeden bakmayı bir üstünlük vasfi olarak kullanmış, XIII. asırdan XX. asırın başlarına kadar devam eden bu anlayışın yıkılması oldukça güç olmuştur.

Fuat Köprülü'nün ifadesine göre, imparatorluk döneminde halk arasında rağbet kazanan mevzular (Geyik Destanı, Hamza ve Battal hikâyeleri... gibi.) daima hakir görülmüştür. (66)

Aşık Çelebi, halk arasında okunmağa mahsus sade bir eser yazdığını dolayı Hamzavî'yi şairler zümresine ilhak etmez. (67) Yeniçeri Ocağı'nda ve halk kahvelerinde asırlarca okunan Hamzanâmeler hakkında mütefekkirlerin eskiden beri besledikleri nefret hissini, XIX. asırın ricalinden Süleyman Faik Efendi'nin ağzından aynen naklediyoruz: "H a m z a - N â m e ve A n t e r - N â m e deyu maruf ve meşhur olan efsane-i kâzibeye mübtelâ olanları Hak Teâlâ kurtarsın. Bu madde umûr-ı müstağribeden ve tahkiki nâ-kabil müşkilattan mâtuttur; zira H a m z a - N â m e denilen kitabı istikrâen sahaflardan getirip bazı mahallerde okurlar. G ö r ü l e n c i l t o n b e ş k a - d a r o l u r ve lâkin "o t u z - k i r k c i l t Hamza-Nâme vardır." deyu rivayet olunur. Bu ciltleri okuyan süfele takımının kuvve-i hafızası galip müsteidceleri, hikâyelerini hifz ile, kahvelerde meddah sûretinde söyleyip, dinlevenlerden akça devsirirler ve ekseriya sebük-mağzandan işi gücü yok kimseler mübtelâ olur. Bakalım, "su H a m z a - N â m e ne imiş" deyü murekkep ukalâdan biri bir kerre dinlese, ne olduğunu anlayıp terk eder ve iptilâsında meymenet olmamak üzere meşhur-dur. Gelelim H a m z a - N â m e'nin asılına: Bu görülen o n b e ş c i l t k a d a r evvel ve âhiri yok ve sebeb-i te'

66. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1986,s.167
67. " a.e. " s. 201

lifi ve müellifi ve zaman-ı te'lifə nâ-mâ'lûm bir takım efsane-i kâzibe olup, sebk ü ibâresinden tefehhûm olunan, müellifi ihtirâ*c*-i meânîye kadir ve idare-i bahs ü kelâma muktedir bir adam imiş, sebeb-i te'lifinde iki sûret lâyiha-i hâtır olur; bir erbâb-ı harbi teşci*c* için olmak, biri de Firdevsî-i Tûsî'ye yalandan galebe etmek için ihtira*c* eylemiş olmak sûretlidir. Öyle olsa, teşci*c*-i erbâb-ı harb ü darb için bir cilt münekkah hikâyati vâffî ve Firdevsî'ye tanzir ise Şe h-Nâ - me k a d a r b i r k i t a p y a p m a k k â f i i - k e n , bir ömr-i mütehammil olmayan böyle o n b e ş c i l t y a l a n i y a z m a ğ a n i ç ü n mu h t a ç o l m u s bilemem. Hasılı, bu H a m z a - N â m e ' nin zaman-ı te'lifi ve müellifi ve ne maslahat için yapıldığı nâ-mâ'lûm ve takkiki emrine şimdiye dek kimse sarf-ı zihin etmeyip, dinleyen ve gören ukalâ, "birtakım yalan" diyerek geçip aslını aramadıkları emr-i gayr-i mevhûmdur. Elhamdûli'llâh k a v m-i m ü l ġ a - n i n -y â n i Y e n i ç e r i O c a ğ i ' n i n i z m i h - l â l i n d e n s o n r a k a h v e l e r d e s ö y l e n - m e z o l d u." (68)

XVI. asırda yetisen Müverih Ali de Anadolu'da şâirlerden evvel yetisen birtakım varsağı gülardan bahsettiği halde, halk şâirlerini şâir saymaz. Devrindeki Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan dilleri sayan yazar, Arapça konuşma farz veya vâcip sayılırsa, Farsçanın kullanımı sünnet "halâvetten mürekkep Türkçe ise müstehabdır." der. (69)

XVII. asırda Lâtifi, diğer şâir ve yazarlar gibi zamane halinden yakınırken, halk türküleri ile hakiki şâirlerin eserleri arasında fark kalmadığını, ilim ve sanat kadrinin takdir edilmediğini belirtir. (70)

XVIII. asırda da halk şâirleri hakkında çok tezyifkâr ifadeler görülür. Bu ifadelerden bazılarını S a f â y i T e z - k i r e s i ile V e h b i ' nin mesur S u h a n K a s i d e - s i ' nde görmek mümkündür.

68. Prof.Dr.Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1986, s.202

69. Dr.Mustafa İsen, Künhü'l Ahbar, Erzurum 1979, s.9

70. Pakize Erciș, Halk Edebiyatında Tenkit (Ur.Tezi), Erz.1984, s.75, (Lâtifi Tezkiresi v.s.226'dan naklen)

Tanzimat dönemi sanatçıları dilin sadeleşmesi hususunda zaman zaman olumlu tavır içinde bulunmalarına rağmen, folklorik edebiyata kıymet vermekten-nazari dahi olsa- uzak kalmışlardır. Ziya Paşa H a r a b a t A n t o l o j i s i' nde halk edebiyatı mahsulleri için alaycı bir lisan kullanır. Namık Kemal de masallar ve halk hikâyeleri hakkında pek müspet bir kanaate sahip değildir. C e l â l e t t i n H a r z e m - s a h M u k a d d i m e's i' nde halk hikâyelerini k o c a - k a r i m a s a l i olarak değerlendirmektedir.

Görüldüğü gibi H a m z a n â m e , B a t t a l n â m e , A n t e r n â m e vb. karşı duyulan nefret hissi diğer halk edebiyatı ürünlerine karşı da duyulmaktadır. Halk edebiyatına hor bakma ve bürokrat edebiyatı üstün görme anlayışının kaynağı XIII. asra kadar gitmektedir. Bu anlayıştan ancak XX. asır başlarında vazgeçilememiştir.

Cumhuriyet döneminde folklorik değerlere sahip çıkışması, konu ile ilgili araştırmaların başlamasına sebep oluyor. Yapılan araştırmalarda; Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün önemli payı vardır.

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M

I - HAMZANÂMEDEKİ TİPLER

Çeşitli dinlere mensup toplumlarda görülen insan tipleri farklı anlayışlara sahiptirler. Her din kendi bünyesini uygun tiplere daha çok önem verir. Destan dönemi dönemi eserlerini eserlerini incelediğimiz zaman, sevilen kahramanların saf ve samimi bir ruh yapısına sahip oldukları görülür.

İslâmiyet'ten önceki eserlerde, muayyen bir medeniyet seviyesinin ve yasayış tarzının ürünü olan tiplerle karşılaşırız. At sürüleri gütme, ata binme, av avlama, çadırlarda yaşama... gibi göçbe topluluğunun gerektirdiği hususiyetler, destan kahramanlarının vasıflarındandır. İslâmiyet'ten sonra, yerleşik medeniyete (köy ve şehir hayatına) geçilince, birincilerde en yüksek seviyede bulunan akıncı ruh zayıflamıştır. (71) Hamzanâme, bu tip eserlere en güzel numunedir.

Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege başlı 8 kitapları içerisinde mevcut yedi yazma içerisinde 69.cildi incelemeye esas aldık. Bu tercihte, tespit ettiğimiz Hamzanâmeler içerisinde sonuncu olmasının rolü olduğu gibi, şekli ait unsurların orijinalliği de etkili oldu. Ayrıca, pehlivanların piri kabul edilen Hz. Hamza'nın pehlivanlık gücü ile bir çok engeli aşması sahnelerine de rastlanması kararımızı etkiledi.

Tip tahliline girmeden önce, tezimize inceleme metni olarak aldığımız 69.cildin özeti sunmak istiyoruz. Konu kısaca şöyledir:

Her taraftan gelen pehlivanlar heyecanla beklesirken, kûffar tarafından Dûde Şâh meydana er ister. ilk fîrsatta divane bir çoban, Dûde Şâh'ın karşısına gergedan sürer. Dûde Şâh çobanı öldürür, ayrıca sekiz namlı kişiyi yener. Bunun üzerine 'Ömer bin Rüstem' meydana at sürer. 'Ömer bin Rüstem' in zorlanması üzerine, M-

---

71. Prof.Dr.Mehmet Kaplan, Türk Destanlarında Alp Tipi (Zeki Velidi Togan Armağanı), İstanbul 1955, ss.204-213

lik Kāsim, Ablağ-ı Bahri'yi meydana sürer. İlk gün mücadeleye ara verirler, ikinci gün de yenışemezler.

Düde Şāh, Hz. Hamza (Şāhi pki rān)'yı meydana davet eder. Savaşları 36 gün sürer, yenışemezler, av için çekişmeye ara verirler.

Şāhi pki rān avda iken, Düde Şāh'ın Pervin Filsūvar, Hevāzzim Kūhbeden ve Sühey'l Ahendest adlı üç oğlunun saldırısına uğrar. Bunların üçünü de yener, esir aldiktan sonra serbest bırakır.

Diğer taraftan Şāhi pki rān'ın cengâverlerinden Efrāsyāb, Behzat ve Hamza-i Sāni avlanırken Düde Şāh'la karşılaşırlar. Saldırdıkları Düde Şāh, onları yener ve esir alır. Sonra hediyeler verecek serbest bırakır.

Avlanma müddeti dolunca, yeniden cenk yapılmasına karar verilir. 40.ünde Düde Şāh, Şāhi pki rān'a yenicik düşer ve İslāmiyeti kabul eder.

Düde Şāh'ın Müslüman olması Līkā La'in'iñ ve ona inanan Līkāperestlerin hoşuna gitmez. Çünkü güçlü bir taraftarını kaybetmiştir. Līkā, mücadelemini sürdürbilmek için kuvvetlerini Mehlukiye'ye gönderir, kendisi de kayiplara karışır.

Bu arada Düde Şāh kendisine teklif edilen her türlü rütbe ve bağışı reddeder. Bir nefer olarak Şāhi pki rān'ın emrinde çalışmayı en şerefli görev sayar ve bir İslām cengâveri olmaya karar verir.

Şāhi pki rān ve Düde Şāh, Līkā La'in'i aramaya Ömer Ayyar'ı görevlendirirler. Askerleriyle Mehlukiye'ye giden Ömer Ayyar, o'nu bulamadan geri döner.

Bu sefer, İrec-i Afitāb Şāhi pki rān'dan, Līkā La'in'i arama izni ister. İsteği kabul edilir. Emrine; Kāhrāb ve Sehrāb namlı iki dilaverle 10.000 asker verilir. Mehlukiye'ye hareket et-

mek üzere gemilere binerler. Bindikleri gemiler denizde fırtına yakanır, bir çok kayıp verdikten sonra, sağ kalanlar kendilerini bilmedikleri bir adada bulurlar. Bu adanın ismi C e z ī r e-i S e k s ā r' dır. Halkı L i k ā p e r e s t o-lup hor(sevimsiz) insanlardır. İnsanları dahi yiyebildi zorba bir kavimdir. E m l i h ā C i h ā r d e s t adında bir hükümdarları vardır.

İ r e c - i A f i t ā b, bu hükümdarı yenebilmenin yolunu araştırır. Neticede onu güreşmeye ikna eder. Güres şartlı yapılmaktadır. Yenilen, yeninin dinini kabul edecktir. Neticede E m l i h ā C i h ā r d e s t, İ r e c' e yenik düşer ve halkı ile birlikte Müslüman olur.

C e z ī r e-i S e k s ā r' in elinden çıktığını öğrenen L i k ā L a c ī n, İ r e c' i büyü ile yenmeye karar verir. Bir cazu gönderir. Banu(güzel) kılığına giren C ā z ī ū, kendisini P e r ī S ā h ī' nın kızı olarak tanıtır ve cazibesi ile İ r e c' in peşinden sürüklənmesini sağlar. İ r e c' i V ā d i-i H i z l ā n(Sessizlik Vadisi) denilen yere götürür. İ r e c, O'nun bir cazu olduğunu ancak bu adada ağızının kokusundan anlar. C ā z ī ū' nun kaçması ile adada yalnız kalır.

İ r e c' i terk eden C ā z ī ū, L i k ā L a c ī n' in cen-gâveri B e d i r b i n Z e l ā z i l' in yanına giderek O' nu V a d i-i H i z l ā n' a hapsettiğini haber verir. B e d i r b i n Z e l ā z i l, C e z ī r e-i S e k s ā r' ı İslâm askerlerinin elinden kurtarmak için asker gönderir. Fakat giden kuvvetler, İslâm askerlerine yenilir ve esir düşerler.

Diger taraftan İ r e c-i A f i t a b, Huda'ya dua eder, yardım ister. Duası kabul olur. Karsısında bir er peyda olur, O'nu atının terkisine alarak hoş bir bahçeye bırakır. Sağ tarafa doğru yürümesini ve ilk karşılaşacağı hisarın tilsimli olduğunu söyler.

Söylenenleri yapan İ r e c, kendisini tilsimli hisarın önünde bulur. Fakat tilsimi çözemez, abdest alıp hacet namazı kilar, Allah'a yalvarır. Sabaha yakın uykuya dalınca, rüyasında bir P i r görür. P i r :"Tilsimin çözülmesi senin elinde-

dir " der. Ayrice tilsimi çözme yollarını öğretir. Rüyasına giren P i r' in söylediklerini aynen yapan İ r e c, sarayın kapısını açınca önceden hükümdarlık yapmış H ū s e n g Ş ā h ve vezirlerinin heykelleri ile karşılaşır. H u s e n g Ş ā h' in heykeli üzerindeki levhada hükümdarın kendi ağzından hayatı hikâyesi yazılıdır. Bu yazında H u s e n g Ş ā h ; "Zamanında çok görkemli bir sultanat sürdürünü, mal ve servetinin haddi hesabı olmadığını" belirtir ve müneccimlerin kendisinden sonra bu ülkeyi yönetecek kişisinin "kendi soyundan olamaya çağını" söylediğini ifade eder. Yine müneccimlerin; "Devr-i kamerde Ş ā h i p k i r ā n H a m z a (radyallah u anh) zâde İ r e c-i A f i t ā b C e m ā l b i n K ā s i m namlı bir gencin bir cazunun yüzünden bu adaya gelip yöneteceğini" söylediklerini belirtir.

H u s e n g Ş ā h, kendisinden sonra ülkesinin sahibi olacak İ r e c için 60.000 kişiye yetecek kadar mal ve savaş malzemesi ile F i l h ā isimli tatsak bir devi bıraklığını da belirtmektedir.

İ r e c' in tatsaklıktan kurtardığı D e v, kendisinin V ā d i-i H i z l ā n' dan kurtulup, C e z ī r e-i S e k-s a r' a dönmesini yardımcı olur. F i l h ā' nın bulduğu Müslüman gemiciler vasıtasıyla, İ r e c, mal ve servetini de birlikte götürür.

Öte yandan Ş ā h i p k i r ā n, İ r e c' den haber alamayınca yeniden araştırmaya koyulur. O'nu bulması için A m r' i görevlendirir. A m r bulamaz. Sonra kendisi aramağa başlar. 200.000 seçkin askerle M e h l ū k i y e' ye hareket eder. L i-k a L a i n' e nâme yazarak İslâm dinine davet eder. L i-k ā daveti kabul etmez. Savas başlar, L i-k ā L a'i n' in ceng meydanına sürdüğü M e h r ū z C i h ī r d e s t isimli pehlivanın karşısına B e d i ī çıkar. M e h r ū z yenilir ve imana gelir. Bunun üzerine B e d i r b i n Z e l ā z i l meydana gergedan sürürlər. S e r v e r' le cenklesirler. B e-d i r b i n Z e l ā z i l yaralanır. Akşam olduğundan cenge ara verilir.

Hikâye bitmeden 69.cildin bitmiş olması, devamının gelecek ciltlerde olduğunu gösteriyor. Ne var ki; anlatılanlardan Hamzâname'de geçen tiplerin fiziki ve ruhî özellikleri hakkında ipuçları bulunarak bundan bir neticeye varılabilir.

Hz.Hamza (=Sahipkiran) dışında sürekli sahnede kalan birinci derecede tipler: Dûde Sâh, Lîkâ Laîn, İrec-i Âfitâb, Emliha Cihardest, Bedir bin Zelâzil, Huşeng Sâh'tır. Ayrıca; Pir, Câzû ve Filhâ isimli dev de istlendikleri olağanüstü görevlerle birinci planda rol oynamaktadırlar.

Bu arada, Divâne Çoban, Ümer bin Rüstem, Melik Kâsim, Erfasyab, Behzad, Hamza-i Sani, Pervin Filsuvar, Hevazzim Kûhbeden, Süheyl Ahendest, Kahrab, Sehrab, Bedîî, 'Amr, Tuzad, Arnevad, Dahhâk, Ehremen, Esma Peri, Lendiha, Rüstem 69.cildin diğer kahramanlarıdır.

Yukarıdaki tipleri; Müslüman, sonradan Müslüman olan ve Müslüman olmayanlar olarak üç grupta toplayabiliriz :

A - İSLÂMÎ TIPLER

1) Hz. Hamza (=Sâh i p k i r ân) : İslâmiyetin doğusu ile eski Arap dinsizliğine karşı ilk mücadele, Abdülmuttalib'in oğlu ve Hz.Muhammed'in amcası Hz.Hamza'nın şahsında anlatılır."Dinin yenilmez pehlivanı" sıfatı O'na atf edilmiştir. Bu bakımdan Hz. Hamza'nın şöhreti yaşadığı döneme değil, bütün İslâm âlemine ve bütün devirlere yansımıştır.

Hz.Hamza, İslâmiyetin ilk devirlerinde Hz.Peygamberi koruma ve Müslümanlığı yayma hususunda gösterdiği kahramanlıklarla daha sonra Hamzâname adını alan destanî hikâyelerin başlıca konusu olmuştur. Şehîd ü's-şüheda, Pehlevân u Şîr-i Cihân, Esadullah gibi lâkaplarla anılması, İslâmiyetin temellerinin atılmasdaki rolünü ve hizmetlerinin hiç bir zaman unutulmadığını göstermektedir. Din uğruna şehit olması ile de efsanevi bir tip olmuştur.

a) Fiziki Görünümlü : Daha çocukluk günlerinde, kendisinden bir yaşı küçük yeğeni ve süt kardeşi Muhammed'i (Hz.) koruma görevini üstlenmiş olması O'nun cesur ve haretli bir yapıya sahip olduğunu gösteriyor. 10 yaşına geldiğinde; avcılık, atıcılık ve güres sporuna ilgi duvması süçlü, kuvvetli bir viicut yapısına sahip olduğunu doğrulamaktadır.

69.ciltte Hz. Hamza'nın fiziki görünümü ile ilgili fazla bilgi verilmiyor. Hikâyede, üstlendiği görevler yukarıda sıralamağa çalıştığımızı özelliklerini doğrulamaktadır. Yazma metnin başında yer alan 64 beyitlik mesnevide; Hz Hamza (=Sahip-kiran)'nın pehlivanlığı ve cengâverliği karşısında, tabiatattaki bütün canlıların harekete geçtiği ifade ediliyor:

Perde-i şebden heman gösterdi ser

Cünbüse geldi yerinden mār mūr

(Gecenin perdesinden başını gösterince, karınca ve yılanlar bulunduğu yerde harekete geçerler.)

Yine, bas süvari olarak bindiği Askar'ın yetişmez bir at olduğu, şehsuvarlığını yaptığı İslâm askerlerinin devirle-re hükümettiği, yiğitleri dizi getirdiği, panterleri pire ettiği belirtilen özelliklerindendir.

b) Ruhî Özelliklekleri : İnsanın yaptığı herhangi bir işte başarısı; fiziki gücü yanında ruhî kabiliyeti ile de ilgilidir. Dine bağlılığı, haksızlığa ve zulme boyun eğmeyışı, zulme karşı çıkışı, cesareti ve dürüstlüğü ile Hz. Hamza örnek alınması gereken benzersiz bir tiptir. Bu özelliklerinden dolayı Müslüman olmayanlar dahi O'na saygı ve hayranlık duymuslardır.

Hz. Hamza'nın halledemeceği problem, aşamayacağı engel yoktur. Yol kesen eskiya, zulmeden müşrik, haksız kazanç pesinde kosan tacir karsılarında hep O'nu bulurlar. Yerine göre hoş görülu ve bağıslayıcıdır. Bir av eğlencesi sırasında kendisine saldırın Dūde Şāh'ın üç oğlunu birden yenilgi- ve uğratıp esir alındıktan sonra serbest bırakması Hamzāmē' nin 69.cildinde söyle anlatılmaktadır :"Ertesi meydān açılıb Dūde Şāh' la ahsāma kadar ceng eylediler. Ne kış-

sa rāz idelüm ey yārān-ı şafā üç gün fasılıydi. Gün ceng ey-leyüb ve bu üslüb üzere otuzaltı gün ceng eylediler. Ertesi yine sıkâra çıktılar. Herkes müshâhibini alub bir tarafa git-diler. Ser-i 'Âlem dahi yārān ile sıkâr ederek bir çeşme-zâ-re geldiler ve atlarını çayır şâlub kendüleri su başına in-nüb meclis kurub muhabbet iderken Dūdē Şāh'ın üç oğulları ki birisi Pervin Filşûvâr, birisi Hevâzzîm Kûhbeden ve Süheyîl Âhendest bu üç karîndaşlar bir araya yakın gelüb ve Şāh-i pâki'rân'ı görüb ve müşavere idüb, "tam böyle mahalde eyü elimize girdi. Hemân üçümüz birden hûcüm idüb tiğüşürüb helâk eyleyelüm" deyüb yûridiler ve "babamız razî degildür, belki darılır" deyû Hamza(radyallah u anh) olduğunu bilmezükden gelüb Sa-hi pâki'rân'ın üzerine hûcüm u nagralar urub "ey bigâ-neler siz bu yerleri hâli mi zanneylediniz? Ya ol bizüm iş-retâhimizi terk idüb gidiñ veyahûd sizi dûnyâya gelmedige döndeririz" deyüb haykîrdilar Dilîr-i 'Âlem dahi "kim-dür?" deyû nazar idüb Dūd Şâh-zâdele'r oldukların bilüb lutf ile kiyâm idüb "buyurun dilâverler hele bir mikdâr cays u şohbet idelüm. Bizler simdi gideriz, yeriniz gine sizindür." deyû ibrâm ve meclise da'vet eyledi ise de "hayır elbetde ya meydâne gelüb bize cevab virin veyahûd kalkın buradan gidiñ" deyû müşîrr olunca Şâh-i pâki'rân-ı 'Âlem anladı ki savaşmak isterler. Hemân Aşkâr'a binüb "gûnahınız boynunuza" deyüb karsuladı. Ve bir darb urub elüde eyledi ve bağlamağa mukayyed olmayub ahsâm bârgâhâ gelüb istirahet eylediler.(72)

Mertlik ve sözleşmäge sadık kalma Şâh-i pâki'rân'ın başta gelen özelligidir. Savas halinde bulunduğu Dūdē' nin oğullarını serbest bırakması babaları ile olan mücadelesine onları katmak istemeyişindendir. Çünkü Dūdē Şâh'la baş-lattığı cengi henüz bitirmemistir. Bu bakımından çocukların bu fevri hareketini ciddiye dahi almaz.

Kırk gün devam eden bir mücadele sonunda Dūde Şāh'ı yenmiş ve Müslüman olmasına sağlayan Şāh-i p̄k̄i rān'ın yenik düşen Dūde' nin elini öpmesi ve gönülünü alması, insan onuruna verdiği değeri ortaya koymaktadır. Bununla da kalmayıp Dūde Şāh' a kendi tahtına oturmasını teklif etmesi ise şöhreti önemdediginin bir ifadesidir.(73)

Hız.Hamza, üstün cesareti ve yaptığı cennelerle gücün ve bahadırlığın sembolü olarak zihinlerde iz bırakmıştır. Zaman zaman masal unsurlarının ağırlık kazandığı H̄amzânâme'de O'nun meziyetlerine olaganüstü nitelikler de katıldığı görülür.

c) Hareket Özellikleri : Hz.Hamza, etkin mücadeleye yeğeni ve süt kardeşi olan Hz.Muhammed'e yapılan bir hakaret üzerine başlar. Haksızlığa uğrayan bir yakınını koruma duygusu, O'nu daha iyi düşünmeye ve karar vermeye yöneltmiş, bunun neticesinde de İslâmiyeti kabul etmiştir.

Hz.Hamza'nın bu tavrı ilahi bir tecelli olarak kabul edilmektedir. O, İslâm dinini vaymak için söylevlenmiştir. Gücü ve yenilmezliği buradan gelmektedir.

İnceleme konusu olarak sectigimiz Hamzanâme'de de, Hz, Hamza'nın hareketini kolaylastıran unsurların başında Müslümanlığı gelmektedir. O'nun iman gücü, büyüğü yapma kudretine sahip olan Lîkâ Laçîn' i dahi acze düşürmüşt, kuvvetlerini Mehlûkîye' ye gündermesine, kendisinin de kayıplara karışmasına sebep olmuştur.(74)

2) Ömer bin Rüstem : Hz.Hamza (=Sahipkiran)'ın cengâverlerindendir. Küffâr tarafının serveri Dude Şah'ın ilk çıkan yiğittir. O'nunla yeryüzünü birbirlerine "teng" (=dar) edercesine savasır. Atının yaralanması üzerine, Dude Şah'ın karşısına Melik Kasım çıkartılır.

3) Melik Kâsim (=Sultân-i Hâver) : Dude Şah'ın karşısında mertçe çarpışan İslâm cengâverlerinden

73. Yazma Metin I, Varak: 9a-9b

74. Yazma Metin I, Varak: 7b

biridir. Gürzüyle Dude Şah'ın filinin belini kırmış, O'nunla akşamda kadar cengâver etmiştir. Ertesi gün Dude Şah'tan Sahipkiran'la savaşmak talebi gelince, meydani Sahipkiran'a bırakmıştır.

4) E f r a's y ā b : Sahipkiran'ın cengâverlerindendir. Behzad ve Hamza-i Sani isimli iki arkadaşı ile av sırasında Dude Şah'i esir almak isterlerken kendileri yenik düşer ve esir olurlar.

5) B e h z ā d : İslâm cengâverlerindendir. Efrasyab ve Hamza-i Sani isimli arkadaşı ile birlikte Dude Şah'la savaşmış, neticede yenik düşmüştür.

6) H a m z a-i S ā n i : Efrasyab ve Behzad'ın Dude Şah'a karşı birlikte savastıkları arkadaşlarıdır.

7) İ s h a k (Caleyhisselâm) : Metinde telmih olarak geçmektedir. Sahipkiran'ın bargâha (=çadıra) girişi O'na telmih yapılıyor.

8) S ü l e y m a n (Caleyhisselâm) : Sahipkiran'dan Süleyman (Caleyhisselâm)'ın varisi olarak söz ediliyor. Telmih olarak verilmiş.

9) A y y a r-i C i h ā n : Metinde, Sahipkiran'ın habercisi olarak geçmektedir. Likâ Lain'i aramak için görevlendirilmiş, fakat bulamamıştır.

10) Ö m e r A y y ā r : Likâ Lain'in bulunması için görevlendirilen cengâver habercilerindendir. Çok aramasına rağmen, Likâ'yı bulamadan geri dönmüştür.

11) İ r e c (İ r e c-i A f i t ā b) : Metinde Sahipkiran'dan sonra çok önemli görevler üstlenen cengâver olarak geçmektedir. Olayların bir çogu O'nun etrafında gelişir. Likâ Lain'in Mehlûkiye'ye söylenilmesi üzerine emrine verilen 10.000 askerle, Kahrab ve Sehrab adlı dilâverleri alarak M e h l ū k i y e' ye hareket eder. Bindikleri gemiler fırtınaya yakalanır. Kendilerini bilmedikleri bir adada bulurlar. Bu adanın ismi C e z i r e-i S e k s ā r, halkı da L i k ā p e r e s t' tir.

İ r e c, Sahipkiran'ın bütün özelliklerini taşıyan cesur bir cengâverdir. Adanın "Emliha Cihardest" isimli hükümdarını

güreşmeğe ikna eder ve yener. Yapılan antlaşmaya göre yenilen yenenin dinini kabul edecektir. Böylece C e z i r e-i S e k-s ā r' in hükümdarı E m l i h ā C i h ā r d e s t ve hal-ki Müslüman olurlar.

İ r e c' in başarıları kendisine karşı olan tepkiyi de artırıyor. Destanlarda olsun, halk hikâyelerinde olsun, konu-nun gelişmesinde karşılaşılan engellerin çok önemli rolü var-dır. İ r e c' in karşısına L i k ā L a i n bu sefer büyü i-le çıkar. Anlaştığı bir Cazu, bânu (güzel) kılığına girerek O' nu kendisine âsık eder ve pesinde sürükleyerek V ā d i-i H iz-l ā n denilen issız bir adaya bırakır.

Adada tek başına kalan İ r e c' i yeni problemler bekler. Bütün halk kitaplarında kahramanlar, sık sık, habis ruhların cinlerin, cadıların eline düşerler. İyi ruhlar, bizzat Peygam-ber veya Hızır'ın yardımcı ile düstükleri kötü durumdan kurtu-lurlar.(75) İ r e c' in Allah'a yalvarması Üzerine karşısında bir Er (=Dervîş) peyda olur. O'nu atının terkisine alarak hoş bir bahçeye bırakır. Sağ tarafa doğru yürümesi halinde tilsim-li bir sarayla karşılaşacağını söyler.

Sarayın önüne gelen İ r e c , bu sefer tilsimin çözülme-si için Allah'a yalvarır. Sabaha doğru uykuya dalınca rüyası-na giren P i r , tilsimi çözme yollarını öğretir. Zaten yapaca-ğı işler, sarayın direklerinde ve heykellerin üzerindeki lev-halarda yazılıdır.

Dr Otto Spies'in, Türk Halk Kitapları'nda belirttiği "bir rüya yahut resim görmek suretiyle aşkın doğuşu motifi", Hamza-nâme'de rüyada P i r' in "istegin gerçekleşmesine yardımını" şeklinde kendini göstermektedir. Halk hikâyelerinde esas amaç iki sevgilinin birbirine kavuşması olmakla beraber, Hamzanâme' de kahramanlık ve dînî duygular ön plandadır. Bu bakımdan Pir' in üstlendiği görev farklıdır.

İ r e c' in kendisine yol gösteren P i r' in yardımıyla geldiği Saray, çok önceden burada sultanat sürdürmiş olan H u-

---

75. Dr.Otto Spies, Türk Halk Kitapları, (Cev:Behçet Gönül)
İstanbul 1941, s.34

ş e n g Ş ā h' indir. Hu ş e n g Ş ā h, ölmeden önce müneccimlerinden çok zaman sonra kendi yerine Hz. H a m z a' nın soyundan İ r e c-i A f i t'a b' in gececeğini öğrenmiştir. O'na yardımcı olmak için kendisinin ve vezirlerinin heykellerini yaptırmış, ne yapması gerektiğini bu heykeller üzerindeki levhalara yazdırmıştır. Ayrıca, F i l h ā isimli bir devin varlığından söz ederek İ r e c' e yardımcı olabileceğini belirtmiştir.

Hu ş e n g Ş ā h' in yazdırdıklarını harfiyen yerine getiren İ r e c, tutnaklıktan kurtardığı F i l h ā isimli devin de yardımını ile kendisine bırakılan mal ve serveti alarak kiraladığı gemilerle C e z i r e-i S e k s ā r' a döner.

Görüldüğü gibi halk kitapları, masal parçalarından ve masal motiflerinden mürekkep bir konglomerat (nazım-nesir karışımı)tır. Zaman zaman efsane unsurlarının katılmış olması, bu mesele için ancak tali bir ehemmiyet taşırl. Masallar ve Türk halk kitapları arasında kalite farkı demek oluyor ki yoktur. (76) Halk kitaplarının hemen hemen bütün kahramanları fevkal-beşer güç ve kuvvete sahiptirler. Umumiyetle kendilerine güç ve kuvvet veren sahip oldukları bir tilsim vardır.(77)

İ r e c de, cengâverliği ve cesareti yanında, C ā z ū ve devlerle yarışacak derecede üstün meziyetlere sahiptir. Bu güç O'na, temiz bir inançla Tanrı'ya yakarışı neticesinde verilmiştir ve İslâmî bir karakter taşımaktadır.

İ r e c' in başarılarında cengâverliği ve temiz ruh hali yanında,faydalandığı tilsim gücünün de önemli rol oynadığını görmekteyiz. Hiyasında gördüğü P i r' in yol göstermesi ile tilsimi çözüyor ve bu da olaganüstü işler başarmasını sağlıyor.

12) A m r : Ş ā h i p k ī r ā n' in cengâverlerindendir. Metinde, kendisinden haber alınamayan İ r e c' in aranması için görevlendirilmiş biri olarak geçmektedir.

---

76. Behçet Gönül (çev.), Türk Halk Kitapları, Dr.Otto Spies, İstanbul 1941, s.37

77. Behçet Gönül (çev.), a. e. " İstanbul 1941, s.32

B - SONRADAN MÜSLÜMAN OLAN TIPLER

1) Dūde Şāh : Metinde Hz. Hāmza'ya karşı çı-
kan ilk düşman Dūde Şāh' tır. Cesareti cengâverliği ve
üstün meziyetleri ile Hz. Hāmza' dan geri kalmayan bir
tiptir. Müslümanlar tarafından karşısına çıkartılan bir çok
cengâver O'na yenik düşmüştür. Tek arzusu Hz. Hāmza (Şā-
h i p k i r ā n) ile cenk etmektir. Bunun için nâmə gönderir.
İsteğî kabul edilerek Şāh i p k i r ā n' la karsılasırlar.
Araliksız süren 36 günlük mücadele neticesinde yenisemezler.
Avlanmak için bir müddet ara verdikten sonra yeniden karşı
karşıya gelirler.

Dūde Şāh' in 40.gün Şāh i p k i r ā n' a yeni-
leceği cazilar tarafından ileri sürülmüştür. Gerçekten 40.
gün yenik düşen Dūde Şāh Müslüman olur. Bunun üzerine
Şāh i p k i r ā n kendisini yendiği için elini öper, özür
diler. Hatta, daha sonra tahtına oturması için teklifte bulu-
nur.

Dūde Şāh, kendisine teklif edilen bütün makam ve
rütbeleri reddeder. Sade bir nefer olarak İslâmiyete hizmet
edeceğini belirtir. Gerçekten de sonraki hayatında Şāh i p-
k i r ā n' a sadık bir dost olarak kalır. İslâmiyetin geliş-
mesi ve yayılması hususunda önemli hizmetler verir.

Hz. Hāmza' da görülen iyi hasletleri bütünüyle Dūde
Şāh' ta da görmek mümkündür. İslâmiyeti kabul etmeden
önce bile, davranışlarıyla sağlam bir kişiliğe sahip olduğu
dikkati çekiyor. Av eğlencesi sırasında kendisine saldıran
uç İslâm cengâverini (Efrasyāb, Behzād ve Hām-
za-i Sāni) esir aldığı halde serbest bırakması, Şā-
h i p k i r ā n' la başlattığı cengin bitmemiş olmasındanandır.

Dūde Şāh' in İslâmiyete girmesi ile, Müslümanlar mert
bir yiğit ve yeni bir güç kazanmışlardır.

2) Em̄līhā Cihārdēst : İreç komutasındaki
İslâm askerlerinin yakalandıkları fırtına sonucunda düş-
tükleri Cezire-i Seksar isimli adada yaşayan Lī-

kaperestlerin hükümdarıdır. İnsanları dahi yiyebildi hor (kötü) bir kavmin lideridir. Fakat mert ve cengaver biridir. Gücüne ve kuvetine son derece güvenmektedir. Kendisini tacir olarak tanıtan O'nu güresmeye ikna eder. Yapılan anlaşmaya göre, yenilen yeninin dinine girecek ve onun kölesi olacaktır. Neticede Emiliyah Cihārdəst yenicik düşer, halkıyla birlikte Müslüman olur.

3) Məhrüz Cihārdəst : Müslüman tarafının karşısına çıkardığı Bedi'ye karşı yenik düşen Məhrüz Cihārdəst imana gelir ve Müslümanlığı kabul eder.

4) Pervin Filşūvar : Dūde Şāh'ın üç oğlundan biridir. Diğer iki kardeşi ile birlikte, Sahip Kiran'a karşı bulundukları saldırıda yenik düşüyor. Babası ile birlikte Müslümanlığı kabul ettiği anlaşıyor.

5) Həvazim Kühbedən : Dūde Şāh'ın ikinci oğludur.

6) Süheyil Ahəndəst : Dūde Şāh'ın üçüncü oğludur.

7) Kəhhâr : Emiliyah Cihārdəst'in pitahtı pehlivanı olarak adı geçmektedir. Emiliyah ile birlikte Müslüman olmuştur.

C - MÜSLÜMAN OLMIYAN TIPLER

1) Lika Laçın : Metinde Şāhi pki rān'a karşı en büyük güç olarak Lika Laçın çıkmış görünüyor. Aynı zamanda Zerdehist olan Likā Laçın'ın cazularla da çok yakın münasebeti vardır ve hileci bir düşmandır.

Taraftarı olan Dūde Şāh'ın Müslümanlığı kabul etmesi O'nu büyük ölçüde sarsar. Kendisine bağlı kuvvetleri Məhlük iye'ye gönderirken, kendisi de kayıplara karışır. Amacı Müslümanları bir takım hileli yollarla alt etmektedir.

L i k ā L a ī n' in yakalanması için, S ā h i p k i - r ā n İ r e c' i görevlendirir. İ r e c, deniz kazası nitecesinde geldiği adanın hükümdarını ve halkını Müslüman etmeği başarır. Önceden L i k ā p e r e s t olan ada halkın Müslüman olması L i k ā' yi çileden çıkarır. Cazūlarla anlaşarak İ r e c' i, V ā d i-i H i z l ā n (Sesizlik Vadisi)'a hapsedilmesini sağlar. Fakat İ r e c, temiz inancı ve rüyasında gördüğü bir P i r' in yardımını ile burada önceden yaşamış bir sultanatın varisi olur ve çok varlıklı olarak adadan ayrılır.

Göründüğü gibi L i k ā L a ī n, Müslümanları en çok mesgul eden bir karşı güç olarak önemli engeller çıkarır biridir. Mertçe elde edemediklerini; güvenilmez kişiliği, hileli davranışları, sihir ve büyülü ile elde etmeye çalışan kaypakk bir tip olarak kendini gösteriyor.

2) H u ş e n g Ş ā h : Çok eski zamanlarda V ā d i-i H i z l ā n' da sultanat sürmüş bir hükümdar olarak tanıtılıyor. İslâmiyet'ten önce yaşamasına rağmen Alah'a inanan biridir. Metindeki masal unsurları H u ş e n g Ş ā h' in kişiliği etrafında toplanmaktadır. Çok önceden yaşamış olan bir yönlendirici rolündedir. Münecimleri yardımını ile gelecekte olacakları öğrenmesi, kendi yerine geçeceğini bildiği İ r e c' e yardım etmesini sağlıyor.

H u ş e n Ş ā h, aynı zamanda L i k ā L a ī n ve C ā z ū' nun karşısına çıkan en önemli engellerden biri olma görevini de üstleniyor. İ r e c' in hizmetine verdiği F i l-h ā isimli dev C ā z ū' nun bütün tilsimlerini bozarak İ r e c' in başarı göstermesine yardımcı oluyor.

Bütün bunlardan sonra H u ş e n g Ş ā h' i olağanüstü güç ve kabiliyetlerden faydalananmasını bilen, ileriyi gören biri olarak tanımlayabiliriz.

3) B e d i r b i n Z e l ā z i l : L i k ā L a ī n' in yardımcısı ve taraftarıdır. Aynı zamanda savaşları yöneten bir cengâverdir. L i k ā L a ī n, O'na danışarak planlar yapar. Müslümanlarla yapılan savaşların planlayıcısı olarak kendini gösteriyor.

4) L e n d i h ā : Metinde adı geçen L e n d i h ā'ının inancı hakkında açıklayıcı bir bilgi verilmemistir.

5) Tuzad : Yalnız adı geçmektedir. Hakkında açıklayıcı bir bilgi yoktur.

6) Arnevâd : Zerdehist Lika Lain' in halifelerinden birisi olarak adı geçmektedir.

7) Dilnevaż Bânu : Peri Şahı'nın kızı diye adından söz edilmektedir.

8) D a h h â k : Metinde telmih olarak veriliyor. Eski İran hükümdarlarından biridir. Zalimliği ve acımasızlığı ile söhret kazanmıştır.

9) Esma Peri : Telmih olarak verilmiştir. Sahipkiran'ın 18 yıl Kafdağında kalmasına sebep olan sihirli kadındır.

10) Ehremen : Telmih olarak geçiyor. Zerdüştlerinin inandıkları kötülük tanrisıdır.

II - HAMZANAMEDEKİ MOTİF STRALANIŞI

M o t i f kelimesi müzikde, resimde ve edebiyatta çok sık kullanılır. Ülkeler arası ortak bir kavramdır. Bunlar bir Ülkeden diğerine taşıyıcılar vasıtasi ile منتقل مکانیزم می‌باشد. Taşıyıcılar, yeni öğrendikleri tipteki anlatımlardan ziyade motifleri tercih ederler.(78)

Hamzâname'de de farklı motifler bulabiliriz. Özellikle, İrec'in Vadisi'ni gotürülmesinden sonraki kısımlarda masal unsurları (motifleri) ağırlık kazanmakta, olayların gelişmesi destandan ziyade halk hikâyесine benzer bir seyir takip etmektedir. Bu kısımda tarihi şahsiyetler tahrif edilmiş, destanı unsurlar asgariye indirilmiştir. Konuların iç içe girmesinden dolayı da kronolojik takip güçleşmiştir.

Biz, Hamzanâme' deki motifleri : A) Destanî,

78. Doç.Dr.Saim Sakaoglu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankara 1980, s.25

B) Dini, C) Masal motifleri diye üç ana başlık altında incelemeyi planladık.

A - DESTANİ MOTİFLER

H a m z a n à m e' de destanî motifler oldukça geniş yer tutmaktadır. Bu motifler sırasıyla sunlardır:

1) A t M o t i f i : Beşeriyetin şimdiye kadar vücuda getirdiği destanlarda ata büyük yer verilmiştir. Avrupa'daki büyük ilim otoriteleri, dünya tarihinde rol oynayan kavimler arasında, "A t l i k a v i m l e r" dedikleri bir gruba büyük önem vermişlerdir. "Atlı kavim" demek, at yetiştiren ve bütün günlük hayatı at üzerinde geçen insan toplulukları demektir. Dünya tarihindeki en önemli ve güçlü atlı kavimlerden, doğuda olanları T ü r k l e r, batıdakiler ise, C e r-m e n l e r idiler.(79)

Türklerden başka, diğer şark milletlerinin hayatında da atın çok önemli bir yeri vardır. Özellikle Araplar, ata karşı büyük ilgi ve sevgi duymakta idiler. Türklerle Araplar arasındaki münasebetlerin gelişmesinde düşünce ve anlayış benzerliklerinin önemli rolü olmuştur. İşte, at sevgisi de bu benzer hususiyetlerdendir.

Hz. H a m z a' nın A ş k a r' i, Hz. A l i' nin D ü l-d ü l' ü, Z a l o ğ l u R ü s t e m' in R a h s' i ne ise, Türk atı da odur. At, kahramanların yardımcısı, silâh arkadaşı, muavini, bir kelime ile âdetâ onun tamamlayıcısıdır. Gelecek felâketi hisseder, pusuda gizlenen düşmanları duyar, dostları bilir, ismi unutulamayacak bir kahramandır.(80)

Fuat Köprülü'nün yukarıdaki ifadesindende anlaşılacağı üzere, bütün destanlarda ve halk hikâyelerinde atın çok mühim bir yeri vardır.

Kahramanın faaliyetlerinde de atın hissesi hivviktür. Ona

79. Bahaeeddin Ögel, Türk Kültürüün Gelişme Çafları II, İstanbul 1971, s.13

80. Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.122

tabiattaki büyük mesafeler içinde serbest hareket imkânını valniz at verir. Kahraman, mesafe içinde yayılan hareketlerini ancak atla gerçekleştirebilir. Yapılan mücadelede at, kahramanla beraber ve kahraman kadar rol oynar. Destanlarda at ile kahraman arasında bir mesafe kalmamış, at ve kahraman, vücut vücuda olmuştur.(81)

H a m z a n â m e' de at motifindeki ana tema, Hz.Hamza'ının atının Allah tarafından gönderilmiş olması yönündedir.Hz. Hamza'nın atı "Ab-i hayatı" içmiştir. A d e m (aleyhisselâm)'dan beri yaşamakta olup, Hz. İ b r a h i m' in oğlu Hz. İ s-h a k' in bindiği attır. Hz. H a m z a' dan sonra S e y - y i d B a t t a l G a z i ve S a r i S a l t u k da aynı atan binicisi olmuşlardır.(82)

Hz. H a m z a, atı A ş k a r ile zamanının baş süvarisidir. Giydiği zırhı ve kullandığı kılıcı D a h h â k' i bile gölgede bırakır:

A ş k a r' a bindi H a m z a şeh-süver
Zırh giydi hem getürdü t i g D a h h â k-v a r(83)

Hz. H a m z a'ının A ş k a r'ı kimsenin tutamadığı demirkir bir attır. Zaman zaman K â b e' yi tavaf edip yaşadığı mağaraya dönmektedir. Aynı zamanda bereket ve bolluk sembolü olarak görülür.Kendisine rastlayan insanların o yıl nasipleri bol olur.Hz. H a m z a, onu bulmadan önce insanlardan uzak kaçan ve kendisine yaklaşanlara büyük tepki gösteren bir hali vardır. Oysa,Hz. H a m z a' yi Görünce ayağına baş koyup yüzünü sürerek sevincini belli eder. Aonusulanları anlar, davranışlarıyla H a m z a' ya olan bağlılığını belirtmeye çalışır.

Hz. H a m z a, atı sayesinde düşmanlarını yener, karşıslığı her düşman O'ndan aman diler ve Müslüman olur.Bu at, Müslümanlığın yayılması için Allah tarafından gönderilmiş, ilahi bir varlıktır. Kendisini İslâmiyet'in yayılmasına ada-

81. Hasan Köksal,Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı,Ankara 1984, s.133

82. Cahit Özتelli,"Seyyid Battal Gazi'nin Atı Aşkar Üzerine", Folkloru Doğru Dergisi,Sayı V (Şubat 1970),s.6

83. Yazma Metin I, Varak: 2a

yan H a m z a' ya yaraşır bir attır. Bu at sayesinde kâfir-lere gereken ders verilmisti̇r.(84)

Hz. H a m z a (S ā h i p k i r ā n)' nın censâverlerinden İ r e c-i Ə f i t ā b, bir cazi tarafından V ā d i-i H i z l ā n' a bırakılınca çaresizlik içinde kalır. Allah'a yalvarınca, karşısında bir er peyda olur. Bu er H i z i r' dir. O'nu atının terkisine alır, göz açıp yumuncaya kadar H u s e n g Ş a h' in sihirli sarayına bırakır.

Diger destanlarda görüldüğü gibi, H a m z a n ā m e' de at olağanüstü özelliklere sahiptir. H i z i r ona binmektedir. Gerektigi yerde rüzgârdan daha hızlı koşar, gerektigi yerde kanatlanıp uçar, aynı zamanda iyi bir kurtarıcidır.

Bütün milletlerin halk edebiyatlarında at yaygın motiflerden biridir.

2) A v M o t i f i: Destanlarda "av avlamak" deyimi çok yaygındır. "Av" deyince de akla g e y i k gelir. Fakat eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibileri için de g e y i k adı kullanılır.(85)

Türklerde,toplu avcılık ekonomik bir düzen ve savaş tallimi idi.Av, yalnızca ihtiyaç için değil; zevk amacı ile de yapılan bir spordu."T ü r k m e n l e r i n S e c e r e s i" gibi halk hayatını anlatan kitaplarda, bunların bir çok örnüklerini görüyoruz. Yakınları ölenler bile yas töreninden sonra ava çıkar ve tabiat içinde acılarını unutmak isterlerdi.(86)

Av işlerinde ihtisas sahibi olan aileler de vardı. Meselâ bazı aileler, özel bir şekilde av doğanları yetiştirdiler. Türk hakanlarının emrinde çalışan bu aileler, doğan yetiştirmeye ile ilgili meslek sırlarını nesilleri için saklarlar ve bu yüzden de devlet içinde büyük bir saygıya sahip olurlardı.

Avlarda büyük şenlikler yapılır, sölenler ile ziyafet-

84. E k Metin III, Varak: 53a-54a

85. Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984, s.144

86. Bahaeeddin Ögel, Türk Kültürüün Gelişme Çağları, Cilt:II, İstanbul 1971, s.19

ler düzenlenirdi. Bu bahane ile milletin bir kısmı bir araya gelir ve uzak bölgelerde yaşayanlar arasında bir tanışma ve yaklaşma imkânı bulunurdu.

Büyük halk kitlelerinin katıldıkları avlar, Türk tarihinde ve cemiyetinde her zaman için önemli rol oynamıştır. Hatta yabancı tarihçiler Türklerin bu avlarını, önemli bir tarih olayı olmamalarına rağmen, yazmadan duramamışlardır.(87)

H a m z a n â m e' nin asıl konusunu İslâm ile İslâm olmayan mücadele teşkil etmekle birlikte av motifi bir hayatı yaygındır. Eski Türklerde olduğu gibi, burada da av yaşamilan hayatın bir gereği olarak görülmektedir. Taraflar av ihtiyacını sebep göstererek bir müddet için savasa ara vermek hakkına dahi sahiptirler.

H a m z a n â m e' nin 69.cildinde *D ū d e Ş ā h' la S ā h i p k i r ā n'* in cenkleri sırasında av avlanmağa karar vermelei söyle anlatılıyor : "İki taraftan agâh olup *D ū d e Ş ā h' la S ā h i p k i r ā n* cenk eylediği belliydi. Ertesi meydan acilub *D ū d e Ş ā h' la ahşama* kadar cenk eylediler. Ne kissa râz idelüm ey yârân-i *safâ* üç gün fasılıydi. Cenk eyleyüb ve bu üslub üzere otuz altı gün cenk eylediler. Ertesi vine şikâra çıktılar. Herkes musahibini alub bir tarafa gittiler. *S e r-i Â l e m* dahi yârân ile şîâr iderek bir çeşme zâre geldiler. Atlarını çayıra sal-lub kedüleri su başına inüb meclis kurub muhabbet iderken..." (88) Metinde görüldüğü gibi, hayatın bir gereği olan avlanma, aynı zamanda bir eğlenme, dinlenme eş dostla hoş vakit geçirmeye vasıtası olabilmektedir.

Eski Türklerce bir hayat tarzı olarak benimsenen bâdirlik ve avcılıkın bir arada yürütülmesi olayına *H a m z a n â m e'* de de rastlayabiliyoruz. Avlanma sırasında, av hayvanları yanında, karşılaşılan düşmanın hesaplaşmak gibi durumlar ortaya çıkabilemektedir. Bu hesaplaşma sırasında ölü-

87. Bahaeeddin Ögel, Türk Kültürüün Gelişme Çağları II, İstanbul 1971, s.20

88. Yazma Metin I, Varek: 5 b

rülen veya esir alınan düşmana da av gözüyle bakılırdı.

Metinde, Sāh i p̄k̄ı rān' in üç şehzadesinin (Efras-yab, Behzad, Hamza-i Sani) Dūde Şāh'ı avlama isteği şöyle dile getiriliyor : "Hikmet-i Hüdā şehzādelerden resm-i cihāngīr Efrāsyāb, Behzād ve Ḥamzā-i Sāni dahi sikārgāhda gezerek bir mürg-zāre geldiler ve gördüler ki bir pınar başında çemenistanda saff üzerinde bir kaç kimesneler oturmuş ve içlerinde bir kimesne sahāne libāslar giymiş ve kahramāne oturmuş gördüler. Anladılar ki küffārdan bir müteayyin kimesnedir." Temām bundan eyü sikār olmaz. Bunları esir edüb Sāh i p̄k̄ı rān'a taķdīm idelüm!" deyüb ol tarafa sürdüler. Rāvi eydür : Bu oturanlar Dūde Şāh kendü idi. Biraz vüzerā ve musahibleri ile sikārdan dönüb işret iderlerdi. Anlar da sehzādeleri görüb ve bilüb Dūde Şāh' a gösterdiler. Dūde Şāh dahi bilüb buyurun eyledi. Şah-zādeler de her gördüklerin sikār bilüb; "Hayır biz muhabbet için gelmedik, sizleri dest-be-dest bağlamağa geldik muhalefet etmeyüb teslim olun" dedikde Dūde Şāh bunlardan tebessüm idüb eyitdi :"Ben sizlerin anladığınız âdemlerden degilüm. Ben hâlâ siziñ Sāh i p̄k̄ı rān'ıñ izlə bunca gündür cenk ediyorum. Henüz ayırd olmadık. Sizler Hz. Ḥamza (radyallah u'anh)' dan ziyade degilsiniz ya... Ve hem burası cenk mahalli degil, böyle işret mahallini basmak c-ayıbdır, lutf idüb buyurun biraz sohbet idelüm." deyüb ikdam eyledikde dahi "bizzden korkduğundan minnet eyliyor" deyüb "Evet sahipkiran size müsa-de eyleyüb iftihār eylesün" deyüb cenk ediyor ve "ziyān iderler" deyüb bizlere meydane ruhsat virmezdi. Şimdi temām fırSATdur. Burada Sāh i p̄k̄ı rān yokdur. "kiyman" deyü dilek eylevesün. Bizler senün haddini bildirelüm de da-ha böyle "Sāh i p̄k̄ı rān'la ayırd olmadım demeği ögrenesin." deyüb cenge c-inad edüb musırr olduklarında Dūde Şāh gazaba gelüb hemān şergedāne binüb meydāne yürüdi".(89)

Metinde "şikâr" olarak sözü edilen avlanma hakkında fazla detaya gidilmemiş, avlanılan hayvanın ne olduğu hakkında bilgiverilmediği gibi, av maharetiyle ilgili bir açıklama da yoktur.

Türkler İslâmiveti kabul ettikten sonra, kendi efsanele-rine İslâmî unsurlar da katarak daha canlı yeni halk anlatımları meydana getirmişlerdir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, avın çok önemli bir yeri vardır. Oğuz beyleri ava çıkmadıkları günü, boş geçmiş olarak değerlendirirlerdi. Yapılan avlar çoğu kez topluca süren avlardı. Bu hikâyelerden "Salur Kazan'ın Evinin Yagmalandığı Boyu"nda, Salur Kazan:"Ünüm anlayın begler, sözümüz dinleyin begler. Yata yata yanımız ağırdı, dura dura belimiz kurudu. Yürüyelim a begler, av avlıyalım, kuş kuşlayalım, sığın geyik(maral geyik) yıkalım, dönelim otağımıza düşelim, yiyeşim, içelim, hoş vakit geçirelim" denilmektedir.(90)

Dede Korkut Hikâyeleri'nde hem "av avlamak" hem de "kuş kuşlamak" deyimleri vardır. Demek ki Oğuzlar, avın hem kaçarını hem de uçarını yapmaktadır.(91)

Av motif ile ilgili değişik anlatımlara Anadolu masal, hikâye ve destanlarında bolca yer verilmiştir.

3) Savaş Motifi : İslâmiyet öncesi ve sonrası bütün Türk destanlarında savaşla hayat iç içedir. Düşmanla savaş; ya teke tek veya kitle halinde yapılır. Tek tek yapılan savaşlarda taraflardan birisi meydana er diler, karşı taraf adamını meydana sürer ve kırın kıran savaşırlar. Kitle halinde savaşlarda, ilkin öncü güçler savaşır, daha sonra top-yekün savaş yapılır. Dede Korkut'taki ordunun savaş düzeni, Osmanlı Ordusu'nun savaş nizamında görüldüğü gibi, düşman karşısında hilâl veya nâl şekli alınır. Sağ ve sol kanatlar bu iki hilâlin ucunu tutar, ortada savaş idare eden başbuğ ve ordunun ağırlık merkezi bulunur.(92)

90. Orhan Saik Gökyay, Dede Korkut Hikâyeleri, İst.1976, s.22

91. " a.e. " s.97

92. Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ank.1984, s.148(Z.V.Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş I, İst.1946'dan)

Destan kahramanları daima tek baslarına savasmayı toplu savaşa tercih ederler. Bu kahramanlığın kendilerinde kalması arzusundan kaynaklanmaktadır.

Düde Şāh, Şāhi p̄k̄ı rān' la savasmak arzusu ile meydana ḡerḡedan sürer. Çünkü O'nun yenmesi halinde herkesten üstün olduğunu ispat edecektir. Şāhi p̄k̄ı - rān da aynı özlem içindedir. Neticede Şāhi p̄k̄ı rān galip gelir.(93)

İslâmiyet'ten sonraki destanlarda, kahramanlar savasa çıkmadan önce; ari su ile abdest alır, namaz kilar, Allah'a ve O'nun resulüne dua ederler. Bu hareket tarzı aynı yapıldığı gibi, toplu olarak da yapılır.

Teke tek savaslarda, er meydanına çıkıp er dileyenler, vuruşmağa başlamadan önce birbirlerinin kimliklerini öğrenirler. Hamzanâme lere d̄e İslâmiyetin yayılmasını sevmak ana hedeftir. İslâmiyyette, yenik düşen gayr-i müsli-min, önce dine davet edilmesi, kabul etmevinde katledilmesi esası vardır. Hz. Hamza da yendiği rakiplerine aynı hareket tarzını uygulamaktadır.(94)

Teke tek savaşı kitle halinde savaşlar takip etmektedir. Düde Şāh'ın Müslümanlığı kabul etmesinden sonra Məh-lük̄iye'ye kaçtığı tahmin edilen Lika Lain'ın yakalanması için İrec-i Afîtâb komutasında 10.000 asker gönderilir. Deniz kazası sonucunda Cezire-i Seksar'a yerlesen bu askerler, kendilerini adadan atmaya gelen Lika Lain'ın askerlerini yenilgiye uğratırlar. (95) Destanın süreklliliği yapılan savaşların süreklliliğine bağlıdır. Şāhi p̄k̄ı rān her savaşın içinde yoktur. O'nun dışında da bir çok savaş ve cenk yapılmaktadır. Bazen olayların bilgisi dışında geliştiği görülür. Ancak Şāhi p̄k̄ı rān'ın baş yönlendirici olduğu her zaman kendini hissettirir. Olaylar ve neticeleri hakkında O'na sürekli

93. Yazma Metin I, Varek: 3 b

94. Yazma Metin I, " : 8 b

95. Yazma Metin I, " :15 b

bilgi verilir. Gelen bilgilere göre yeni kuvvetler toplanır ve savaşı yürütünlere destek sağlanır.(96)

Hamza nâme' deki Sâhi pâkirân' la, Dede Korkut Kitabi' ndaki Kazan Beg arasında aldıkları roller itibariyle bir benzerlik görülmektedir. Her ikisi de olayların perde arkası yönlendiricisi durumdadır. Olaylar onların kişiliği etrafında gelişiyor, fakat çoğu zaman kendileri olayın içinde olmuyorlar.

Cengâverliğin diğer bir özelliği de düşmanı psikolojik bakımdan yıkmaktır. İrec-i Afittâb, kendisine hile düzenleyen Câzû' nun üzerine vîrürken; "Çıkardığı na^cra-i can sitâni ile dağlar çini tabak gibi güm püm ve çin çin ederken sahralar türlü türlü sedalar veriyor." Çıkarılan bu na^c-ra Câzû' nun aklının basından gitmesine yetiyor. Vurulan tığ ile de vücudu basından aşağıya doğru iki parça olabiliyor.(97)

Anlatımda zaman zaman abartmalar görülmekle birlikte, destanlarla iç içe olan savaşların kazanılmasında kahramanın olağanüstü güçce sahip olması önemli rol oynamaktadır. Anlatıma canlılık ve hareket kazandıran da bu olağanüstülüklerdir.

4) Savaş Aletleri Motifi : Eski çağlara silahları olarak; ok, yay, mızrak, kargı, sünگü, çida, kalkan, kılıç, gürz, kement vb. vardır. Bunlardan en yaygın olanı ok ve yaydır.

Ok ve yay Alp' in kişiliğini tamamlayan unsurlardır. Hünerli ellerde daha da anlam kazanır. Dede Korkut Hikâyeleri' nde ok değişik adlarla kullanılmaktadır. Türklerin at üstünde ok atma şeleneği günümüzde dahi yasaktadır. Çida, kargı, sünگü gibi silâhlar, sopaların uçlarına sivri bir demir, temren takmak suretiyle yapılan ok benzeri aletlerdir. Kılıç, Türk destanlarında kutlu bir mahiyet almıştır.(98) Dede Korkut Hikâyeleri' nde kılıç

96. Yazma Metin I, Varak: 22 a - 22 b

97. " I, " : 19 a

98. Bahaeeddin Ögel, Türk Mitolojisi II, Ankara 1971, s.207

Üzerine yapılan yemini hatırliyacak olursak, kutlu sayılığını orada da görürüz. İslâmiyet öncesi destanlarda gürze pek rastlamıyoruz. İslâmi destanlarda ise, kılıç ve gürz oldukça fazla yer tutmakta ve efsanevi özelliklere bürünmektedir. Hz. Ali'nin kılıcı "Zülfikar" tarihlerde geçmiş, şiirlere konu olmuştur.(99)

Hamza nâm e' de de gürz, kılıç ve ok adı çok geçen savaş aletlerindendir. Savasa katılan cengâverler bu aletlerden korunabilmek için zırh giymektedirler.(100)

Hz. Hamza ve cengâverlerinin kullandıkları kılıçlar Süleymanî kılıcidır. Bu kılıcı kuşananlar düşmana korkulu anlar yaşatırlar. Vurulan kılıç gergedanı ikiye böler.(101) Kullanılan gürzün tesiri de kılıçtan geri değildir. Atılan gürz filin belini kırabilmektedir.

Bazen de kılıcın ve gürzün halledemediği işlerin güresmekle halledildiği görülür. Şâhi pâkirân, Dûde Şâh'ın kemerine basarak tuş eder. İrec-i Afîtâb'da keman çekmede ustadır. Cezi re-i Seksâr'ın ulu hükümdarı Emîlîhâ Cihârdest'i keman çekmede alt ederek, Müslüman olmasını sağlar.(102)

Vâdi-i Hizlân'ın tılsımlı sarayının eski hükümdarı Huseyîn Şâh da İrec-i Afîtâb için cübbe, cevşen, alât-ı harp, mal ve cephe birakmıştır.(103) İrec, kendisine bırakılan tığ ile zincirleri kesip atabilmekte, bir çok büyüyü bozabilmektedir.(104)

Eski Türk destanlarında olduğu gibi Hamza nâm e' de de kılıcın kutsal bir mahiyet kazandığını söürüyoruz.

5) Mağara Motifi : Hamza nâm e' de mağara sığınma ve saklanma yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Hamza kendisine salık verilen atın bir mağarada saklandığını öğrenir. Uzun bir arama ve takipten sonra atın saklan-

99. Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984, s.154

100. Yazma Metin I, Varak: 2 a - 4 a

101. " I, " : 4 b

102. " I, " :13 a

103. " I, " :17 a

104. " I, " :18 a

dığını öğrenir. Uzun bir arama ve takipten sonra atın saklandığı mağarayı bulur. Mağara, bir takım efsanevi özelliklere sahiptir. Hz. Hamza, ata yaklaşınca su sözleri işitir: "Ey râhs-i mübârek! Bu kadar yıldan aradığın sahibin ayağına geldi, mutlu olub kademine yüz sür."

Görüldüğü gibi magara ilâhi buyrukun tebliğ edildiği kutsal bir yer olma özelliğine sahip bir mekân durumunda. Bu ilâhi buyrukla birlikte destan kahramanına bineceği atın teslim edildiği kutlu bir sıginaktır. (105)

Bütün Türk destanlarında magara önemli bir yer tutar. İslâmî karakter taşıyan hikâye, efsane ve destanlarda mağaranın bulunması, umumiyetle kahramanın önüne düşen geyik yardımıyla olur. Bulunan mağara cennet misali bir yerdir. (106)

6) Yaşlı Adam (İhtiyar) Motifi : Bütün destanlarda, hükümdarların akıl danışıp öüt dinledikleri gün formus yaşlılar vardır. Ak sekalli, ak deşnekli, derin tecrübeli bu yaşlılar, özellikle genç hükümdarlara yol gösterirler.

İncelemeye esas aldığımız metinlerden II.sinde yaşlı Hoça, genç Şâh'ın koruyucusu ve yol göstericisi olarak önemli görevler üstlenmektedir. Şâh'ın çok kurnaz ve menfaati-ne düşkün veziri ~~لَا~~ Laçın, halkı soymaktan ve işkence yapmaktan bir nevi zevk alır. Şâh'ın tecrübesizliğinden faydalananarek yaptıklarına uygun sebepler bulmayı da gayet iyi başarır.

Yaşlı Hâce Şâh'ı vezirin şerrinden kurtarmaya çalışır. Fırsat buldukça o'nun iyiyi, güzeli, doğrulu öğretir. Halka zulmetmenin en büyük âcizlik olduğunu ve bunun fayda getirmeyeceğini belirtir. Zülümle kurulan sultanatların kısa zamanda yok olduğunu hatırlatır.

Aynı motife İslâmîyet öncesi Türk destanlarında da çokça rastlanılır. Türkler bu yaşlı kişilere mukaddes insan söziyle

105. Ek Met. III, Varak: 53 a - 54 a

106. Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984, s.146

107. Ek Met. II, Varak: 28 a - 30 b

bakmakta idiler. Bunun dikkate değer bir örneği Oğuz Kağan Destanı'ndaki "Uluğ Türk" adlı vezirdir. Uluğ Türk, Oğuz'a söz dinleten, O'na Türk devletinin tarihini, anevi, idarî taksimatını yaptıran sahsiyetidir.(108)

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki ihtiyar Dede Korkut da Oğuzların akıl hocası, ozanlar piri, keramet sahibi ve her destanın cereyanından sonra onu ilk tertip, tanzim ve nazmettiği kabul edilen bir nevi müellif durumundadır.(109)

B - DİNİ MOTİFLER

1) Rüya Motifi : Destanlardaki önemli motiflerden biri de rüya motifidir. Destanın kuruluşu, olayların gelişip tamamlanması çoğu zaman rüyaya bağlıdır.

P.N. Boratav'a göre rüya motifi Hindistan, İran ve Yunanistan'da da vardır. Yanlız onlarda bade içme olayı yoktur.

Bizde ise rüya motifi İslamiyet öncesinden itibaren görülmeye başlar. Oğuz Kağan Destanı buna örnek gösterilebilir. Oğuz Kağan'ın veziri Uluğ Türk, günlerden bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok görür. Bu altın yay, gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştır. Üç gümüş ok da şimale doğru yönelmistir. Uykudan uyanınca düste gördüğünü Oğuz Kağan'a anlatır. O da bu rüyadan hareket ederek ülkesini çocukları arasında paylaştırır.(110)

Dede Korkut Kitabı'nda da kahramanlar düş görürler. Bunlardan biri Kazılık Koca Oğlu Yisenek'tir. Yisenek, "düş gördü, düşin woldaşlarına söyledi, söylem hanım ne soyladı, aydur: biyler gafillice kara basım gözüm uykuda iken düş gördü..." (111)

108. N.Sami Banarlı, Resimli Türk Ed. Tarihi, İstanbul 1971, s.36

109. Prof.Dr.M.Ergin, Dede Korkut Kitabı, İst.1969, s.XIV

110. Prof.Dr.M.Ergin, Oğuz Kağan Destanı, İst.1970, s.12

111. Prof.Dr.Muhan Bali, Ercisli Emrah ile Sevi Han Hik. Ankara 1973, s.207

Destanlarda rüya, birinci derecede veya ikinci derecede-ki kahramanlar tarafından görülmektedir. Bu nitelik rüyanın destan çatısında önemli bir fonksiyon taşıdığını göstermektedir. Kahramanların yarı kalan başarısı, ancak rüya sebebiyle tamamlanır.(112)

Eski Türk destanlarında, görülen rüyaların hikmetine inanılır, bunu kâhinlere yorumlatmak suretiyle gelecek hakkında bilgi sahibi olunurdu. Görülen rüyanın yorumlatılması için tören düzenlenir, sonra yorum yapacak (kâhin) ortaya çıkıp yorum yapardı.(113)

Rüya motifi İslâmiyet sonrası destanlarda da çok yavşındır. Bu kahramanın doğumundan başlayıp ölümüne kadar karşılaşılan ve sığınılan bir olaydır.

Ḥ a m z a n ḥ a m e''nin 69.cildinde, Hz. Ḥ a m z a'ının censeverlerinden İ r e c-i Ḵ a f i t ā b, C ā z ū tarafından V ā d i-i Ḫ i z l Ḳ a n' a bırakılınca yalnız kalır. Allah'a yalvarır, karşısına bir er peydâ olur. Bu er onu atının terkisine alarak H u s e n ḫ S ā h' in sarayının yanına bırakır. Saray tilsimlidir. İçerisine girmek için tilsimi çözmek gereklidir. İ r e c' in tilsimi çözmesi olayı şöyle anlatılmaktadır:"Aksâma kadar etrafını geziüb fethine bir çare bulamayıb
aciz kalüp ahsam oldıkda abdest alüp hacet namazı kılüp bade sabâha kadar Cenâb-ı Hak'tan tilsimin fethini niyaz ve tâleb eyleyüp sabâha ya kin gözlerine hâb gelüb uvkuya vardukda bir P i r gelüb eyitti:"Gözüm nûri, elem çekme. Tilsimin fethi senin elindedür." deyüb tebşîr eyledi..." (114)

Rüyada görülen P i r, İ r e c-i Ḵ a f i t ā b' a yapması gerekenleri söyler. O da söylenenleri yaparak tilsimi çözmeyi ve saraya girmeyi başarır. Buradan anlasıldığı üzere, rüya gelecekteki olayların ilk duvurusu veya mesajı olmaktadır.

2) S i h i r M o t i f i : İslâmiyet öncesi destanlarda s i h i r (efsün) motifine pek az rastlamaktayız. S i h i r

112. Hasan Köksal. Fattalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984, s.163

113. Prof. Dr. Muhammed Ergin, Oğuz Kağıan Destanı, ist.1970, s.14

114. Yazma Metin I, Varak:16 a - 16 b

motifi, semavi dinlerle birlikte toplum mitolojisine girmıştır.

Sözlü anlamı ile sihir, gözbağcılık, büyү demektir. Hamzanâme'de sihir motifine sık sık rastlamaktayız. Ancak, sihire karşı ilgi duyan ve ondan faydalananmağa çalışanlar Müslüman olmayan kahramanlardır. Bunlar sihiri, Müslümanları alt etmek için "karşı güç" olarak kullanırlar. 40 gün süren mücadele sonunda Dūde Şāh'ın Hz. Hamza (Şāh-i p̄k̄ı rān)'ya yenilip İslâm dinine girmesi, Zerdüşt Līkā La'in tarafından daha önceden bilinmekteydi. Çünkü büyütüleri O'na Dūde' nin yenileceğini çok önceden haber vermişlerdi. Bunun içindir ki Līkā La'in, henüz savaş bitmeden kaçma planını hazırlamıştı. (115)

Līkā La'in ile cazilar arasındaki iyi münasebetlerin sürekli olması da dikkate değer görülmektedir. Bir bakıma Līkā cazılardan aldığı güçle Müslümanları sürekli meşgul etmektedir. Anlaştığı bir Cāzū, bənu(güzel) kılığına girecek, Şāh-i p̄k̄ı rān'ın cengâverlerinden İreç'i kendisine bağlamayı başarır ve O'nu peşinden sürüükleyerek Vādidi Hizlān'a hapseder. (116)

Hamzanâme'de sihir, İslâmiyete karşı olanların Müslümanlığı yok etmek için kullandıkları bir "silâh" olarak görülmektedir. Müslümanlara karşı mertçe mücadeleye girmekten çekinen gayr-i müslimler, zaman zaman sihire baş vurmaktadırlar. Fakat, cazilar vasıtasyyla kullandıkları bu silah, İslâmiyet karşısında tesirsiz kalmaktadır. Huşeng Şāh'ın tılsımlı sarayı önünde çaresiz kalın İreç-i Afiftāb, hacet namazı kılar, Allah'a yalvarır ve uykuya dalar. Dileği kabul olur. Rüyasına giren Pir tılsımı çözecek yolu gösterir. (117)

Hamzanâme'lerin temelinde İslâmiyete olan derin sevgi ve Allah'a duyulan temiz inanç duygusu hakimdir. Allah kelâmi karsısında sihirin(büyünün) başarılı olması imkânsızdır. Yapılan her mücadelede sihirden medet umanlar Müslümanlar karsısında yenik düşmüslülerdir.

115. Yazma Metin I, Varak: 8 b

116. " I, Varak:14 b

117. " I, Varak:15 b

3) Hızır Motifi : Hızır motifi, Türk mitolojisinde çok yaygındır. Halk inanışına göre Hızır ve İlyas ölmeyecek sırrına erişmiş kişilerdir.

Halkımız Hızır'ı, Allah'ın emriyle Ab-i Hayat(hayat suyu) içtiği için ölümsüzlüğe kavuşmuş bir hükümdar,pir veya ermiş kişi olarak tasarılar. Darda kalenlara, yoksullara, yetim ve dullara iyilik, zenginlik, bereket getireceğine inanılır. Aynı zamanda Bengi Suvu içmiş olan ve deniz kazazedeleinini koruyan İlyas'ın arkadaşıdır.

Bir rivayete göre, Hz. Muhammed Hızır'a kareda, İlyas'a denizde kendi ümmetinin korunması görevini vermiştir.(118)

Hızır, umumiyetle beyaz ata binmiş, ak saçlı ve sakallı bir ihtiyar olarak tasavvur edilir. Eski Türk destan ve efsanelerinde değişik adlarla anılmaktadır. "Gök Sakallı İhtiyar", "Gök Sakallı Vezir" gibi isimlere Altay efsanelerine sık sık rastlamaktayız. Manas Destanı'nda ise "Gök Sakallı Vezir", Tanrı tarafından gönderilmiş kutlu bir kişidir.(119)

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de Hızır motifine rastlamaktayız. Dires Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda babasının oku ile yaralanan Boğaç Han'ın yarasını Hızır sarar: ...oğlan orada yıkıldığı vakit boz atlı Hızır oglana göründü, üç kez yarasını eliyle sigadı."sənə bu yaradan ölüm yoktur, dağ çiçəği ananın sütiyle senin yarına melhemdir." dedi ve kayboldu.(120)

Köroğlu Destanı'nda da Hızır önemli bir yer tutar. Köroğlu ve kızanlarına yol gösteren, felâketleri haber veren, onları tehlikelerden koruyan Hızır'ı dır. Urfa rivayetinde; Hint Padisahı'nın oğlu Hasan Bey, bir gün ava giderken yolda Hızır'ı rast gelir ve duasını alır. Böylece önüne gelenleri mağlup eder.(121)

118. Hasan Köksal, Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984, s.175

119. Prof.Dr.Bahaeddin Ügel, Türk Mitolojisi II,s.87

120. Orhan Saik Gökyay, Dedem Korkut Aitabı, İst.1973,s.14

121. P.N.Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul 1984, s.29

H a m z a n â m e' de de *H i z i r*, sıkıntıda olan Müslümanlara yardım eden er bir kişidir. Darda kalanları göz açıp yumuncaya kadar, bir diyardan başka bir diyara götürün "P i r" olarak tasavvur olunuyor.

C ā z ū tarafından *Vâdi-i Hizlân'* a hapsedilen İ r e c, Allah'a yöneliip yüzünü topraga sürüp yalvardığında, karşısından bir er görünür ve selâm verir, der ki:"Yâ İ r e c կalk ni-yazın kabul oldı. Gel atımın arkasına bin..."

İ r e c, atın terkisine binip gözünü yumup açınca kendisini ağaçlı, sulu ve hoş manzaralı bir yerde bulur.(122) Sağ tarefa yürümesi halinde tılsımlı bir sarayla karşılaşacağını, saraya girmesinin tılsımı çözmesine bağlı olduğunu söyleyen *H i z i r* gözden kaybolur.

İ r e c-i Â f i t ā b, Cenab-ı Hakk'tan tılsımın çözülmesini niyaz ve talep eder. Sabaha yakın gözlerine uyku girince bir P i r gelip der ki:"Gözüm nuri elem çekme, tılsımın çözülmesi senin elindedir." (123)

Göründüğü gibi Hamzanâme'nin 69.cildinde *H i z i r'* den "P i r" veya "Er Kişi" olarak söz edilmektedir. Gavr-i müslimlerin cezalar vasıtasyyla Müslümanlara karşı kullandıkları sihir gücüne karşı, Müslümanları P i r veya E r K i ş i korur. Korumakla da kalmayıp sihir veya büyünün etkisiz hale getmesini sağlar. Yoku zaman s i h i r e karşı başarı onun öğrettikleri ile sağlanır.(124)

4) D i n D e ğ i š t i r m e M o t i f i : İslâmiyet öncesi destanlarda din değiştirmeye motifine pek rastlamıyoruz. İslâmiyet sonrası destanlarda esas gaye kendinden olmayanları dine bağlamak olduğundan din-değiştirme olayı sık sık görülür. Aynı durumla diğer semavi dinlerde de (Hıristiyanlık...gibi) karşılaşılmaktadır.

H a m z a n â m e' de, Zerdüstlerin ve diğer gavr-i müslimlerin dine kezandırılması Müslümanların temel amacı olarak

122. Yazma Metin I, Varak:15 a

123. " I, Varak:15 b

124. " I, Varak:15 a - 15 b

görülüyör. Müslüman cengâverleri yendikleri düşmanlarını önce dine davet ederler, kabul etmemesi halinde katlini uygun görürlerdi.

Gayr-i müslimlere karşı kazanılan zaferlerde, Müslüman kahramanların savaş gücü ve pehlivanlıktaki meziyetleri önemli rol oynadığı gibi, görülen rüyanın veya büyütülerin telkinlerinin de tesiri hissedilmektedir.

Hz. Hamza (Şâhipkîrân)'nın Dûde Şâh'a karşı gösterdiği savaş üstünlüğünü, İrec-i Afitâb, Emliha Cihârdest'e pehlivanlık üstünlüğü şeklinde gösteriyor. Her iki durumda da kaybeden kazananın dinine girmeyi önceden taahhüt ettiginden bu üstünlük sayesinde Müslümanlık yeni kahramanlar kazanıyor.

Metinde ifade edildigine göre, Dûde Şâh'la Şâh-i pâkîrân arasında geçen mücadeleyi Şâh-i pâkîrân'ın kazanacağını caziler önceden bilmekteydi. Lîkâ Lâîn bunu öğrendiğinden, daha savaş bitmeden kuvvetlerine Mâhîlûkîye'ye göç etmeleri emrini verir. Çünkü Dûde Şâh gibi bir bir cengâverin Müslüman olması O'nun Şâhipkîrân karşısında tutunmasını imkânsız hale getirebirdi. Durum şerâtken de düşündüğü gibi oldu.

Şâh-i pâkîrân'ın her gün cenge Dûde Şâh'tan sora çıktıği halde, 40. gün evvel çıkışısı ve O'nu yenmesi başarıyı önceden hissetmiş olmasına bağlanabilir.

Lîkâ Lâîn'i yakalamak için Mâhîlûkîye'ye hareket eden İrec kumandasındaki İslâm askerleri geçir dikleri deniz kazası neticesinde kendilerini "Cezîre-i Sekşâr" denilen adada bulurlar. Ada halkı insan yiyebilcek kadar vahşi olup aynı zamanda Lîkâperest'ler. "Emlihâ Cihârdest" adında güçlü bir hükümdarları vardır. Emlihâ ile İrec, bahadırlıkta birbirlerini denemege karar verirler. Önce pençe(kol) güresi yaparlar, sonra kemeri tutuşurlar, daha sonra da keman çekeler. Üepsini İrec kazanır. İrec'in gücüne hayran kalan Emlihâ halkıyla birlikte Müslüman olur. (125)

Yine Bedî'i'nin, Mehrûz Cihârdesi' in kemerine basarak kaldırıp yere vurması, aman dileyip Müslüman olmasına yetmiştir. Bu olay pehlivانlığının dinin yayılmasında önemli bir güç kavnağı olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Ayrıca, Pervin Fil suvâr, Hevâzzîm Kûhbeden, Süheyîl Âhendesi ve Kahhâr Hamzanâme' nin 69. cildinin sonradan Müslüman olan isimleridir. Bunların hepsi İslâm kahramanlarının üstün savaş gücü ve güreşte gösterdikleri meziyetlerine duydukları hayranlık neticesinde din değiştirmiştir.

C - MASAL MOTİFLERİ

Hamzanâme' de karşılastığımız masal motifleri, masal edebiyatında her yerde ve her zaman rastlanıldığı gibi, bazen tek, bazen de motiflerin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Bunların belli başlı olanlarını veriyoruz :

1) Şekil (Kıyafe) Değiştirme Motifi : Destanlarda az görülen, fakat hikâyeye ve masallarda sık sık rastladığımız bir motiftir. Dede Korkut Hikâyeleri' nden Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı hikâyесinde, Kanturalı' nın uyuduğu bir sırada, baskın yapan düşmanları yiğit kılığına giren nişanlısı Selcen Hatun büyük bir bozguna uğratır. Bamsı Beşrek' in besik kertmece nişanlısı Banu Çiçek de Begrek' in kuvvet ve maharetini denemek için kıyafe değiştirdi ve onunla güresir ve ok atma yarışı yapar.

Aynı şekilde Beşrek de Banu Çiçek' i başkasına gelin vereceklerini öğrenince bir yolunu bulup, esir olduğu Bayburt Hisarı' nda kâfirlerin elinden kaçar. Bir ozan kılığına girerek yurdu olan Pasin' in Enük (Avnik) Kalası' na döner. Bu sırada Banu Çiçek' le Yalancıoğlu Yalıtacuğ' un dü-

günü başlamıştır. E g r e k saziyla kendisini B a n u Ç i ç e k' e tanıtır. Düğün bozulur. 16 yıllık ayrılıktan sonra iki sevgili birbirlerine kavuşurlar.(126) Kiyafet değiştirmek sevgilinin düğünne gitme motifi, Ercisli Emrah ile Selvi Han(127), Aşık Garip(128) , Tahir ile Zühre (129) ve Asuman ile Zeycan(130) hikâyelerinde de vardır.

Ercisli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi'nin Behçet Mahir Rıvayeti'nde anlatıldığına göre; Emrah yedi seneden beri Selvi'yi arayıp gezerken Saat Çukuru'na gelir. Yakup Han'ın annesinden Selvi'nin yerini öğrenir. Bu arada Selvi ile Şah'ın düğünleri başlamıştır. Emrah düğünün 38. günü İ s f a h a n' a gelir. Düğün yerine girir ve aşıkların arasına katılır. Acem'in birisi, "Aşık Abbas'ın meclisine giremezsin" diye Emrah'ı kovar. Bunu gören Yakup Han, Emrah'ı yanına çağırır, terbiyesini beğenir. Kendi aşığı olarak diğer aşıklarla karşılaşmasını teklif eder. (131)

Ottó Spies'in Türk Halk Kitapları'ndaki Asuman ile Zeycan Hikâyesi'nde kiyafet değiştirmeye olayı şöyle anlatılıyor: Asuman çobandan aldığı elbiseleri giyip, başına da külah bastırarak Kaleli Bey'in çadırına doğru ilirledi. Çadırın önünden geçerken Kaleli Bey gördü ki bir çoban omuzunda saz olduğu halde çadırın önünden geçiyor."Kızı imtihan etmek için güzel bir fırsatı var." fikri ile hemen çağırarak:"Aşık, benim bir aşığım var, imtihan olabilirmisin ?" dedi. Asuman Kaleli Bey'in çadırına doğru gelerek "olurum ama o beni alt ederse kendisine kul etsin. Ben onu alt edersem kendime kul ederim." dedi. Kaleli Bey razı oldu ve "güzel bir civandır, kendime çubukçu ederim." hülyasıyla kızına haber gönderdi. Zeycan, kendisinin bir çobanla imtihan olacağına memnun olarak geldi.(132)

-
126. Prof.Dr.Muharrem Ergin,Dede Korkut Kitabı,İst.1969,s.53
  127. Prof.Dr.Muhan Bali,Ercisli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi, Ankara 1973, s.55
  128. Doç.Dr.Fikret Türkmen,Aşık Garip Hikâyesi,Ankara 1974,s.4
  129. " " Tahir ile Zühre Hik.Ank.1974 ,s.167
  130. Dr.Otto Spies,Türk Halk Kitapları,Çev:B.Gönül,İst.1941, ss.96-97
  131. Prof.Dr.M.Bali,Ercisli Emrah ile Selvi Han Hik.Ank.1973
  132. Dr.O.Spies,Türk Halk Kitapları,Çev:B.Gönül,Ank.1941,s.96

Kıyafet değiştirmeye motifine H̄amzânâme' de derastlamaktayız. İrec-i Afîtâb, Cezîre-i Sekşâr'ın ulu hükümdarı Emlîhâ Cihârdes'te kendisini elçi olarak tanıtır.(133)

Cezîre-i Sekşâr'ın Müslümanların eline geçtiğini öğrenen Lîkâ Laçîn, Müslümanların komutanı İrec'i hile ile yenme yollarını dener. Anlaştığı bir cazıyi Cezîre-i Sekşâr'a gönderir. Cazı, bir banu(güzel) kılığına girmiştir. İrec'i kendisine bağlamayı başarır. O'nun peşinden sürükleyerek Vâdî-i Hîzlan'a götürür. İrec, "burası ne yerdir, beni niçin böyle mahalle getürdün" dediğinde, kendisini "diyar-ı Kaf'taki Peri Şahî'nın kızı" olarak tanıtır. Sora İrec, ağzının kokusundan "Câzû" olduğunu anlar.(134)

Şekil değiştirmeye olayı yalnız insanlara mahsus değildir. Bu değişikliği diğer varlıklar üzerinde de görmek mümkündür. H̄amzânâme' de anlatıldığına göre; Yaşılı hocası ile bir Pi'r'ın bahçesine uğrayan Şah, ağaçta gördüğü narın suyundan içmek ister. İsteği yerine getirilir. İctiği nar suyu çok tatlıdır. Tekrar içmek ister, ancak ikincisi gelinceye kadar bahçe sahibinden vergi almayı planlar. Fakat ikinci sefer içtiğinden birincisinin tadını alamaz. Sebebini sorduğunda, Bahçiven "Şahımız halkın iyiliğini düşünürse, meyveler tatlanır, kötüüğünü düşünürse tadi bozulur. Demek ki şu anda iyilik düşünmüyor." cevabını alır. Bahçe sahibinden aldığı bu cevap O'nun çok duygulandırır ve halkın iyiliği için çalışmaya yöneltir.(135)

İrec'in Hûşeng Şâh'ın sarayında karşılaşığı "Filhâ" isimli dev de insan kıyafetine girerek İrec'in emrinde çalışır.(136)

133. Yazma Metin I, Varak: 11 b

134. " I, Varak: 14 a

135. Ek Met. II, Varak: 28 a - 30 b

136. Yazma Metin I, Varak: 19 a - 19 b

2) K a f d a ġ i M o t i f i : Masallarda çok görülen bir motiftir. Türk mitolojisindeki "D e m i r D a ġ" motifi ile oldukça yakın bir benzerlik göstermektedir. Türk mitolojisine göre, dünyanın ortasında yükselen bir demir dağ vardır. Bir çok kaynakta bunun "E r g e n e k o n" olduğu belirtilmektedir.

Eski Kırgızların torunları olan Abakan Tatarları ise kendi masallarında "Bu dağın, dünyanın ortasında bulunduğu ve dünyanın göbeğinin de burası olduğunu" söylerler.

Dünyanın ortasında yükselen böyle bir dağın varlığını Hint, Babil ve Avrupa mitolojilerinde de vardır.

Müslüman Türkler, kendi eski kutsal dağlarını K a f d a ġ i ile birleştirirlerken, Budist Türkler de Hint mitolojisinin S u m e r u veya M e r u dağlarının özelliklerini almışlardır.

Türkler büyük dağlara kişilik verirlerdi. D e d e K o r - k u t K i t a b i ve M a n a s D e s t a n i' nda, "Dağlar büyük bahadırlar, bahadırların da bir dağ gibi görünmesi" hemen hemen her sahifede geçen özelliklerdir.(137)

İslâmiyet sonrası Türk destanlarında kendisine önem verilen kutsal dağ "K a f d a ġ i" olarak geçmektedir. İnceleme metni olarak seçtiğimiz H a m z a n â m e' nin 69.cildinde "K a f d a ġ i" bir yerde geçmektedir.

İ r e c-i Â f i t ā b'i esir alması için L i k ē L a c ī n tarafından görevlendirilen C ā z ī, kendisini İ - r e c'e D i y ā r-i K a f' taki P e r i Ş ā h i' nin kızı "D i l n e v ā z" olarak tanıtır.(138)

C ā z ī' nun kendisini K a f d a ġ i' ndaki P e r i Ş ā h i' nin kızı olarak tanıtması Müslümanların K a f d a ġ i' na verdikleri önemden kaynaklanmaktadır.

B a t t a l G a z i, D a n i ş m e n t G a z i ve K ö - r o ğ l u destanları yanında, Anadolu sahasında selisen diğer İslâmiyet sonrası Türk destanlarında da "K a f d a ġ i" motifi oldukça yaygındır.

137. Prof. Dr. Bahaeeddin Ögel, Türk Mitolojisi II, İst. 1971, s. 292
 138. Yazma Metin I, Varak: 14 a

3) Hârikulâde Yerler Motifi : Hamza'nâme' de "Kafdağı" gibi kutsal dağ motifi yanında hârikulâde yerlere gitme de vardır. İnceleme metnimizde Hz. Hamza yönlendirici olarak görüldüğünden her olaya girmemektedir. Bazı olaylar O'nun kişiliği etrafında cengâverlerince yaşanmaktadır.

Vâdi-i Hızlan' da tek başına bırakılan İrec, bir kaç gün aç ve susuz dolaşır. Mecalsiz kalınca Hüda'ya yalvarır. Hârsısında peyda olan Er(Hızır), O'nu atının terkisine alarak, özünü açıp yumuncaya kadar hoş ve çimenlik(=Hârikulâde) bir yere bırakır.(139)

İrec'in karşılaştığı tilsimli saray da hârikulâde bir yerdir ve şöyle tasvir edilmektedir : "Server Sükr-i Yezdân eyleyüb ta^crîf olunan tarafa gitdi ve biraz gitdikten sonra önünde bir hisâr vâk^ci oldu. Bakdı ki asumâne ser çekmiş ve bir kapusı var açık, içinde bir kubbe görünür fakat kapu öninde bir handek yapmışlan kirk ulâç eni var içi leb-â-leb su toli üzerinde bir köprü kurulmuş ya^ckin geldikte köprü kendi kendine kalkub nâ-pedîd oldu. Geri çekildükde köprü yine evvelki minvâl üzere kurulmuş hazır oldu. Anladı ki ta^crîf olunan tilsimdir.(140)

İrec'in Saray'ın içinde karşılastığı manzara ise söyle dile getiriliyor:"Server dahi tarih mücibince şartları yeline getürüb içeri girdikde gördü bir mükemmel taht kurulmuş. Etrafında vüzerâ oturmuşlar, dört taraftan sağlı sollu pehlivân ve serhengân divan durmuş bir ali divan kurmuşlar ki vasfi mümkün değil ve taht üzerinde Şâh' in başında yedi künküreli taç geçürmişler, görenler cümlesin hayâtta sanurlar!(141)

Görülügü gibi Hamza'nâme' de hârukulâde yerler canlı bir tabiat parçası olarak da kendini gösterebilmektedir.

139. Yazma Metin I, Varak: 15 a

140. " I, " : 15 b

141. " I, " : 16 b

Hamzanâme, bu yönyle Dede Korkut Hikâyelerini hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi, Dede Korkut Hikâyeleri'nde tabiat dursun sakin değil, tipki kahramanları gibi canlı, yasayan, aktif ve hayata adeta istirak eden bir tabiattır.

Hârikulâde yerlerin zaman zaman masal karakteri gösterdiği de oluyor. İrec'in karşılaşığı tılsımlı saray ve bu saraydaki hârikulâde lîkler metne girmiş masal unsurlarıdır.

4) Dev Motifi : Türk ve İslâm inancında Şeytan, Dev, İfrît ve Cin kötüluğun simgesi olan yaratıklardır. Kamus-ı Türkî'de Dev, Şeytan ve İfrît'le eş anlamlı kullanılırken, Ferit Devellioğlu'nun Osmancıca Lügati'nde ise Cin ve Şeytan karşılığı verilmiştir. Kutadgu-Biligi'nde de şeytanla ilgili fikirlere rastlıyoruz. Bazen "Şeytan" karşılığı "Dev" de kullanıldığı görülür. (142)

Devler; efsane, hikâye ve masallarda büyük kulaklı, yedi başlı, yaratıkların azmanı olarak tanıtılmaktadırlar. İnsan topluluklarının başına daima belâ kesildikleri için çoğu defa "Dev" in istekleri yerine getirilir. (143)

Hamzanâme' nin inceleme konumuz olan 69.cildinde Dev motifine bir yerde rastlamaktayız. Hüseng Şâh'ın tılsımlı sarayına giren İrec'in, Hüseng Şâh'ın boynunda asılı olan levhada okuduğularında sunlar vardır: "... ve senün burada halâsin için bir Di^v cıfridi dahi sağ cenâhda bir otada saçından bağlayub habs eyledüm ve cıfridin râm olması için işbu levhaya tılsım eyledüm. Boynuna takup Di^v'i benden halâs eylevesin. Fakat Di^v'i kurterdikten sonra sakınup levhayı boynundan çıkarmasın. Zira ol saat Di^v saib olur. Bir dahi gelmez. Ve selâmet yakasına çıktııkda levhayı boynundan çıkarub Di^v'i azâd eylevesün" (144)

142. Prof.Dr.Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi II, Ank.1971, s.490

143. H.Köksal, Ettalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ank.1984
s.188

144. Yazma Metin I, Varak: 17 b

İrec, Dev'in bulunduğu odaya gelince, onu perçemin- den ve boynundan zincirlerle bağlanmış halde bulur. Dev, İrec'in gelmesine çok sevinir ve dört beş bin yıldan beri çektiği bu istırapтан bir an önce kurtarılmasını ister.

İrec, 'Hüseyn Şah'ın bırakıldığı kılıçla "Fil hâ" isimli mezkûr devin zincirlerini çözer. Funa karşılık Fil hâ da O'na elinden gelen her türlü yardım yapar ve Vâdi-i Hizlân' dan kurtarılmasını sağlar. Yaptığı iyiliklerinin karşılığı olarak Filha, İrec tarafından szat edilir. (145)

Türk ve İslâm inanışı çevresinde gelişen bir çok destan, hikâye ve masalda Dev kötülük simgesi olmasına rağmen, yazma metnimizde, "iyiliğe karşı iyilik yapan bir kurtarıcı" olarak rol almaktadır.

5) Formalistik Sayı (=40 Motifi) : Türk destan, hikâye ve masallarında 40 sayısına bağlı değişik motifler geliştirilmiştir. Bu sayının kaynağı üzerinde kesin bir bilgi verilmemekle beraber, değişik görüşler ileri sürülmüştür.

İslâm dininde; Allah'ın adının mukaddes kitapta gizli 40 vasfının bulunduğu, Hz. Muhammed'in 40 yaşında Peygamber olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Ayrıca Tasavvufta "Üçler, ye-diler, kırklar" diye adlandırılan ermişler kültürünün de dini kaynaklarından geldiğini belirtmeliyiz. (146)

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de her kahramanın yanında kırk arkadaş vardır. Kanglı Koca oğlu Kan Turacı destanında Kan Turacı Trabzon Tekürü'nün kızı Selcen Hatun' u alabilmek için canavarla mücadele zorunda kalınca yanındaki 40 yiğide şöyle der: "Hey kırk eşim kırk arkadaşım, niye ağlıyorsunuz. Kolca kopuzunuzu getirin övün beni..." (147)

Köroğlu Destanı'nda da 40 arkadaş motifine

145. Yazma Metin I, Varak: 18 b

146. Hasan Köksal, Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984, s.193

147. Prof.Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, İst.1969, s.141

rastlıyoruz. İstanbul rivayetinde, K ö r o ğ l u' nun etrafında toplananların 40 yiğit olduğu belirtilir. Özbek rivayetinde de; K ö r o ğ l u ve H a s a n H a n' in 40 yiğidinden söz edilir.(148)

Kırgızların M a n a s D e s t a n i' nda da, B a ş - b u ğ A l p' in yanında devamlı 40 yiğit görmektedir. Bu yiğitler arasında bir hiyerarşi ve rütbe sırası vardır.(149)

Halk hikâyelerinde bu motif, eşya ve kahramanlardan ziyade zamanla ilgilidir. Evlenmelerde 40 gün ve 40 gecelik düğün yapılır.(150)

Masallarda 40 motifi sayı olarak kullanılır. Kız veya oğlan sayısını belirtir. Erzurum halk masallarından B e y - b ö y r e k' te; B e y b ö y r e k, 40 kardeşine D e v' in 40 kızını alır.(151) A h m e t Ş a h' ta ise; devlerin elinde esir olan 40 kız vardır.(152)

H a m z a n â m e' de bu motifi zamanla ilgili olarak görüyoruz. Hz. H a m z a (=Ş a h i p k i r ā n), D ü d e Ş a h' la yaptığı savaş 40. gününde kazanır. Olay şu şekilde anlatılmaktadır: "Cazûlар kissasında D ü d e Ş a h; kendi elimle L i k ā' yı Ş a h i p k i r ā n' a telim iderüm deyü ^cahd eylemişdi. Ve yarınki gün ayırd günü idi. Bilürdi ki Ş a h i p k i r ā n' in 40. gün be-heme-häl ber taraf olacağını anın gün ademlerini giceden kaçırıp ve sezmesinler deyü kendisi de D ü d e Ş a h' in meydana çıkışmasına müterakkib ve muntazır oldı."(153)

-
148. Prof.Dr.P.Naili Boratav, Körögölü Destanı, İst.1984, s.73
 149. Prof.Dr.Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi I, Ank.1971, s.502
 150. Doç.Dr.Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme, Ankara 1974, s.169
 151. Doç.Dr.Bilge Seyidoğlu, Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, Ankara 1974, s.197
 152. a.e. s.316
 153. Yazma Metin I, Varak: 7 b

Ü Ç Ü N C Ü   B Ö L Ü M

(M E T İ N)

I - YAZMA METİN (=HAMZANAME : 69.CILT)

la Baña benden olur her ne olursa
Basım selāmet bulur dilim durursa

Galata Yağkapanı mağazacı esnāfindan bahr-ı siyāh erkeklerine tebellüg olabildi. Mūsā Beyoğlu Ya^cküp Efendi Hām-za nāme kitābını yetmiş açıldı. Makāmi karar ilen geleceklerdi. Hācī Cennet Kahvesine

14. Cümadelevvel : 1200

69.cilt tarafımdan kiraat olunmuşdur. 214

lb Hamza-i ba safānūn (radyallah u anh) altmış tokuzuncu cildidür. Cilt : 69

Rāviyān-ı ahbār u nākīlān-ı āsār ve muhaddisān-ı rūzī-gār rāvīler öyle rivāyet iderler ki kissasın ol araya dek nakl u beyān olunmuşdu ki :

1. Ol zamānki ^cA m r ^cayyār pür-safā

Saldı gürzi kāhiri hem penīhā

2. Çünkü görüdi bu işleri nām-dār

Āferinler eyledi Sāh i p-k i rān' a bi-şūmār

3. Döndi ol dem didi yā Sāh i p-k i rān

Var ise sizler de isten̄ eydür bir pehlivān

4. Yarın bir meydānda cevlān idelüm

Kime fursat virilür bir görelüm

5. Hem ^camūdum virūnüz ben gideyim

Gayri yokdur kim anuñla cenk ideyim

6. ^cAmr virdi ^cāmudin girü hemān
Hem nida olındı yarıñ cenkdür ^ciyān
7. Rāhata vardi ^casker-i İslām zūd
Çün sabāh oldu irisdi hem zūd
8. Perde-i şebden hemān gösterdi ser
Cünbüše geldi virinden mār (u) mūr
- 2a 9. İki tarafdan ^casker atlandı zi-cāy
Urdilar kūs-i neferi ~~o~~ nāy
10. Bindi leşker bir tarafān oldu meger
Sen didün ahır zemān oldu meger
11. Yöridi çün hevbet-i Dū d e Sāh
Nire oldu sanasın hursid (ü) māh
12. Kırk sāfa bağlandılar mānend kīr
Hurüş-i nāy idi hem yok idi nefir
13. Ol tarafdan ol hidāyet leşkeri
Tañrı'dan lutf (u) ^cināyet leşkeri
14. ^cAşkar'a bindi H a m z a sāh-sūvār
Zirh giydi hem retürdi tīg D a h h ā k-mār
15. Karşı çekdi ^casker-i küffāra ol
Fbrū çekdi sen didün devvāra ol
16. Veliyyū'l akrān Sāni-i Sāhip-kirān meymene
Hem çıktı Kās i m D i l ā v e r meysere

17. Kalb-gāh kendi almış hem berāber L e n d i h ā
Sanasın cān alıcı hemān bir ejderhā
18. Kāsim ol sā^catda cāzm-i meydān eyledi
Sağa sola ra^cd-i cevlān eyledi
19. Na^cra çekdi eytdi kim ey kavm-i şūm
Merd-i meydān isterem ~~مُحَمَّد~~ ben bugün
20. Cān u dilden ideyim bir kār aña
Ağlaya şāh Dūd e-i zār aña
21. Ah çekdi ol zemān Dūd e Şāh
Eytdi her kim eni kīlaydı tebāh
22. Vireyim kızumi aña yār ola
Hem vara Kūh sehrine serdār ola
23. Ejdehānuñ eyledi kāhir hurūş
Sen didūn ki eyledi deryāyi cūş
24. Girdi meydāna öntünde urdi lāf
Kim benüm meydāni kīlen rūz-i musāf
25. Hün-i tīgum yidi deryāya irer
Nīzemün düzi deryāya irer
- 2b 26. Başuñi gürz ile iderem tār u mār
Merd-i meydān isterem uşda hezār
27. Böyle diyüp nīze berrān eyledi
Kāsim'a qūn ra^cd cevlān eyledi
28. Bir biriyle nīze hā der-kār idi
Gah mār rēnc elenden zār idi

17. Kalb-gāh kendi almış hem berāber L e n d i h ā
 Sanasın̄ cān alicı hemān bir ejderhā
18. Kāsim ol sāc̄atda c̄azm-i meydān eyledi
 Sağa sola rād-i cevlān eyledi
19. Nāra çekdi eytdi kim ey kavm-i şūm
 Merd-i meydān isterem þ̄l ben bugün
20. Cān u dilden ideyim bir kār aña
 Aqlaya şāh D ū d e-i zār aña
21. Ah çekdi ol zemān D ū d e Şāh
 Eytdi her kim anı kīlaydı tebāh
22. Vireyim kızumı aña yār ola
 Hem vara K ū h sehrine serdār ola
23. Ejdehānuñ eyledi kāhir hūrūş
 Sen didūn̄ ki eyledi deryāyi cūş
24. Girdi meydāna önlünde urdi lāf
 Kim benüm meydānı kīlan rūz-i musāf
25. Hūn-i tīgum yidi deryāya irer
 Nīzemün̄ düzi dervāya irer
- 2b 26. Başuñı gürz ile iderem tār u mār
 Merd-i meydān isterem usda hezār
27. Böyle diyüp nīze berrān eyledi
 Kāsim'a çün̄ rād cevlān eyledi
28. Bir biriyle nīze hā der-kār idi
 Gah mār renc elenden zār idi

29. İrişüp kāhire urdi Kāsım ^camūd
Kim digerlikden itdi anı hem rubūd
30. Çekdi tīgī ide Kāsım' i helāk
Anı Kāsım bir darb ile eyledi hāk
31. Anı görüp bir yirinden yöridi kūffāriyān
Bu yañadan hem dahi İslāmiyān
32. Ara yirde Kāsım oldu nā-bedīd
Çekdi ol dem tīg-i surh hem Cūneyd
33. Sīr-i dil bedi ^cüz-zemān şeh-sūvār
Girdi meydāne sanasın ^cad-vār
34. Kāsim'a yār oldu çekdi tīgī ol yakīn
^cAsker-i kūffāri kıldır perākende hemīn
35. Hāmza eyledi bu kez anda hurūş
Kāfirün içine girdi olduğu halde hūş
36. O yana depretdi Dūd-e-i Şāh
Tire oldu sen didün hursīd ü māh
37. Öyle mevc urdi ummān-ı muhīd
Ebrū töker yire bārān-ı hādīd
38. Bu tarafdan Lendihā gürz ile meger
Sağa sola gürz urur idi meger
39. Öyle na^cra çekdi ol sā^cat Sāhi p-k i rān
Kim zelāzil ^cālemi tutdi hemān
40. Virdi cān otuz bin er hār-i siyāh
Gökde hursīd ile māh yiterdi rāh

41. Öyle toz oldu zemin (ü) zemān
Düşdi zulmet cihān ender cihān
42. Öyle sultān savaş oldu meger
Bilmez oldu kimseden kimse haber
- 3a 43. Cümle rezm ü gāh ile hāmūn pār
Leş ü baş hezār ender hezār
44. Ahsāmī tabl-ı āsāyış çaldılar
Bargāha döndiler yüz urdılar
45. Anda hezārān hasta vü mecrūh (u) zār
Bunlara cerrāh ider idi tīmār
46. Çün sabāh oldu ol Dūdē Şāh
Leşkeri cem^c eyledi ol bī-hadd sipāh
47. Fikre batmış kahrıla ol tendīrū
Leşkeri kılmış firārī su be su
48. Hüküm kıldı yine atlandı sipāh
Titredi yir cünbüşin itdi Gāvāh
49. ^cAsker-i İslāmiyān dahi ser-ta-be-ser
Cubbe cevsen giydiler ol dem meger
50. Karşı durdu ol iki sipāh
Nāgehān ez-leşker-i Dūdē Şāh
51. Büyükk oğlidur bu Dūdē'nün meger
İsmi Tuzađ Yavuz idi hem nām-dār
52. Girdi meydāna hemān ol dem ol peleng
Sen didün kim çıktı deryədan niheng

53. Özün ögdi ismini yād eyledi
İbn-i Dūde' yüm beni bilūn didi
54. Tīğ ile meydāna girsem ben hemīn
Kan ile tolar idi rūy-ı zemīn
55. Na^cra urdī H a m z a' ya karşı yakīn
Merd-i meydān istedi ol dem hemīn
56. Akibet on bir dilāver ok ile L a^cī n
Kıldı meydān içre şehīd ev emīn
57. Āh çekdi ^casker-i İslāmiyān
İ re c-i c i h ā n tāb girdi meydāna revān
58. Ele aldı nize sāh-i nebīr
Çeldi Tūzād' a bağırmalı kādir
59. Göksüne tokandı ol dem revāh
Düşdi atından öper hāk-i siyāh
- 3b 60. Bir yerinden cümlə leşker geldiler
Yaralı Tūzād' i öñünden aldilar
61. Mağribe yitişdi dahi ḥafītāb
Çekdi yüzine siyāhānī nikāb
62. Döndi ol dem leşker-i küffāriyān
Bārgāha geldiler hem İslāmiyān
63. Tā sabāh bā-emr-i müste^cān
Çıkdı şems rūsen oldı bu cihān
64. Sūvār oldı yine sāhip-kırānlar
Peleng pire döndi hem pehlivānlar

Her tarafından pehlivanlar bölüm bölüm meydan kenarına geldiler. Bir birine karşı alaylar ve saflar bağladılar. "Aceb meydāna kim gire yine ecel cāmin kim nūş ide deyu nazarmi ber meydān eylediler. Nagāh küffār cānibden Dūde Şāh meydāna gergedan sürüp tarid-i cevelān eyledi. Ve kol kaldırıp iki tarafından çalınan ceng-i harbileri dindirüp ve na^cra urup "merd-i meydān olan gelsün bugün bennüm meydānuma" deyüp er taleb eyledi. Servet-i ^cālem dahili iki tarafa bakıp sakınup olur olmaz kimesne bunun meydānına girmesün derken heman çoban pençe-i gergedan sürüp ve deste çubin çevirüp urdu. Dūde Şāh "Bire nedür bu hamle teklif yokmidur" diyesiye kalmayıp birbiri arkasına yidi sekiz deste çub^caşk eyledi. Dūde divāne olduğinanlayup ve gazaba gelüp iki dalının ortasına nasıl bir gürz urdiysa divānenin kolları pāydār olmayup gergedanın bili kırılıp zīr-i zeber oldu. Vel-hasil sekiz nāmdārun arzlarını şikest eyledi. Anı görüp Ömer bin Rüstem at salup beraber oldılar ve selāmdan sonra hamle nizā*c*i eylediler. Nihayet Emīr-i Cihān yan^cı Sāhi p-kirān "Ayyār gönderüp beraber hamle eylesünler" didükde beraber hamleler eyleyüp tā gün zevāle gelince cenk eyleyüp bir birlerine yir yüzini teng eylediler. Akibet Dūde Şāh gazaba gelüp var kuvvetin bazuva virüp şöyle bir gürz urdu ki Ömer bin Rüstem'in kolları pāydār olmayup baş kaçırıp arkaya aldunda iki gürz bir olup siper indükde siper

aynaları çarha girüp ve ^caaklı dā*c*i resinde çıkışup rahs boy-
 nın kuca düşdi. Bu yanadan Melik Kāsim Dīlā-
 ver karındaşın ol halde gördükde tahammülü kalmayup ve
 nāra urup "çek elin andan hasmun benüm" deyüp Abī āg-i
 bahriyi sürüp Dūde' nün öniñ alup selām virdi. Dūde
 Şāh ^caleyk alup eyitdi: "Yā Kāsim, ben er żayı^c ol-
 4b dugın istemem. Senün kılıcun Sūleymāni kılıçdur.
 Eger tīg çekmez iseñ göriselüm, eger tīg çektecek olur iseñ
 çıkış ve kiyle başkası gelsün ve hem bugün vakt geçdi" de-
 yüp selāmlayup dönüp kondilar ve ^calessabah Dūde Şāh
 yine meydāna girüp er taleb eyledükde bu tarafdan Sul-
 tān-i Hāver ya^cni Melik Kāsim Dīlā-
 ver at sürüp beraber oldukda azığışup cenge başladılar
 ve ikindiye kadar yer yüzini birbirine teng eylediler. Gā-
 lib ü mağlüb bellü olmadı. İki tarafdan hayrān ve dembeste
 kaldılar. Nihāyet Kāsim-i Dīlīr var kuvvetin
 bāzuya götürüp Dūde Şāh' a gürz urdunda Dūde
 Şāh' un filinün bili kırılp zīr (ü) zeber oldu. Dūde
 Şāh dahi Abī āg' un kuyruğından kavrayup çekince
 Abī āg-i bī-çāre ahsāma kadar cenge koşmak bā-husūs
 üzerinde Melik Kāsim gibi sengin-dilir olup
 Dūde Şāh da birden çekince yanı üzerine yıkıldı
 ve Kāsim' un bir ayagi üzengide kalup birden atıla-
 mayup beraber ser-nigün olınca Kāsim' un bu hāl gā-
 yet gücine gelüp ve gözleri dünyayı görmeden kalup tīg-

1 sürhi gılafından çıkarup D u d e Ş a h' un üzerine ge-
 5a lince S e r v e r-i "ālem ya"ni ol güzide-i beni ādem-i
 Hamza bā S a f ā (radiyallahu anh) A ş k a r' i
 sürüp yitişdi ve na"ra urup eyitdi ya Kāsım yetişür
 artık ahşām oldu ve hasmūn tīğ ile ceng itmeyor dön gide-
 lüm. Yarın gene merdāne görüşün didi ve bārgāhlarına ge-
 lüp rāhat eylediler Kāsım eyitdi:"Devletlü Sāh i p-
 k i rān ricā iderüm ki benden başka evlād u pehlivānu-
 nuz Dūde' nün meydānına çıkmasun. Zirā kim cenk idüp
 ayırd olmadum" dirken Dūde Şāh' dan nāme geldi.
 Sāh i p-k i r a n' un eline virdiler. Açup okıldukda di-
 mis:"ya Sāh i p-k i rān ne için öyle gizup pehlivān
 gönderirsen benim murādum senünle merdāne görüşüp teknil
 arz idüpveya galib gelüp dünyaya bir nām koram veyahud
 bārgāha gelüp sair dilāverler gibi mümtaz oluram" dimis.
 Emīr-i merdān dahi Kāsım' a gösterüp "ne dirsin ci-
 ger gūsem" didükde Kāsım dahi "sen bilürsin, mādem-
 ki sizi da"vet eylemiş" didükde , "peki bundan böyle
 cengün benümledür" diyerek cevāb yazılıp ve gendüsi kal-
 kup halifeden hilat giyüp iki tarafdan herkes āgāh olup
 Dūde Şāh'la Sāh i p - k i rān ceng ideceği bilindi
 5b ve ertesi, meydān açılıp Dūde Şāh' la ahşāma
 kadar ceng eylediler. Ne kīssā vü rāz idelüm ey yārān-i
 safā üç gün fasilaydı. Gün ceng eyleyüp ve bu uslub üze-
 re otuz altı gün ceng eylediler ertesi yine şikara çı-
 dilar. herkes müşahibini alup bir tarafa gitdiler Ser-i

Cālem dahi yārān ile şikār ederek bir çesme-zāra geldiler
 ve atlarını çayırı salup kedüleri su başına inüp meclis
 kurup muhabbet iderken Dūde Şāh' un üç oğulları
 ki birisi Pervin Filsuvār ve birisi He-
 vāzzim Kūhbeden ve Süheyīl Āhen-
 dest bu üç karınداşlar bir araya yakın gelüp ve Sā-
 hīp-ki rān'ı görüp ve müşavere idüp "tam böyle ma-
 halde eyü elimize girdi. Hemān üçümüz birden hūcūm idüp
 tīg üsürüp helāk eyleyelüm" diyüp yuridiler ve "babamuz
 razī deguldür, belki darilur" deyü Hamza (radyallah
 u anh) oldığın bilmezlikden gelüp Sāhīp-ki rān'
 un üzerine hūcūm u naçralar urup "Ey bīgāneler siz bu
 yirleri hāli mi zanneyledinüz? Yā ol bizüm cīsretgāhi-
 mazı terk idüp gidün veyahūd sizi dünyāya gelmedige dön-
 deririz" deyüp haykirdilar Dil İr-i Cālem dahi "Kim-
 dür?" deyü nazar idüp Dūde Şāh-zādeeler ol-
 dukların bilüp lutfile kiyam idüp "buyurun dilāverler he-
 6a le bir mikdār cāys u sohbət idelüm bizler şimdi giderüz
 yirinüz gine sizündür" deyü ibrām ve meclise da'vet eyle-
 "hayır elbetde yā meydāna gelüp bize cevāb virin veyahūd
 kalkın buradan gidün" deyü musirr olınca Sāhīp-ki
 rān-i Cālem anladı ki gūşmāl isterler. Hemān Aşkar'a
 binüp "günahinüz boynunuza" deyüp karşıladı. Ve birer darb
 urup alūde eyledi ve bağlamaga mukayyed olmayup ahşām da-
 hi olmuş idi. Çok durmayup bārgāha gelüp istirāhat eyle-
 yüp Emīr-i Cihān nazar idüp bakıldı. Üçdāne şeh-

zādelerin yerleri boş su^cal eyledi. Şikāra çıktılar, henüz
 gelmediler didiler. S e r v e r-i ^cālem ^cayyār yüzine
 bakup Dūde tarafına gidüp bir haber getürün deyu gön-
 derdi. Rāvi eydür: "Hikmet-i Hūdā şehzādelerden resm-i ci-
 hāngir Efrāsyāb ve Behzād ve Hamzā-i
Sānī dahi şikārgāhda gezerek bir mürg-zāra geldiler
 ve gördiler ki bir pīnar başında çemenistānda soffa ü-
 zerinde bir kaç kimesneler oturmuş ve içlerinde bir ki-
 mesne şāhāne libāslar giymiş ve kahramāne oturmuş gör-
 diler. Anladılar ki küffārdan bir müteayyin kimesnedür
 "Temām bundan eyü şikār olmaz. bunları esir idüp Sā-
hī p-kī rān' a takdīm idelüm." deyüp ol tarafa sür-
 diler. Rāvi eydür: Bu oturanlar Dūde Şāh kendi
 idi. Biraz vüzerā ve musāhiblerile şikārdan dönüp ^ciş-
 ret iderlerdi. Anlar da şehzādeleri görüp ve bilüp Dū-
 de Şāh' a gösterdiler. Dūde Şāh dahi bilüp
 buyurun eyledi şāh-zādeler de her gördüklerin şikār bi-
 lup "hayır biz muhabbet için gelmedük sizleri dest-be-
 dest bağlamaga geldük muhālefet itmeyüp teslim olun"
 dedikde Dūde Şāh bunlardan tebessüm idüb eyitdi
 "Ben sizün anladığınız ademlerden degilüm ben hālā sizün
Sāhīb - kī rān' unuzla bunca gündür ceng ediyorum.
 Henüz ayırd olmaduk sizler Hāzret-i Hamza
 (radyallah u^canh)'dan ziyade degilsiniz yā ve hem burası
 ceng mahalli degül böyle ^cişret mahallini basmak^cayıbdır
 lutf idüp buyurun biraz sohbet idelüm." deyü ikdām eyle-

dükde bunlar dahi "bizden korkdugundan minnet eyliyor"

- 7a deyü "evet Sāhi p-kırañ size müsaade eyleyüp iftiħar eylesün" deyü ceng idiyor ve "ziyan iderler" deyü bizlere meydāne ruhsat virmezdi. Şimdi temam fırsatı dur. Burada Sāhi p-kırañ yokdur. "Kiyman" deyü dilek eylesün bizler senün haddini bildirelim de bir dahā böyle "Sāhi p-kırañ' la ayırd olmadum dimeyi öğrenesün" deyüp cenge inad idüp musırr olduklarında Dūde Sāh gażaba gelüp heman gergedāna binüp meydāna yürüdi ve hiç vücūd devirmeyüp bunların üçini dahi yıkup bende çeküp ve beraber alup bārgāhına getürdi ve ahşam olup badet-taçam şehzādeleri karşısına getürdikde Dūde Sāh'ın oğlları Sāhi p-kırañ'la ceng idüp ve mukayyed olmayup säliverdigini haber alup Dūde Sāh dahi "temām beraber olmalıyız fakat biz esir eyledük. Buzimki ziyade oldı" deyüp şehzādelerün bendlerün alup altalarına birer rahs virür fahire hilatler giydirüp "bir dahi böyle küstahlik itmeyin ve Sāhi p-kırañ'a benden selām eyleyin" deyüp sälivirdi. Āyyārlar görüp koşup Sāhi p-kırañ'a müjde eylediler ve Dūde'
- 7b nün bu işine tahsin eylediler. Ve bundan böyle iki tarafdan birbirlerine muhabbet eylediler hattā Dūde Sāh'dan Likā Laçın ümidiñ kat eyleyüp bir takim sikarī laçinleri celb idüp eyitdi: "Nekbed-i temeddün Dūde Sāh dahi benden yüz gevirdi. Ben de furşandı Hamza (radyallah u anh)'ın eline virdim. Yarın Sāhi p-kırañ

rān, Dūdē' i basup Müslüman idecekdir. Sizler şimdiden hālis kulları agāh idüp bu gice sabāh olmadan Mēh-lūkīye tarafına gitsünler ve hem benüm oraya gidecegimi kimesneye söylemesünler ve ne tarafa gitdüklerini dahi su^cāl idenlere söylemeyüp başkadiyar haber virsünler ve hem bañna bakmasunlar. Ben anlardan evvel oraya giderem. Beni orada bulurlar" deyü tembih ve te'kīd eyledi. Çünkü cāzūlar kissasında Dūdē Şāh "kendü elümle Līkā' yı Sāh i p-k-i rān' a teslim iderem" deyü ^cahd eylemişdi. Ve yarınki gün ayırd günü idi. Bilürdi kim Sāh i p-k-i rān' un kırkıncı gün be-heme-hal ber-taraf olacağını anıñ-çün ādemlerini giceden kaçırup ve "sezmesünler" deyü kendüsü de Dūdē Şāh' un meydāna çıkmasına müterakkib ve muntazır oldı. Bu tarafdan Sēr-
Ba vēr-i ^cālem dahi bārgāha İshāk (^caleyhisselām) girüp tā be sabāh kuvvet ve nusret taleb eyleyüp ^cibādet ve ta^cat eyledi. Ol gice de geçüp çün sabāh güneş Kale-i Kāf' dan baş gösterüp ^cālem nūr ile münevver olduukda ikisi tarafdan alaylar ve şaflar bağlayup meymene ve müysesere āraste ve pīrāste oldılar. Ve ^cacabā ne yüzden Sāh i p-k-i rān' "ayırd olur" deyü nazar-i ber-meydān eylediler. Bir de bakdılار kim İslām tarafindan Sāh i p-k-i rān' i ^cālem ya^cnī ol güzide-i beni ādem kirk sekiz pāre ālat i Sāh i p-k-i rān ī lābis ve mürg (ü) simürg ü Ankā' yı takinup ve ^cAşkār, Diwazād' in üçüncü gözünün perdesin açmış ziynet ü heybet ile meydāna girüp sağlam ve sollı pehlivan ve ser-kaplan

lar ile beraber yürüdi ve kol kaldırup iki tarafından gali-
 nan ceng-i harbileri dindirüp ve el urup kırk sekiz pare
 alat-i harbin her birerleriyle ayru ayru hüner-i caržı
 baçde raçd-vär naçra urup cevelan ve devaran iderek Dū-
 de Şāh'ı daçvet eyledi. Rikabında bulunan pehlivan-
 8b ve piyadeganlar selamlayup avdet eylediler. Kendisi yal-
 nız çayyaranlar karar eylediler. Bir tarafından Dūde
 Şāh dahili bi-ihtiyar tahsin eyledi ve gergedanının sürüp
 emire mukabil olup ve selamdan sonra eyitdi : "Ya Şā-
 h i p-kı rān her gün sonra çıkardunuz ne çacep bugün
 meydana evvel çıktıınız. Zahir hamleyi de evvel idersiniz"
 didükde Şāh i p-kı rān dahili "çadet-i Şāh i p-
 kı rān İ böyledür. Hamleyi gine siz evvel idersiniz"
 diyüp ve söyleşerek azgısup cenge başladilar. Ve gün ze-
 vale irince ceng ü cihanı birbirlerine teng eylediler.
 Galib ü mağlub belli olmayup Dūde Şāh'ı un git gi-
 de kolları yorıldı. Nihayet Emri-i Cihān, Dū-
 de Şāh'ı kemerde basup dine daçvet eyledi. Muhale-
 fetitmeyüp Server'ıñ hak-i payına yüz sürüp is-
 lami kabul eyledi. Server dahili Dūde'nün başın
 kaldırup diragus eyleyüp alnından öpüp Lıka'nun tes-
 lim olmasın emr eyledi. Dūde Şāh dahili "baş üstüne
 ko lakin zaten cazułar kissasında ahd eylemişdüm" deyüp
 ayrıldilar. Ravi eydür bu tarafından Lıka Laçın
 dahili Dūde Şāh'ı un basıldığını gördükde heman mu-
 talsim cinleri vasisiyla firara kadem basdı. Dūde

9a Şāh gelüp suāl itdükde "henüz siz gelmeden sizün Sāh i p-k i rān' la musāfaha iderken bārgāhdan birden gācib oldı. Biz de aceb ga'cib oldı deyü tefekkür ideyorum. Hiç bir yerde nişānı yokdur" didiler. Tiz bulun. Dört tarafa ser-hengler saldırdı."Bütün Līkā-perest giceden her birisi bir tarafa gitmiş" deyü haber virdiler ve aramakdan 'aciz kalup cevāb-ı kat'ı eylediler Dūde Şāh naçār olup hedāyesin düzüp sağ kalan evlādla-vüzerāsını cem' idüp ba'de's -sabāh Sāh i p-k i rān tarafına 'azm eylediler. Bu tarafından ayyārān dahi görüp Sāh i p-k i rān-ı 'Ālem'e haber virdükde cümle ser-halifeler ve ser-kaplanlar ve şehzāde-gānlar istikbal idüp bārgāha getürdiler. Dūde Şāh dahi gelüp bārgāh-ı Sūleymān ('aleyhisselām)'un ziynetini ve böylece vārisin görüp hayrān olup halifeye baş koyup
 9b ve Sāh i p-k i rān' un elini būs eyledi ve görüşüler ve cümle şehzāde-gān ve ser-kaplan ve pehlivānlar ile ayru ayru görüşdiler ve arżuları yıkılan pehlivānlar dan özürler dileyüp musāfaha eylediler. Ba'de cümle tevābi de görüşdükde Emīr-i Cihān, Dūde Şāh eyitdi: "Hayır ya Sāh i p-k i rān eger bu bendenüzி kulluğa buyurduñuz ise erenler safında hālime münasib yer ta'yin eyleyin yoksa kulunuñz cādi neferāt sandalye-sinde dahi oturup sən Sāh i p-k i rān' dan ayrılmam. Nereye sefer ider isenüz berāber gidüp gaza iderem"

deyüp halka begüş kabul olmasını tekrar tekrar ricā ve ni-
 yāz eyledükde S e r v e r' ün muhabbeti bir iken biñ oldı.
 Bar-gahda ayrıca yir ta^cyīn eyleyüp kendü eliyle iclās
 itdürdi. Tevābi^ci dahi kendü altına sırasıyla oturup he-
 dāyalarını herkesin hali halince takdīm eyledi. Ba^cde
 S e r v e r-i ^cA l e m ta^cāmī su^cāl eyledi."Getürdü-
 nüz mi ?" didükde Dūde Şāh hicāb idüp eyitdi:"Ya
 Şāh i p-k i r ā n gerçi gā^cib ü nā-būd ise de gine bu
 bi-çāre bulup getürürem" diyüp L i k ā L a ^ci n' ü n
 10a firār eyledüğini beyān eyledi. E m ī r eyitdi : "Hayır
 birāder senün bize hizmetün ve müriüvvetün İslām ile mü-
 şerref olmaklıgın idi. Elhamdülillah müyesser oldı. İn-
 şallāh cümleüz birlikde ele getürüp intikām alıruz. Zī-
 rā cümle serverān ele gelmeli. Cengine rāğib ve mā'ıldür-
 ler. Anun cengi gaza-yı ekberdir. Simdilik rāhat ve mu-
 habbet idelüm. Ba^cde ne tarafa gitdüğini haber alup cüm-
 cüpleten gidelüm" diyüp meclis ısmārlanup sākiyān-ı sīm
 bedenler ellerinde zerrīn kāse ve mücevher kadehler devr
 olunup bu uslūb üzere ^cayş u ^cişret eylediler. Bir gün
 Şāh i p-k i r ā n, B e y'in (resul-i ^caleyhisselāmuñ)
 yüzine bakup eyitdi:"Ey yār-i gārum işün āhira yitdi.
 Lutf idüp L i k ā L a ^ci n' ü n ne tarafa gitdüğin bī-
 ze bir haber getür. Bizler de arkādan yüriyelüm" diyüp
^cayyārı gönderüp ve hāzırlanup cümpleten göç idüp "kan-
 dasın L i k ā " diyüp yola revān oldılar. Bunlar da
 bir gün bir çemen-zāra gelüp sayebān kurup rahat ve konak

eylediler. Nigāh ^cayyār-i cihān çıka geldi. Sāh i p-
 k i r ā n' a baş koyup eyitdi :"Cihāni devr eyledüm
 10b L i k ā' dan haber alamadum ve kāngı kal^caya gitdümse
 hayli dernekler gördüm ve sordum." Evet L i k ā' dan
 öyle haber geldi. "Şimden hāzır olun ne vakt nāme getü-
 rüp filān mahalle gelüp varur isem gelesiz" dimis."Biz
 de anuñ içün hazır duruyoruz" didiler. Ve L i k ā' nun
 ne tarafda olduğın bilen yok ve lakırdısın ideni dahi
 öldürüler. Ben birisinün boğazın sıkup bu kadarcık
 cem^ciyetlerin haber alabildim. Bāki siz a^clem diyüp
hāmusi ne oldı S e r v e r-i ^cA l e m dahi cümleye hī-
 tāb idüp bu bābda ne re'y idesiniz didükde Dūde
 Sāh ayaga kalkup eyitdi :"Ya Sāh i p-k i r ā n bu
 kadar ^casker ile bir tarafa yürümeden ise buradan S a-
 bācīl' e ^cavdet idelüm hem bir kaç mah ^casker e-
 yüce rāhat eylesünler ve hem ol vakte kadar elbet de
 bir tarafдан baş gösterür giderüz veyahūd nerede bir
 cem^ciyet var ise bir pehlivān ve biraz ^casker gönderüp
 feth ü gārāt iderüz. Vel-hāsil Sābācīl pāy-i taht
 olsun Halife-i İslām ile siz Sāh i p-k i r ā n ora-
 da rāhat eyleyün. Pehlivān ve şeh-zāde-gān ve ser-kap-
 lan ve bu kulunuž hidmet eylesün" didükde cümleten "bu
 lla re'y munāsibdür" deyü Sāh i p-k i r ā n' un üzere
 gülüvv eylediler Sāh i p-k i r ā n ve Halī-
 fe-i İslām da bu re'yi begenüp oradan göç idüp
 Sābācīl' e gelüp karar ve likā tarafından çesm ü

ḡüşda oldılar. Ezān cānib, ol zemān ki L i k ā L a c̄ ī n
 cinn̄fler vasıtasıyla M e h l ū k i y e geldüğinde cümlē ahālī ve "askere"benim burada olduğumu ve sā'ir işimi
 ve hīç bir vechile ism-i L i k ā zikr olınmayacak eger-
 ci tapu k̄ilmakdan başka bir kimesne ağzında ism-i L i-
 k ā zikr olınur ise boynı koparılacak" deyü tenbīh ve
 te'kid olınmışdı. Ö m e r "A y y ā r (radyallah u anh)
 geldüğinde anun-qūn bir haber alamamıştı. Ba c̄ de etrāfa
 ve eknāfa nāmeler perākende olup hafiyen "asker cem"
 olmağa meşgūl olınup az zemān içinde M e h l ū k i y e
 sahrāsına vāfir "asker cem" olmaya başlayup yigirmi ker-
 re yüz bin "asker toplandığı sıra bürde-i Sāh i p-k i-
 rān'a irisdükde hemān İ r e c-i Ā f i t ā b cüm-
 le ayaga kalkup H a l ī f e' ye baş koyup ve Sāh i p-
 k i rān' un elini öpüp eyitdi :"Devletlü Sāh i p-
 k i rān ben kuluñuza izin virün L i k ā L a c̄ ī n
 llb orada ise himmetinüz ile ala getüreyim. Yok ise M e h-
 l ū k i y e' yi feth idüp dönüp geleyim böyle boş dur-
 makda "ālem yok ya..." didükde, "cümleten münāsibdür. Bü-
 tün böyle beyhūde oturmakdan ise ba c̄ zımuñ da böyle gidüp
 feth olınmaduk kal c̄ ları eylemeli" diyerek ricā ve min-
 net eyledüklerinde S e r v e r dahi "nola sen bilür-
 sin ne kadar "asker ister isen ve pehlivanlardan her
 kimleri ister isen al. Mevlā işün āsan eyleye" diyüp
 İ r e c D i l ī v e r dahi on bin "asker ile K a h-
 rāb u S e h r ī b nām dilāverleri intihāb eyleyüp

kendüsü dahi alat-ı harbe müstağrak olup rahs-ı peyma-
sına süvər olup himmet taleb eyleyüp ol aradan göç idüp
iskeleye gelüp gemilere binüp kandesin Mehlük iye
diyüp revâne oldılar. Ve bir kaç menzil yol gitdiler.
Mehlük iye' ye yakın geldükde ansızın bir fırṭı-
na olup gemileri sürüp götürdü ve kendülerden kat^c-ı
ümid ile bir birile helallaşub Cenab-ı Bari' den imdad
taleb eyleyerek üç gün ne tarafa gitdüklerin bilmeyerek
bi-huş gitdiler. Dördüncü gün deryā sakin olup hevā açıl-
12a dukda birbirlerin görüp Hüdā' ya şükürler eyleyüp
ve ne tarafa geldüklerin bilmeyüp tevekkül (ü) Hüdā o-
lup biraz daha gitdiler. Bir ata görindi. Mellâhlar fer-
yâd itmege başladılar İrec nâmdar "nedür ol ?" de-
yü su^câl itdükde eyitdiler:"Servoir bu görinen ce-
zireye, Cezifre-i Seksâr dirler gâyet büyük
ceziredür. Fakat cümle merdüm horlardır. Ve Likā-
peresterdür. Likā-perester' den başka
ne bulsalar yirler. Bir cebbar kavmdürler ve bir uluları
vardur "Emlihâ Cihâr-dest" dirler. Yüz yi-
girmi arşun kâmet çeker ve hem güçlü kimesnedür. Sizleri
görmeden kaçalum deyü çığrısmaga başladuk." didüklerin-
de İrec-i Afîtab Cemâl elem ceküp "eyü
halt itmişiniz temâm işte eyü yâ bize de öyle lazımdur.
ki böyle zâlimler nerde var ise hakkından gelüp islâh
idelüm. Fırtına olup bizi bir araya düşürmeye sebeb ü
hikmet bu imiş" diyüp gemileri ol tarafa sürdürüp ve ke-

nāra çı́kup bārgāhlar kurdılar. Ve birāz istirāhat eyledi-
 ler. Ba^cde kendü bir alici kiyafetine girüp ve birāz ki-
 mesne alup nāme yazup merdüm-i horlar tarafına gidüp ve
 mekānlarını bulup aliciyız. İ r e c-i Ā f i t ā b C e-
 māl' den diyüp ^carż itdürüp E m l i h ā' nuñ divānına
 gelüp oturdılar ve nāmeyinün mührün giderüp mutala^ca ey-
 eleyüp mefhūme ma^clūm olduğda E m l i h ā, S e r -
 v e r' e baküp eyitdi: "Elçiye serveriniz pek güzel bu-
 yurmuşlar bizler de L i k ā' nañ, S ā h i p-k i r ā n-
 i ^cĀ l e m' ün bu taraflara geleli ne kezzāb olduğın an-
 laduk ve gidüp görüşmek üzere idüm. Siz geldinüz İ r e c
 nāmdara söyle, buyursunlar bir devlet sīnāşalum ya^cnī
 bahādırılıkda bakalum kim ziyādedür." didükde S e r v e r,
 elçi şūretinde eyitdi: "S e r v e r i m ü z ben kaddedür
 ve hem ben kuvvetdedür. İmtihān oldık, münāsib olur ise
 sizle her ne vechile istersenüz imtihān olalum" didükde
 ittiḥād münāsibdür deyüp ortaya iki pulāt sandalye koy-
 durup pençe açup buyuruñ didi. S e r v e r dahi oturup
 pençesin sunup E m l i h ā üç zor eyledi birisini ide-
 meyüp bırakdı. S e r v e r bir zor idüp pençesin kafası-
 na kadar burdukda iki tarafdan E m l i h ā' nuñ adam-
 ları bu adamuñ belki pençede mahāreti vardur. Bir de
 kemer tutuşuñ didiler. S e r v e r dahi "buyuruñ" deyü
 kemerin teslim eyledi E m l i h ā dahi dört elile üç
 kerre kavrayup var kuvveti bāzuya getirüp bir şey i-
 demeyüp bırakınca pāyitaht pehlivānı olan K a h h a r

13a eyitdi:"Şāh' um elçinün̄ kemerde de mahāreti var imis
 başka şey' ile imtihān olun̄" didükde S e r v e r ke-
 mānīn̄ çıkarup meydāna koydu."Hem kim buni çeker ise bes-
 dir" didi. Ehl-i divāni gezdürdiler, bir çeker buluna-
 mayup herkes mahcūb oldılar. S e r v e r, üç yüz kerre
 çekdi yine K a h h ā r eyitdi:"Bu d a itmān ile olur"
 didükde. S e r v e r eyitdi:"Gelün ikinüz birden kemer
 tutun̄ hareket ittirebilürsenüz ben size kul olurum. E-
 ger ben sizün̄ ikinüzi birden alup kapar isem siz de mu-
 halefet itmeyüp Müslimān olur misiniz ?" didi. Bunlar
dahi rāzī olup ikisi birden İ r e c' in̄ kemerine sa-
 rılıup üç kerre zōr eylediler. Bir ipini geremediler.
 Bu def̄a İ r e c D i l ā v e r, kemerlerüne sarılıup
 "Ya ma'būdī bī-hemtā" diyüp zür-i evvelde kapup bir el-
 ma gibi alup kaldırup eyitdi:"Nasıl cahdiñuz üzere duru-
 yor musunuz ? Yoksa yire çalup helāk ideyim mi ?" didük-
 de. E m l i h ā, besdür S e r v e r merd olan kavline
 durur diyüp imān̄carız eyledükde S e r v e r dahi iki-
 sini de ayaklarının̄ üzerine koyup saliverdükde E m l i-
 h ā gelüp S e r v e r' ün̄ ayaklarına sarılıup cān-i
 13b gönülden İslāma gelüp tevābīcini çağırup "İslām olan
 olsun olmayanun hakki tīgdür." didükde cümle ehl-i
kalcā bir bir gelüp cārž-i imān eyleyüp Müslimān oldı-
 lar. Bācde cāsker-i İslāma haber gidüp kalcaya dāvet
 olnup üç gün S e r v e r' e ziyāfet eylediler. Bācde
 S e r v e r' ün̄ cānı sı̄kilup cümle yārān ile sı̄kāra

çıktılar ve biraz şikar eyleyüp ^cavdetde bir çeşme-zâre gelüp atlarından dirah̄t sâyesine inüp karar eylediler ve kebablar çevirüp ^cişret ü sohbet iderken nagâh bir tarrâka çatlayup Server ^{-c}ib oldı. Meger ravi eydür Zerdehus t La ^ci n' ün halîfele-ründen Arnevâd Câzû nâm bir cazu cezire Handeke, Bedir bin Zelâzil yanına giderken Cezire-i Seksâr' a uğrayup Server' i gördükde, "Hây Lîkâ düşmeni burayı dahi zabt eyledi-nüz temâm Bedir bin Zelâzill'e armagan getüreyim" diyüp ol idi kim tarrâka çatlayup sihr ile kapup Server' i ber-hevâ ^{-c}ib oldı. Gide-rek Vâdi-i Hizlân' a gelüp Server' e dik-kat eyledükde bî-ihtiyâr meyl idüp zemîne indirüp ^cak-14a lini başına getürüp ^car-ı cemâl eyledi. Server bakup yerleri görüp ve Câzû' yı karşusunda bir güzel bânu şeklinde gördükde "burası ne yirdür ve sen kim-sün ve beni böyle mahalle niçün getürdün" didikde Câzû eyitti:"Ben Diyar-ı Kaf' dan gelürem Perî Şâh'ınun kızıyam aduma Dilnevâz Bânu dirler, ru^cbî meskûni gezmege gelüp sizün hüsn-i cemâli-yelerünüzü gördükde bî-ihtiyâr sabr idemeyüp ve efen-dimi ^cafviñuza mağruren kapup buraya getürdüm. Beni görsen kabûl itmezsen de bâri hâlimi ^carz itmiş olayım ve buraya Vâdi-i Hizlân dirler berzah yirdir.

Bakı emr sizündür" diyüp ayağına kapanup "kulunužı cariyelige kabul idüp hidmetünüzden dür eylemeyün her bär cemaliniži olsun müşahede ideyim" diyerek naž ile boynuna sarıldıukda ağzınun rayihası Server'ün burnuna girdi căzü olduğunu anlayup "hāy mel'ün ben de sahihen p e r ī-z ā d e zann idüp de kelimatın dinliyorum. Ol ise Cāzū imiş" diyüp el tīga urdıkda Cāzū gördü bilindi. Artuk duramayup "saña eziyet vermeyeince amāna gelmezsun" diyerek ber-hevā olup doğri Bedir bin Zelāzil yanına gelüp eyitdi:"Ne

14b turursuñ Hudā-peresterlerden evlād-i Sāhi p-k i rān' dan i re c-i Āfitāb Cemāl nām dilir on bin ḡasker ile gidüp Cezire-i Sekssār' i feth ve Emlihā Cihār-dest'i Hudā-perester eylemişler. Hattā bugün gelürken Şikārda rast gelüp kapdum ve Vād-i-i Hizlān' a bırakdım. Artık sag olup gelemez. Haydi seniñle gidelüm ḡaskerini kılıçdan geçirüp gine cezireyi feth ide-lüm" didikde Bedir bin Zelāzil dahı "vāy i Cezirelerimize de el katdilar. Aferin eyü haber getürdün" deyü ve "tiz ḡasker cem' olsunlar" diyüp gemiler hāzırladup ve yigirmi bin kişi müheyŷā eyleyüp ve iskelede gemiye binmet istediklerinde nagāh L i kā tarafından Bedir bin Zelāzil' ün Mehlik iye cānibine gitmesine bir name ile demren-gir ḡayyar çıkağdi ve nameyi Bedir' e sundı.

B e d i r de açup okıdı. Kendüsini M e h l ū k i y e da^cvet olındığını añaaduk^d da ol hāzır olan ^caskeri C e- z ī r e -i, S e k s ā r'a C ā z ū'nun^c ma^ciyetine ko- şup dört pehlivān dahi berāber gönderüp kendüsi dahi "C azm-i M e h l ū k i y e ve cānib-i L i k ī a" diyüp gitdi. Bu tarafından ol yigirmi bin ^casker ile C ā z ū ve pehlivānlar C e z ī r e -i S e k s ā r' a yakın gel- diklerinde C ā z ū "bakayım İ r e c halas olmasun" di- yüp L a ^cI n' e, C ā z ū, S e r v e r tarafına ber- 15a hevā eyleyüp gitdi. ^cAsker dahi ol dört pehlivānlar ile C e z ī r e -i S e k s ā r' a gemiler ile yanaş- dukda kal^cadan İ r e c nāmdārun serverlerinden K a h- r ā b ile S e h r ā b ve sā'ire haber alup deryā ke- narin alup çıkanları esīr eylemege başlayup ceng eyle- mege bile bunlara amān virmediler. Bunlar bunda bu hāl- de . Bu tarafından rāvī eydür "ol zemanki S e r v e r ya^cni İ r e c-i Ā f i t ā b C e m ā l, C ā z ū' dan kurtuldukdan sonra bir kaç gün aç ve susuz piyāde bir tarafı tutup gitdi. Ve giderek bir gün hevā gāyet issi olup harāretden bī-tāb ve bi-tākat olup dergāh-ı Hūdā' ya yüz tutup nālis-i būkā eyleyüp yüzin yirlere sür- dükde karsudan bir er zāhir olup ve tīz gelüp selām virdi ve eyitdi: "Ya İ r e c kalk niyāzuñ makbūle ol- di. Gel atumuñ arakasına bin" diyüp "yum gözün" diyüp ba^cde "aç" didükde gözlerüñ açup bakdı ki bir latīf ü mürg-zāre gelmiş. Rahşından inüp eyitdi:"Oğlum sağ

tarafa git. Bir hisar görünür, tılsımdur. Senün ismile
 bağlanmışdur. Feth idesen ve halasın da tılsım yüzinden-
 dür." diyüp gözden nihān oldu. S e r v e r, şükr-i Yez-
 15b dān eyleyüp ta^crīf olunan tarafa gitdi ve biraz gitdük-
 den sonra önde bir hisar vaki oldu. Bakdı ki āsūmāne
 ser çekmiş ve bir kapusı var açık, içinde bir kubbe göri-
 nür. Fakat kapu önde bir handek yapmışlar kirk kulaç
 eni var. İçi leb-a-leb su toli. Üzerinde bir köprü kurul-
 mis. Yakın geldükde köprü kendi kendine kalkıp nā-bedīd
 oldu. Gerü çekildükde köprü yine evvelki minvāl üzere ku-
 rulmuş hāzır oldu. Anladı ki ta^crīf olan tılsımdur. Aksama
 kadar etrāfinı gezüp fethine bir çāre bulamayup ^caciz ka-
 lup ahşām oldukda ābdest alup hācet nemāzi kılup ba^cde sa-
 baha kadar Cenāb-ı Hak'dan tılsımuń fethini niyāz ve taleb
 eyleyüp sabaha yakın gözlerine hāb gelüp uykuya vardukda
 bir Pīr gelüp eyitdi: "Gözüm nūri elem çekme. Tılsımuń
 fethī senün elindedür" diyüp tebṣīr eyledi. Ve "yarın kalk-
 dukda matla-ı şemsden tarafa gidesin bir ^camūd vardur
 üzerinde bulunan tārih ile ^camel eyleyesün" diyüp gözden
 nihān oldu. S e r v e r uyanup hamd-ı firāvān eyleyüp
 ta^crīf olunan mahalle gitdükde mezkūr ^camūdi görüp ve tā-
 16a rihi bulup okıdı. Dimiş ki: "Ey buraya gelen nāmdār gün
 getüre seni bunda rüzigār. Egerçi al-i İbrāhīm'
 den ve nesl-i İsmāil (^caleyhisselām)' dan S a-
 hīp-kīrān zādelerden İrec bin Kāsim
 isen evvelā bu ^camūdi bir zor ile yerinden koparasın

çarhlar zâhir olur. Tîg ile çarhları bozup bir kepeng görinür. Ol kepengi kaldırup girü çıkışın. Ol kapu öñindeki köpriden geçüp kubbeye varasın târih ile "amel idesün" dimiş. Server dahi bilinden gürzin çıkarup ol "amûda bend idüp nice çekdi ise "amûdi bir yana bırakdı. Mezkûr çarhlar vâki' olup tîg ile bir bir şikest eyleyüp ve kepengi kaldırup der-akab girü çıkışın köpriden tarafa gelüp bakdı ki köpri kurulmuş hazır duruyor. Hemân geçüp hisârdan içeri girüp kubbeye geldükde bakdı ki bir kubbe ki misli yok. Kapusîn bulup târihini okuyup gördü. Dimış:"Ey buraya dahil olan nâmdar işbu kapunuñ halkaların kavrayup üç kerre sağa ve sekiz kere sola burasın. Kapu açıfur içeri girende sağ canibe gidesin bir suffe vardur. Üzerinde kalıplar vardur. Üzerinde levhalar vardur. Şâh' un kalibinun boğazında 16b levhâ vardur. Okuyup "amel idesin" dimış Server dahi târih mücibince şartları yirine getürüp içeri girdukde gördü bir "âli suffe ve üzerinde bir mükemmel taht kurılmış. Etrafında vüzerâ oturmuşlar. Dört tarafından sağlam sollü pehlivân ve serhengân dîvân durmuş bir "âli divân kurmuşlar ki vasfi mümkün degül ve taht üzerinde Şâh' un başında yidi küngürelî taç giçürmişler. Görenler cümlesin hayatda sanurlar ve Şâh' un boynunda bir levh asmışlar. Levhün ortasında bir âyine var ve âyinenin üzerinde "esmâ'u'llah" yazılmış ve kenarında târih kazmışlar. Alup mütala'a eyleyüp dimış ki:"Ya i-

r e c, bilmis ol ki ben de zamanunda bir padisah idim adum "H ü s e n g Ş ä h" dirler idi. Çok ömr sürdüm ve kahramanı katil gibi S ä h i p-k i r ä n p ây-i taht pehlivânum idi. Devletüm ve Caklum ve pehlivân ve hükkâm vasıtasiyla nice yüz bin ser-keslerin ve nice sad-hezâr D i v-E h r i m e n l e r i' nün ömr tamarların dürüp kafdan kafa hükm-i hükümet ve adl-i adalet eyledim-sede ömr vefâ itmedi. Günlerden bir gün yolum bu araya düşmişdi ve burunun ab-i hevâsin tabima güzel gelüp emr eyleyüp işbu gördüğün hisarı yapdurup hayli müddet zevk ü muhabbet eyleyüp bir gün hükemâmi cem i-düp "benden sonra buraya kim gelür ve kim hükümet ider" didim. Anlar dahi usturlâbların ellerine alup cevâb virdiler ki senden başka buraya kimse gelmez ve kimse hükümet eylemez. Yalnız Devr-i Kâmer' de al-i İbrâhim ve nesl-i İsmâ'il (aleyhisselâm)' den S ä h i p-k i r ä n H a m z a (raryallah u anh) zâde İreci Afîtâb Cemâl bin Kâsim nam nevcivan bir cazû sebebiyle bu canibe düşecek" didiler. Ben de senün aslina ri ayeten ve idecegün cenglere muhabbeten kaddine münâsib bir kat cübbe ve cevşen ve alat-ı harb ve yüz kırk kubbe üzerine kurılır bârgâh ve altmış bin kişiye yitecek mal ve cebhane ve saire ve bir râhs-i bahri koydum ve içerde bağdadur ve senün buradan halasun için bir div cifridi dahi sağ cenâhda bir otada saçından bağlayup habs eyledim ve cifridün râm

olması içün işbu levhayı tilsum eyledüm. Boynuna takup
 D i v' i bendden halas eyleyesün. Fakat D i v' i kur-
tardukdan sonra sakinup levhayı boynundan çikarmayasin.

17b Zīrā ol sa^cat D ī v ga^cib olur. Bir dahi gelmez ve se-
 lāmet yakasına çikdukda levhayı boynuñdan çikarup D i v'
 i azad eyleyesin" dimiş ve "bārgāhları alup gazalar it-
 dükde beni du^cadan unutmayasın" dimiş. S e r v e r şad
 olup levhayı alup ve boynuna takinup togri c̄i f r i d'
 ün olduğu otaya gelüp kapusın açup içeri girdükde bī-
 çāre D ī v, cennetden müjdeci gelmiş gibi mesrūr olup
 sevincinden aglayup eyitdi:" Buyurun S e r v e r' üm
 dört beş bin yıldur böyle işte saçumdan bagliyim ve se-
 nün teşrifüne muntaziram. Elhamdülillah bugün teşrif bu-
 yurdunuz lutfen gel bendüm al, her ne emr buyurur isen
 "sem^can ve ta^caten" didükde S e r v e r dahi D ī v'
 ün perçeminden ve boynundan zincirler ile bağlayup ve
 zincirlerün bir ucuni divāra baglamislar ve üzerinde
 "yā ī r e c, bu zincirleri sāna bırakduğum tīg-i el-
 mādan baska bir tīg kesmez ve baska bir gūnā halas müm-
 kin degildür" deyü yazı yazmışlar. S e r v e r okuyup
 anladukda hemān gidüp mezkür yādigārları bulup ve ken-
 düsine konulan cübbe ve cevşeni dahi bir sandık derünün-
 da otuz altı pāre ceng alatiyla bulup ve çikarup ü-
 zerine āraste eyleyüp ba^cde D ī v' ün yanına gelüp ve
 18a tīg ile çarpup mezkür zincirleri kesüp halas eyleyüp,
 ba^cde D ī v ile berāber taşra çikup eyitdi:"Senün aduñ

nedür ?" deydi ^cal eyledükde "F ī l h ā' dur efendüm" didi. S e r v e r eyitdi:"Yā F ī l h ā İ Şimdi bu eşyaları nasıl idelüm ve ne tarıkile buradan gidelüm." didükde F ī l h ā eyitdi:"S e r v e r bu yakında deryā vardur. Bir gemi bulayım ne tarafa emr idersenüz oraya alup gidelüm" didükde."Yā ne turursın hemān bir tīz kolayını bul şuradan halas olalum" diyüp gönderdi.F ī l h ā dahi ol aradan dem çeküp ber-hevā olup gitdi ve etrafı geş eyleyüp bir mahalde bir gemi bulup gemiciye eyitdi:"Yā tā^cife bilün kim Vād i-i H i z l ā n' da H a m z a (radyallah u anh) zāde Melik Kāsim ciger kuşesi İrec-i Āfītāb Cemāl nāmdarun zī-kıymet eşyāsile bir kendüsi ve bir rahişi vardur. Cezīre-i Seksār' a götürürecek-sinüz her kaç altun ücret istersenüz fažlaşıyla virür. Her kanginuz ister ise geminizi hazır idün gidelüm" diidi. Gemiciler dahi İslām olduğından eyitdiler:"Hiç bir akçe virmez ise de virmesün hemān cemāliyle müşerref olalum" diyüp cān atup ve yelken acup muvāfik rüzgar ile az vakitde serhadd-i H i z l ā n' a gelüp gemiyi kenara yanaşdırıp ve F ī l h ā dahi haber içün S e r v e r canibine müterəhi oldı. Rāvī eydür:"Bu tarafdan S e r v e r dahi tılsım derūnunda bağ içinde rahş-ı peymayı bulup ve rahtın üzerine urup ve binüp taşra çı kup sıkāra giderken bu sırada nāgāh Cāzū-i ^ci biliş çıkışup geldi ve bakup S e r v e r' ün böyle rah-

şa malik oldugın ve Hūşeng Şāh' un tilsimin
 feth eyledüğini gördikde gözü korkup Server'e ya-
 naşmayup hevadan çagırup eyitdi:"Yā İrēc, hālā in-
 safā gelmediñ mi ? Artuk bu def'a gidersem bir dahi
 gelmem. Sonra peşimān olursun. Zīrā ben seni bırakmam.
 Ceddün Sāhi p-k i rān' a Esma Peri sebep
 olup on sekiz sene Kāf' da kaldığı gibi ben de sa-
 īna māni olup buradan çıksam" deyü bağırdıkda Se-
 rver bakup hevā yüzinde Cāzū' yı gördükde Cā-
 zū' yı gāfil avlamak için eyitdi:"Ey mekkāre hem cā-
 şıklık satarsın ve hem beni böyle bir yabanda tek ü ten-
 ha ne için bırakı" diyerek mülayemet gösterince Cā-
 zū kendüsine meyl eyledi. Zann eyleyüp hemān cān a-
 19a tup ya'kīn geldükde Server öyle bir na'ra-i cān
 sitānı çıkardı kim ol vadiler bir zemān yankılanup tağ-
 lar çini tabak gibi güm güm ve çin çinçinlayup ol sah-
 ralar dürlü dürlü şadalar virdi. Cāzū'nun caklı başın-
 dan gidüp ve bī-hūş olup yüzünün üzerine yıkıldı, Se-
 rver hemān nice bir tīg urdu ise başdan aya-
 ga varınca iki nīme eyleyüp "bakalum kim peşimān olur
 imiş" diyüp at basın gözmeksizin "aleyke anū'llah ko-
 luna kuvvet server" deyü tahsin-i āvāzi geldi. Se-
 rver bakdı kim Fīl hā' dur, yitüşüp hak-i pāyine
 yüz sürüp gemi bulduğun ve ta'ifesi cümle islām olup
 sahil kenārda muntazır oldukların beyān ve tebṣīr, ba-
 de cümle eşyāları üç dört gün içinde gemiye taşıyup ve

S e r v e r dahi gelüp gemiye bindükde F i l h ā gelüp
 S e r v e r' ün ayagına sarılıp "başka hıdmetüm yok ise
 yok ise lütfen bu kuluñuza ruhsat virünüz zirā dört beş
 bin senedür kavm-i kabilem yokdur. Kimler öldi kimler
 sagdur bileyim" diyüp tekrar tażarru^c ve niyāz eyledük-
 de S e r v e r dahi helallaşub "var Mevlā selāmet vir-
 sün fakat bizi hatırdan çıkarmayup ba^czan gelüp yok-
 layasın" diyüp levhayı boynundan çıkarup destür virdi.
 19b Dāmān būs u vedā^c eyleyüp makām-i kabilesine ^cazm eyledi.
 S e r v e r dahi geminün yelkenin açdurup "kandasın
 C e z ī r e-i S e k s ā r" diyüp gelmekde. Ezan cānib
 rāvi-yi şirin zebān öyle rivāyet ve böyle hikāyet iderler
 ki, ol zemān kim Sāhi p-kı rān-ı ^cālem ī r e c
 nāmdarı "Mehlūkiye" deyü gönderdi. Kendüsi dahi
 cümle yārān ile Sabā'i l' de kalup ī r e c-i Ci-
 hān Āfiyatāb' dan tarafa çeşm-i gūşda ve etrāf-ı
 Sabā'i l' i temasa ve sayd-i şikār eyleyerek bir
 müddet eylendiler. Bir gün gine Sāhi p-kı rān'
 ün hatırına ī r e c nāmdar gelüp beyin, resülün (^ca-
 leyhisselām) yüzine bakup eyitdi: "Ya ^cayyār ne ^caceb
 safān var hiç ciger köşem ī r e c hatırına geliyor mı ?
 Gidüp de bir haber getürsen olmaz mı ?" didükde ^cAmr
 (radyallah u anh), "cān ile baş üzerine ben sen Sā-
 hī p-kı rān' ün emrine muttażiram. Benüm başka da-
 ha ne işüm vardur" diyüp ol aradan ṭabān götürüp az
 vakitde Mehlūkiye gidüp geldi. Ve Sāhi p-

k i r ā n' a buluşup eyitdi:"Yā Sāhī p-k i r ā n
 M e h l ū k i y e'de ne İ r e c var,ne ḡasker-i ḫis-
 lām'dan haber var. Eir gören dahi yok . Ol tarafa gitme-
 mişdür. Yā da firtınaya tutulup C e z I r e-i S e k-
 20a sār' a gitmişler. Fakat L i k ā L a cīn gine ḡa-
 zīm dirnek eylemiş, buraya gelmek üzeredür." didükde.he-
 mān B e dīcū'z- z e m ā n ol veliyyül akrān Sānī
 Sāhī p-k i r ā n pederine baş koyup s a b ā'i l' ün
 cengin tale eyledi. Sāhī p-k i r ā n eyitdi:"Mādām
 L i k ā L a cīn meydāna çıkmış yā B e d i cī cümlemüz
 birden gidelim. Bu L a cīn' ün cengi gazā-yı ekberdür.
 Gerçi İ r e c-i Ā f i t ā b C e m ā l' e ruhsat vir-
 dum ise L i k ā' nun ne tarafda olduğın bilmezduk" didi.
 B e dīcū'z-z e m ā n eyitdi:"Hayır devletlū pederüm,
 size ne zahmet böyle bir işe gidince biz ne iş görelim.
Bā-husūs şimdi ihtiyār oldınız,her cenge gitmenüz olur
 mı ? Hiç olmaz ise bir kaç māh olsun istirāhat eyleyin"
 diyerek ibrām eyledi. Sa'ir dilfrān ve halife-i İslām
dahi "münāsibdür" didiler S e r v e r dahi bakdı ki
 olmayacak. Nihāyet "Mevlā selāmet virsün" diyüp iki yüz
 bin güzide ḡasker ile vedālaşup(154) "her futūhāt olursa
 bu tarafa bildüresiniz ve hem esir aldiginizda ḡaskere
 sıkındı olmasının bu tarafaya gönderesiniz diyüp gönderdi.
 Bedīcū'z-zemān dahi göç idüp ḡazm-i M e h l ū k i y e
 eylediler. Günlerden bir gün M e h l ū k i y e yakası-

20b na çıcup bārgāhlar kurup rāhat eylediler. Ba^cde bir mu-
 fassal nāme yazup ^cA y y ā r ile L i k ā L a^cīn' e
 gönderdi. ^cA y y ā r dahi taban kaldırup toğri L i -
 k ā' nuñ divānına varup kendüsün ^carz eyleyüp içerü gi-
 rüp nāmesin L i k ā' ya virdükde L i k ā dahi vezir e-
 line virdi. Vezir dahi bülend-āvāz ile okuyup cümlesi
 dinleyüp L i k ā L a^cīn ol cigergāh sözleri ve dīne
 da^cvet olınduğın işitüp añladukda nutķi tutılıp ne cevāb
 virecegin bilemeyüp ve şaşırup dört cānibe bakındukda
 sağ ve sol pehlivānları ortaya tīg bırakup "var ^cA y-
 y ā r söyle gelsün orasını meydān bilür" diyüp ve cā'
 izesün virüp gönderdiler. ^cA y y ā r dahi taban götürüp
 S e r v e r hużuruna cevabları tebliğ eyledükde S e r-
 ver dahi irtesi ^cale's-sabāh göç eyleyüp ziynetle
 ălāy gösterüp kūffār ordısına karşı bārgāhlar kurup
 karar eylediler. Üç gün istirāhat ve iki tarafdan haber-
 leşüp ceng mukarrer olup dördüncü gün iki cānibden ă-
 lāy kurup kalb-i cenāh āraste ve pīrāste oldılar ve sāf
 21a çeküp gürūh gürūh meydān başına gelüp iki cānibden ^ca-
 ceb meydāna kim gire ve erlik nāmīn kim kazana ve dev-
 let kimün başına kona diyüp nāzar-ı ber-meydān eyledi-
 ler. Nāgāh L i k ā cānibinden M e h r ū z-i C i h ār-
 d e s t nām bir merdüm-hor pehlivānī meydāna girüp ve
 kol kaldırup iki tarafdan çalınan ceng-i harbileri dik-
 dirüp na^cra urup ve fil başına çengel urup yürüdi ve
 çagırup "Yā B e d ī^ci bugün meydānuma sen gel başka-

sini istemem" diyüp Bed İ^cü'z-z em a n' i da^cvet ey-
 ledükde Server dahi hemān altında olan zerd tazi-
 yi sürüp Me h r ū z' e mukābil olup ^caşk eyledi. Meh-
 r ū z bakup eyitdi:"Bu ^caskerde ne nām ile yād olursın
 saña kim dirler ?" didükde Server dahi kendüsün
 bildirüp söyleşerek azğışup bir birlerine gürzler urup
 hamleler eylediler. Aradan bir kaç hamle hassen geçüp
 ba^cde növbet Bed İ^cü'z-z em ā n' a geldükde meydan
 başına çı^ckup el ^camūde urup Me h r ū z-i C i h ā r-
 d e s t' e bir gürz öyle urdu kim ol da gürzin berāber
 virdükde kolları pāydār olmayup bükülüp baş kaçırup
 21b kendüsün fil sagrısına bırakdı. Gürz inüp bindüğü filün
 başına tokınup hurd eyledi. Kendüsü sıçrayup tīz ayag
 üzre oldı ve tīz yedek getürüp süvār oldı. Andan yine
 Bed İ^ci berāber olup biraz ceng eylediler. Arada
 yine bir nice hamle hassen geçdi. Soñra Server bir
 gürz öyle urdu kim altında olan filün bili kırılıp Me h-
 r ū z zīr ü zeber olup ve tīz kendin toplayup Server
 'ün rahşına kasd eyledükde Server dahi tā-
 zīnūn üzerinden atılıp müşt müste , yaka yakaya, ahır
 kemer kemere oldılar. Nihāyet Server kemerün
 Me h r ū z' a teslim eyledükde Me h r ū z dahi dört
 elleriyle var kuvvetin bazuya getirüp üç zor idüp bir
 şeye muktedir olamayup Server'ün kemerin kapup
 sālivirdükde Bed İ^cü'z-z em ā n' dahi Me h r ū z'
 un kemerinden kapup nice zor eylediyse kaldırup yire

urdu. M e h r ū z "āmān S e r v e r" diyüp imāna gel-di. Bu tarafından Bedir bin Zelāzil ger-gedān sürüp Server'e gelüp mukābil oldu. Ve el nīzeye urup irisüp Server'e bir nīze sundı. D i-
 22a lāver-i ^cĀlēm dahi siper virüp men^c eyleyüp çok zor görüdi ve gāyet begendi."silsilesinden başka böyüle hasma rāst gelmedüm idi" diyüp başını saldı. Andan Bedir bin Zelāzil el gürze urup geldükde Server dahi gürzin berāber virüp men^c eyledi. Fakat gāyet begendi. Üç hamle eyledi. Üçini de men^c eyleyüp növbet geldükde İslāha gelür kelb olmadığını bilüp el nīze cān-sitāne urup Bedir bin Zelāzil' e bir nīze öyle urdu ki Bedir siper virin-ce dāmen-i siperden yol bulup koltuk altından bir ^cazīm zahm açdı. Küffār ol hāli gördükde birden Bedi^c'ün üzerene yürüdiler ve zahm ile Bedir'i Server'ün öninden kapup bārgāhına getürüp zahmina merhem koyup yatarıldılar. Ol gün ceng mağlūbe olup ahşām olnca ceng eyleyüp ahşām oldukda tabl-ı ārām çalınup iki tarafından dönüp karar eylediler. İşte benüm sa^cadetmendüm altmış-dokuzuncı cild buruda temām oldu. 1217

^cĀkil oldur koya cihānda bir eser

Eseri olmayanun yerinde yeller eser

İşbu kitabı Beşiktaş' da tablāger ^cO s-
mān Efendi kırāt itmişdür.

II - EK METİN (=HAMZANÂME)

(İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 111)

28a Bir kaç gün geçikden sonra H^wa c e dönüp Ş^ā h' a :"Buyursanız varup taşra gezüp hâli görelüm..." diyüp, ata da binüp sūret-i tebdîl, birer sipâhî tarzında çıkış up gittiler. Bir nice gün etrafı diyarı dolaşup seyr-i şikâr itdiler. Meger vakitlerde güz zemâni idi. Envâ^c meyveler firâvân bağ-ı bağçelerde her köyde zahire kışmanın dan anbarlar tolu tolu, velâkin şehrre götürmezler. H^wa c e eyitdi :"Bire ademler, M e d ā y i n şehrinde kaht var dirler. Niçün zahirelerinüz anda götürüp satmazsınız ?" didi. Eyitdiler :"Anda zulm var imiş. Varsavuz gayri diyâra giderüz" didiler. H^wa c e eyitdi :"Şimden sonra varun, artık zâlim ref^c olındı. İşte bizler şehrden gelürüz" didiler. Anlar da şükür idüp :"Şimden sonra varuruz" didiler. Meger ol gün ziyâde sıcak bir gün idi. Şikârdan dönüp sahra'ya indiler. Ziyâde susadılar. Ş^ā h eyitdi :"Sunda bir hâli bağçe olsa hem dinlensek hem bir suağız içsek" didi H^wa c e :"Nola Ş^ā h' um ?" diyüp sürüp bir bağçeye geldiler. Yanındakilere :"Sizler taşra- da turun" diyüp, Ş^ā h ile H^wa c e ol bağçeye girdiler. Ş^ā h i b i bir pîr kişi imiş. Gördi ki iki yigit, biri siyah sakallu biri dahi tâze sakallu muhteşem kimse- ler. Ol pîr karşı gelüp :"Hoş geldünüz l" diyüp, bunların önune düşüp, götürüp bağçenün bir müferrih yirinde ağaç

s̄ayesinde bir kerevet çatmış idi, üzeri döşenmiş "buyurūn" didi. Şāh ile H̄ācē geçüp oturdılar. Ol Pīr erkāna hizmet itmiş idi. Tīz varup bir sini ile peynir, reçel, zeytin ve meyvelerden māhażarı getürüp bunların öñine kodı. H̄ācē ile Şāh ol Pīr'ün firāsetine tahsīn itdiler. Didiler ki :"Pīr' üm eyü yollu ādem-sin l." didiler. Şāh etrafına bakıp gördü, bu bağçede envāc dūrlü meyveler ol kadar çok ki hisabı yok ba^cde ta^c-āmdan sonra Şāh eyitdi:"Pīr' üm susadum l. Sol nardan bize bir ikisin sık da getür, içelüm" didi. Ol Pīr :"nola" diyüp segirdüp bir kāse getürdi. Narun birin koparup kāse içre sıkdı. Kāse toptolu olup biraz da artdı. Götürüp Şāh' a sundı. Şāh alup kana kana içdi. Bira-zın bile H̄ācē' ye virdi. Ol da içdi. Şāh eyitdi: "Pīr' üm hīç sen bu mahsūl içün mīrī tarafına bir nes-ne virür misin ?" didi. H̄ācē eyitdi:"Hayır, Şāh'umu-zun bize ne ihtiyacı vardur ? Kendüm kazanup kendüm yiyp Şāh'uma ancak du^ca iderüm." didi. Şāh eyitdi:"Bun-da olan sair bağçelerde böyle midür ?" Koca:"Belİ cümle mu^caf müsellemdir, kimseye bir akçe virmezler" didi. Bu merre Şāh fikr idüp tama^c düşdi. Şehre vardığunda bunda ādem gösterüp bağçeleri defter idüp sahiplerinden öşrin alsunlar, "sair sairü'l-nāf eşyālar gibi" didi. Ve böyle şeyleri gönlünden geçirdi. Biraz dahi oturup gine ol nardan su istedi. Kocaman varup ol kāsenün içine sıkdı. Lākin görüdi kāse tolmadı. K o c a hemān basın şalup bir

kaç dahi sıkup hele gücile kāsei toldırdı. Şāh'a sun-
 di. Şāh alup içdi. Gördi lezzeti evvelki gibi degül e-
 yitdi:"Pīr' üm bu hāl ne hāldür ? Mukaddem bir nar ile
 kāse toldı. Ve hem lezzeti dahi tağyīr olmuş. Bunda hik-
 met nedür ?" didi. Koc a eyitdi:"Ey nev-civān l
 Ben de ol hayretdeyim, cümlesi bir ağaçdan, siz de gördü-
 nüz. Lakin Allah hayırlar vire, şimdi Pādişah'umuz
 sizler gibi bir tāze civāndur. Adlūn fā'idesin, zulmün
 zarın bilmez. Geçenlerde şehirde zulme icāzet virmiş.
 Ziyāde kaht olmuş. Sonra hele bir dīndār veziri vardur,
 anı irşād itmiş. Ol da zulmden ferāğat itmiş... Zīrā a-
 talarımızdan işidürüz ki pādişah bir zulme niyet eylese
 vilāyetden bereket gider dirler" didükde, Şāh bu hāli
 müşāhede itdükde gönlinden tevbe idüp bu işden ferāğat
 idüp tecrübe içün""Senūn bu narundan ziyāde hazz itdüm
 itdüm. Bir dahi sık içelüm" didi. Ol kocaman "nola" diyüp
 vardı. Gene ol ağaçdan bir nar kopardı. Karşularında sık-
dı. Bu kerre kāse gine toldı. Şāh alup içüp görüd
 lezzeti evvelki gibi lezīz. Eyitdi:"Pīr' üm bugün sen
 bizlere Ebū 'Ali Sīnā oyunı oynadun. Yohsa 'u-
 kūle mi idersin ?" didi. Pīr eyitdi:"Bende nesne yok .
 Amma sizlerde bir hāl var ki narun suyu gāh gelüp gāh gi-
 deyor. Ancak Şāh' umuz gene zulmden ferāğat itdi ola.
 Bārī-i Ta'ālī mukallebū'l-kulūbdür. Bu anda isterse böy-
 le ider, isterse şöyle ider. Kullarına kudretin izhār i-
 der" didi. Şāh hayrān olup eyitdi:"Ey Hāce ! Bu

işlere sen ne dirsın ?" didi. ^{W-}Hāc e eyitdi:"Bunda ta^c-accüb idecek ne var ? Zahir budur ki mukaddem harīfān bağçesinde tamā^c idecek bereket gitdi. Sonra niyetün gene hayra dönderdün bereket gene geldi." didi. Sāh bundan çok ibret ve naṣīhat aldı. Hattā^c adil olmasına sebeb bu oldu " dirler. Andan ol Ko c a' ya vāfir ihsān idüp gene taşra gelüp atlarına binüp şehre geldiler. Bir zemān ortalık āsūde hāl üzere oldu. Bir gün ~~مختار~~ Sāh' i gene tenhāca bulup :"Sāh' um insāf mıdır ki ben kulun böyle gözden gönülden bıraqup unutduñ. Kani şehzāde iken istedügün ^cahd u peymān nice oldu ?" didi. Sāh eyitdi:"Niçün ben seni severem ? Nihāyet umur-ı saltanat başuma düşdi unudıram, eger bir muraduñ varsa söyle" didi. ~~مختار~~ sa-fā idüp :"Sāh' um l Benüm kendüm içün murādum yokdur. Ammā görürem ol hamāl beççe dā'im saña mālı telef itdürür. Bir yerden gelür yok, hem bu kadar ^caskere ^culufe virüp neylersin ? Sefer yok, düşmen yok. Eire hey Sāh' um l Hemān şimal çok olsun. Hin-i hācetde ^casker bulunur. Görmez misin bal olduğu yire zünbūrlar nice üşür" didi. Sāh eyitdi:"Ya nice idelüm ? Görmedün mi geçenlerde nice güçlerine gelüp şehre kaht düşdi." didi. ~~مختار~~ eyitdi: "Sāh' um her zemān kahtlik olmaz. Ol ancak ^{W-}Hāc e' nuñ ta^climi idi. Baña hasedinden, bu Sāh'uñ makbūli olup baş vezirliği elümden alur diyu korhusundan böyle tezvīrlik idüp böyle eyledi. Hele bir dahi de ki gör, böyle olursa ol vakt bana hakaret eyle. Ben saña zarar san-

mam" didi. Şāh eyitdi: "Ey Müctek¹ (155) yürü im-di bu maslahatı saña ismarladum. Lakin sakın baña şikā-yetçi getürme!" diyüp tenbih eyledi. La^{cīn} gene fur-sat bulup şehrün içinde dellâllar nida itdürüp Şāh' un emri budur ki her kim on akçe kazanursa bir yire miriye vire diyü halka tenbih eylediler. Halk görüp gene peri-şan hâtır oldılar. Amma neylesünler... Gine virmeye baş-ladılar. Etraf-ı cāleme nâmeler, emirler gönderüp "zāhire ve sā'ir meta^{cī} kışmin ȝayri diyāra götürmeyüp medâyine getüreler. Cīnād iderlerse malları miriye kabż olunup kendüleri şalb olunur" didiler. Bundan sonra La^{cīn} Müc-tek cāmiller ta^{cī}yin idüp bu kadar şehrün içinde kimi Mū-selman, kimi Yahūdī zār h̄ār cefâlar idüp bunlardan gün-de bu kadar māl cem^{cī} idüp alurlardı. Müctek, Şāh' a carz idüp: "İste gör Şāh' um saña hayır hahlik böyle olur. Hāc e saña kaçan bir kise akçe getürdi. Dostunu düşmenünü bil" dirdi. Ve ȝademler koyup şikāyetçi olanları dögerlerdi, koğarlardı. Kimse gelmezdi. Şāh da bu kadar māl-i hazineyi görüp hazz iderdi. Ve kula i'tibār itmeyüp cūlūfelerin kesdi. Herkes şaşup kimi bu cefâlara tahammül itdi, basın alup ȝayri diyāra tağılmağa başladı. Bunlar da gitdükçe besde bir akçe almağa başladılar. Hāc-e-i Dānā bu halleri görüp: "Hāy La^{cīn} l Şāh' i ne aceb yaramaz işlere dād itdürüdi. Nice olur hāl?"

---

155. Tarafımızdan "Müctek" olarak okunan ~~شاتك~~ kelimesi, "Mectek" veya "Mictek" şeklinde de okunabilmektedir.

Eger bir kaç yıl böyle olursa, gitdi sultanat l" diyüp def^cine çāre aradı. Halk gizlüce gelüp ağlaşurlardı. H^{w-}a-
c e de nice idelüm ? Bu L a^cİ n bu fitneleri kaynatdı.
Ş ā h ise tāze delikanlu, bu kadar mālı görüp tama^c
düşdi. Gayri nice söz geçer ? Hemān duāda olun" dir idi.
ve kul tāfesi bir tarafından şikayet idüp ağlaşurlardı.
Bir gün Ş ā h eyitdi:"Ey H^{w-}a c e l Bizüm Mü c t e k
eyü māl tahsīl itdi. L a^cİ n ziyāde tahsildār kopdi" di-
di. H^{w-}a c e eyitdi:"Sonra tuyarsın Ş ā h' um" diyüp
ötesin açmadı. Lakin Ş ā h' a H^{w-}a c e' nūn sözi girdi,
eyitdi:"Ey H^{w-}a c e soni nice olur ? Yohsa gene ister-
ler mi ?" didi. H^{w-}a c e:"baña sorma Mü c t e k'e sor.
Çünkü gayri işün anuñla görürsün. Hīn-i mahallinde tac
başuna dār geldükde ol zemān baña bahāne bulma. Ol cevāb
virsun" didi. Mü c t e k eyitdi:"Bire hey Ş ā h' um l
bu hayır söylemez. Y e z d ā n-p e r e s t' i niçün söy-
ledürsin ? Ol saña hayr satmaz" didükde hemān vezirler
yer yirin ayaga turup:"Bire ya ne söyler bu cühūd ? Sen
H^{w-}a c e-i D ā n ā' ya böyle söz söylesin l Ş imdi sen
fukaradan biraz māl almakla Ş ā h' a karīn olup makbul
oldun. Lakin şehrün içi āh ve feryād ile toldı. Köyler
tağılup gayri diyārlara gitdiler. Kul tā'ifesi gene öyle
ya bir yerden düşmen belürse reāyā yüz döndürüp kul pe-
rakende oldukda sen mi doğuşursun ?" diyüp dört tarafından
L a^cİ n' e üşündi eyitdiler. L a^cİ n gayri cevāba ka-
dir olamadı. Ş ā h eyitdi:"Ya hazine olicak asker bu-

linmaz mı ?" didi. Vezirler:"Yok Şāh' um bulunmaz.
Zīrā dirinti "asker işe yaramaz" diyüp çok söz oldı.Dī-
vān dağılup, ahşām oldı. Hāce Şāh' un tenhasına
gelüp:"Bire hey Şāh' um l Niçün böyle idersin ? Ol
Laçın söz ile "aleme bed-nām oldın. "Ālem-i fenāya
vardı. Anun korhusilen kimse gelüp Şāh' uma şikayet
idemez. Yohsa seni hużur ile yaturmazlardı. Ol Laçın
30b şikayeteye gelenleri katl ider oldı. Eger benim sözüm ya-
lan ise şehri bir gör ne hälde."

III - EK METİN, (=HAMZANAME)

(İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 111)

53a Rāvī öyle rivâyet ider ki bir gün Ḥamza kārındaşı Ḥazret-i ^cAbbās' a eyitdi: "Ey birāder l Nolaydı bañā at dahi olaydı" didi. ^cAbbās eyitdi: "Nice idelüm? Sañā her at tahammül itmez. Bunda evvelden bir at gelürdi. ^cKabe' i tavāf idüp gene giderdi. Atalarumuzdan işidürüz ki ol ata ceddümüz Ḥazret-i İbrāhīm oğlu Ḥazret-i İshāk binerdi. Bir temür kırı atdır. Velākin kimse tutamaz. Gelür ^cKabe' yi tavāf idüp dolaşup nereden gelüp nereye gider?" didi. Hamza çünkü bu sözi işitti, aşufte hal oldu. Zirā at ^caşığı nev-heves tāze çelebi idi. Eyitdi: "Ey birāderüm l ^cAceb ol at ne cānibden gelürdi?" didi. ^cAbbās eyitdi: "İşte şol tarafından gelür, gene ol tarafa gider" didi. Ḥamza gönlinden eyitdi: "Varayım, Allah rast getürse bulayım" diyüp ^cAmr ^cAyyār' a bile haberitmeyüp yalnız ol cānibe tevekkül-i Ḥak idüp gitdi. Ol gün rahş-i siyāhuñ kuvvetiyle çok menzil alup, gelüp bir çayırlı, çimenlü sahra-ya irisüp gördi bir ālāy anda konmuşlar. At ve adem, deve, katır yayılıp gezerler. Ḥamza bunları görüp: ^cAceb bunlar nasıl kavmdür ola?" diyüp gördi bir herif ^caskerden taşra at tīmār ider. Anun yanına varup eyitdi:

"Ey kişi nereden gelürsünüz ? Kimlersünüz ?" didi. Ol adem eyitdi:"Bu kavm sahra-nişindür, mekanları yokdur. Kişi oldukça sehbe, yaz oldukça yaylaya giderler. Bu araya yakın bir mağara vardur, anun içinde bir at vardur, bu kavm ol ata Tañrı'dur diyü taparlar. Böyle çayır zemani oldukça ol at çıkar, bunlar meydana arpa ve sa'ir şeyler dökerler. Her kangısından ol at yirse bereketlü olur dirler." didi. H a m z a bildi ki karındaşının didüğü atdur, eyitdi:"Ey kişi l Lut ile, ol mağaraya baña göster. Şayed ol rahşı ele getürem" didi. Ol herif eyitdi:"Bire sen divâne mi oldun ? Ol at kırk bin sahra-nişinin ma'budıdır. Ol senün didigin at degüldür. Ve hem ben kâdir degülüm anı saña göstermege. Şimdi ahşam oldu. Yarın bizüm begümüz vardur, adına Kāmūs i sahra-nışın dirler. Var ana söyle. Eger kā'il olursa aña göre idesün" diyüp Hamza'yı alup bārgāhına getürüp vāfir süt, yoğurt, taze peynir getürüp ziyafer eyledi. İrtesi, işte bu kavm yirlerinden turup ayinleri üzere yüzlerin ol gārdan tarafa tutup niyāza başladilar:"Ey bizüm ma'budumuz, gel bize bereketler saç l" diyüp ağlaştılar. Bir kerre H a m z a yerinden turup Kāmūs sahra-nışının öñine geldi. Bunnalar gördiler bir tāze civān, bir siyāh ata binmiş, bunnala gelüp selām virdi. Kāmūs:"Nedür yigit murādın ?" didi. H a m z a eyitdi:"H i c ā z' da bir at işitdüm. Alup götürmege geldüm, zīrā ata ihtiyācum var" didi. Kāmūs gelüp eyitdi:"Nev-civān l Ol senün didüğün at de-

güldür. Sol kadar kavmün ma^cbūdıdır. Ya sen atı nice ala götüresin?" didi. H a m z a eyitdi:"Nā-bekār l At nedür kim ma^cbūd olmağa läyik ola l Ma^cbūd ol zāt-i şerīfdür ki atlari ve cümle mahlukatı ol yaradup rizkin virür" di- di. "Hemān sen atı baña göster de bak ben anı nice ala götürrem" didi. Kāmūs eyitdi:"Ey nev-civān... Ol biz- lere gelürken rizkumuzda bereket vardi. Üç yıldur bize küsüp gelmedi. Aslı nedür bilmeyiz" diyüp, dönüp bir gü- lamına bakup:"Var imdi bu civāna ol mahalli göster. Ol bunun hakkından gelür" didi. Gulām da H a m z a' nuñ ö- nüne düşüp mağaraya getürdi."Var imdi göreyim neye ka- dirsin ?" diyüp gitdi. H a m z a tevekkül-i Hak idüp mağara kapusuna gelince, gördü kapu açuk. Besmele ile kapudan içeri girüp sol yanında bir sofa itmişler, üze- rinde bir boz at turur. Bāzargān karesi ol atı görüp süheyl urdu. Ol at da bir süheyl öyle urdu kim ol mağa- ranuñ içi taşı yankılındı...

53b Bizlere de hism ider didiler. Amma bu tarafından Ham- za atından aşağı inüp ol ata karşı vardi kim tuta. Ol at kendüye kasdin bilüp bir kerre küç ayaklarının üzerine gelüp yürüdi kim ayağı altına alup helāk ide. Nā-gāh ol mahalde bir bir sada geldi kim:"Ey rahş-ı mübārek l Bu kadar yıldan eradugun şāhibün ayagına geldi. Muti^c olup kademine yüz sür" didiler. İ s h ā k bu sadadan belinle- yüp hemān dört ayakların zemine salup anasın bulmuş tay gibi gelüp H a m z a' nuñ kademine baş koyup yüzin aya-

gine sürdi. H a m z a şad olup i s h ā k' i koçup yü-
zinden öpdi. Gördi boynında bir levh var. H a m z a al-
di ol levhi okudu. Al-i İbrāhīm' den nesl-i Is-
mā il' den H a m z a nām-i nāmdār sensin ki bu ata
mālik olasın. Atuñ egeri ve sa'ir levāzimatı bu kubbenün
içinde bir sandık vardur, cümlesi andadır. Açıp alasın
ve saña kendi kaddine münāsib bir kat alāt-i harb kon-
mışdur. Alup işbu rahşa binüp silāhi kuşanup gaza-
lar it-
dükçe bizi ducādan unitmayasın. Ben ki H a z r e t-i
i s h ā k bin H a l ī l idüm. Ol ata binüp çok gaza-
lar itdüm. Kapunun miftahı bulup kubbenün kapusın açıp
içerü girdi. Ol sandığı bulup i s h ā k nebinün toğul-
gasın alup başına giydi. H a z r e t-i İbrāhīm'
ün destarın başına sardı. i s h ā k nebinün cübbesin
giydi, kemerin kuşandı... Rahşın arkasına süvar olup ba-
zergān kurresin yedegine alup ol mağaradan taşra geldi.
Ol kavm gözedürdü. "Acaba o yiğit rahşı neyledi ola ?"
didiler... "bire ne turursız ? Macbudumuz yolında cü-
biz kırıluruz" diyüp birden rahşlarına binüp yürüdüler.
H a m z a hāl bir yüzden oldı. Hemān nacra urup tīg-i
i s h ā k' i curyān idüp yığırdı, bunlarun içinde ol
rast geldüğine bir tīg urup dört pāre eyledi. Ardınca ge-
lenün cümlesin menc idüp tīg ile iki pāre eyledi.
Gāh tīg ile ve gāh gürz ile gāh tīr-i kemān ile iste
H a m z a bunda cengde. Amma bu tarafdan H a m z a
gitdükden sonra cAmr cAyyār gelüp H a m z a' yı

bulup H a m z a' nūn gitdügen haber alup yola girüp Mekke sahralarında H a m z a' yı arayup gözlerken bir püşte üzere çıkışup öte canibe bakup gördiler ki püstenün öte yüzinde bī-hadd ^casker cenk iderler. Bunlar yakın gelüp gördiler, H a m z a bunları öyle kovar kim ancak olur. Bunlar ol hāli görüp hemān tīğların ^curyān idüp kūf-fārun bir tarafından bunlara girüp dolu tarlaya döndürüler. İrişüp H a m z a' ya kafadar olup kuşluklara ikin-di olunca eyitdiler. Kāmūs sahra-nişinün bārgāhı önune gelince Kāmūs' a el tīğ olup H a m z a' ya bir tīğ urdiysa iki pāre eyledi. Sa'irleri ol hāli görüp kaçmağa yüz tutdilar. Ahşām olunca beşi bir yerde kalmayıp talān-ı perişān oldilar. bu kadar māl, hazīne, hayme ve har-gāh kaldı. Ba^cde ^cA m r ^cA y y ā r gelüp H a m z a' ya buluşup eyitdi:"Ey dilāver nedür, bu rahşı ve esbābi nirden bulduñ ?" didi. H a m z a da nasıl bulup bu kavmile niçün cenk itdügen nakl eyledi. ^cÖmer ^cA y y ā r hazz eyledi. Ammā bir de eyitdi:"Benüm ne ^ca-cib tāli^cüm var ? H a m z a' ya sāhipkīrān olursın didiler, gelüp zuhūr ideyor. Ben ise ^cayyār olsam gerek. ^cAyyarlıga müte^callik bir şeyüm yok" didi. Hele bunlardur, sürüp bir yire geldiler. H a m z a bir iki kulların bası ^cA b d u'l mu^t t a l i b' e gönderdi. Anlar da gelüp:"İşte ahvāl şöyle oldı" deyü haber virdiler. Anlar da şad olup cümle oğulların yanına alup gelüp H a m z a ile bulışdilar. Üzerinde olan cenk libāsların ve rahşını görüp hayrān oldilar. H a m z a' ya tahsīn itdiler.

54a

G E N E L İ N D E K S

*
Çalışmamıza inceleme konusu olarak seçtiğimiz H a m-
z a n â m e' nin 69. cildinin yazma metni ile iki ek me-
tinde bağlı kaldığımız transkripsiyon usulüne, özel ad ve
terimlerin indeksinde de uyulmuştur.

Abakan Tatarları, 74.

^cA b d u'l mu t . t a l i b, 28, 126.

Ā b-i h a y ā t, 55, 68.

A b l ā g, 87.

A b l ā g-ı B a h r i, 40, 87, 88.

^cA c e m, 18, 19, 33.

Ā d e m (^ca l e y h i s s e l ā m), 56.

Adsız, Nihal, 7.

Aeneid, 5.

Ahmedî, 22.

Ahmet Şah, 78.

Akad, 6.

Akalın, Mehmet, 14, 15.

Akdeniz, 5.

Akıncı, Ahmet Cemil, 34.

Aksak Timur, 15.

Akyüz, Kenan, 5.

^cA'l i (Hz.) M e n k i b e l e r i, 16.

^cA l i (Hz.), 55, 63.

- Alp, 62.
- Alp Er Tunga, 9.
- Alp Er Tunga Destanı, 8.
- ^cA m r, 42, 43, 49, 80, 81.
- Anadolu, 7, 14, 19, 21, 22, 36, 54, 74.
- Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesme Motifi, 54.
- A n k a, 92.
- ^cA n t e r, 16, 21, 35, 37.
- ^cA n t e r-n ā m e, 16, 21, 35, 37.
- Arabistan, 19
- Arap, 4, 7, 16, 18, 23, 24, 28, 33.
- Arapça, 22, 36.
- Araplar, 55.
- Arat, Reşit Rahmeti, 9, 20.
- Aristokrasi, 2
- A r n e v ā d, 43, 54, 101.
- A r n e v ā d C ā z ū, 43, 54, 101.
- Asr-ı Saadet, 30, 31, 32.
- Asüman, 72.
- Asüman ile Zeycan Hikâyesi, 72.
- Azya, 23.
- Âşık Abbas, 72
- Âşık Çelebi, 21, 22, 35.
- Âşık Garip, 72.
- Âşık Garip Hikâyesi, 72
- Âşık Kurbanî, 14

- ^cAşkar, 45, 55, 56, 81, 92.
Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 25, 26, 27, 39.
Atlı Kavim, 55.
Atlı Kavimler, 55.
At Motifi, 55.
Attila, 6.
Av Motifi, 57, 60.
Avnik (Evnük), 71
^cAyyar, 112, 122, 125, 126.
^cAyyar-ı Cihān, 47.
Ayvaz, 13.
Azerbaycan, 14
Azerbaycan Türkleri, 14.
- Baburnâme, 20.
Babur Şah, 20.
Bağdat, 15.
Bahçivan, 73.
Bali Muhan, 14, 15, 65, 72.
Banarlı, Nihat Sami, 5, 6, 10, 11, 15, 65.
Bang, W., 9
Banu Çiçek, 71, 72.
Bārī-i Tācālī, 117.
Başbuğ Alp, 78.
Başkurt Türkleri, 15.
Battal Gazi, 17, 74.

- Battal Gazi Destanı, 7.
- Battal Gazi Menkîbeleri, 16.
- Battal Hikâyeleri, 35.
- Battalnâme, 5, 16, 23, 37.
- Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı, 23, 56, 57, 60, 63, 64, 66, 68, 76, 77.
- Bayburt Hisarı, 71.
- B e d i c ī, 42, 43, 50, 71, 111, 113, 114.
- B e d i r, 102, 114.
- B e d i r b i n Z e l ā z i l, 41, 42, 43, 50, 53, 101, 102, 114.
- Bedir Gazası, 31.
- Bedir Savaşı, 31.
- B e d İ c ü 'z - z e m ā n, 111, 113.
- Begrek, 71, 72.
- B e h z ā d, 40, 43, 47, 51, 59, 90.
- Berlin Devlet Kütüphanesi, 15.
- Besiktas, 114.
- Beyböyrek, 78.
- Bilge, 3.
- Bizans, 4.
- Boğaç Han, 68.
- Bolu, 14.
- Bolu Beyi, 15.
- Boratav, Pertev Naili, 3, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 65, 68, 78.

- Bozkurt Destanı, 8, 9.
- Britihs Museum, 15.
- B u d i s t, 74.
- Cami'ü't-Tevârih, 8, 9.
- Cava, 19.
- Cāzū, 41, 43, 53, 62, 69, 74, 101, 102, 103, 108, 109
- Cāzū-i İblis, 108.
- Celâlettin Harzemşah Mukaddimesi, 37.
- Cenāb-ı Bārī, 98
- Cengiz, 15.
- Cengiz Destanı, 15.
- Cengiznâme, 15.
- Cermen, 5, 6.
- Cermen Kavimleri, 6.
- Cermenler, 55.
- Cezîre-i Sekssâr, 41, 42, 47, 48, 49, 52, 63, 70, 73, 98, 101, 103, 108, 110, 111.
- Chansen de Roland, 6.
- Chodzko, Alexandre, 14.
- Cihânsin, 15.
- Cin, 76.
- Cucarat, 23.
- Cüveyni, 8.
- Çağlar, behçet Kemal, 7
- Çanakkale Destanı, 7
- Çerkes, 14

Çin, 7, 10.

Çingiz Destanı, 8.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, 7.

D a h h ā k, 43, 54, 56, 81.

Danişmend Gazi, 74.

Danişmend Gazi Destanı, 8.

Danişmend Gazi Menkibeleri, 16.

Dâstân, 2.

Dâstân-ı Emir Hamza, 19.

Dede Korkut, 12, 60, 65.

Dede Korkut Kitabı, 4, 8, 10, 12, 13, 62, 65, 68, 72,
74, 77.

Dede Korkut Hikâyeleri, 12, 60, 65, 68, 71, 76.

Demir Dağ, 74.

De Roman Van Amir Hamza, 20.

Destan, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 39, 54, 66.

Destanı, 54.

Dev, 76, 77, 78.

Devler, 76.

Devellioğlu, Ferit, 76.

Dev Motifi, 76.

Devr-i Kāmer, 106.

Didaktik, 3, 20.

D i l a v e r-i Cālēm, 114.

D i l i r-i Cālēm, 45, 89.

- D i l n e v ā z, 54, 74.
- D i l n e v ā z Bānū, 54, 61.
- Din Değiştirme Motifi, 69.
- Dinî, 54.
- Dirse Han Oğlu Boğaç Han, 68.
- D i v, 67, 107.
- D i v ā n e Ç o b a n, 43.
- Divan Ü Lügat-it-Türk, 8.
- D i v E h r e m e n, 106.
- D i v z ā d, 92.
- Diyarbekirli Yahya, 22.
- D i y ā r-i K a f, 73, 74, 101.
- Dogu Türkçesi, 20.
- Dresten, 12.
- Dresten Mütüphanesi, 12.
- D ū d e, 87.
- D ū d e-i Zār, 82
- D ū d e Şāh, 39, 43, 44, 45, 46, 51, 58, 59, 61, 67, 70, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 95.
- D ū d e Şāh-zādele r, 45.
- Düldül, 55.
- E b ū ḲA l i S i n a, 50, 117.
- Ebu Emmâre, 28.
- Ebu Cehl, 29, 30, 31.
- Ebu Leheb, 29.
- Ebu Müslim, 17.

Ebu Sufyan, 31, 32.

Ebu Ya^cla, 28.

Ebū'l Gazi Bahadır Han, 9.

Ebū'l-Me'âlî, 22.

Edebiyat Araştırmaları, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 35, 36, 55.

Edip, Ahmet, 30.

Edip, Eşref, 31, 32.

E f r a s y ā b, 9, 40, 43, 47, 51, 59, 90.

Efsun, 66.

E h r e m e n, 43, 54.

Elçin, Şükrû, 3, 9.

Elif ile Mahmud, 14.

E m ī r, 95

E m ī r-i C i h ā n (S ā h ī p-k ī r ā n), 86, 89, 93.

E m l i h ā, 52, 70, 99, 100.

E m l i h ā C i h ā r d e s t, 41, 43, 47, 48, 51, 52, 63, 70, 73, 98, 102.

Epic, 12, 16.

Epopo, 4, 7, 16.

Epopée, 2.

Epos, 2.

E r (Hızır), 75.

Ercişli Emrah, 72.

Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi, 65, 72.

- Ercis, Pakize, 36.
- Ergenekon, 74.
- Ergenekon Destanı, 8, 10.
- Ergin Muharrem, 9, 12, 65, 66, 72, 77.
- E r K i ş i, 69.
- Er Manas, 11.
- Erzurum, 22.
- Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, 78.
- E s a d u l l a h, 43.
- E s m a P e r i, 43.
- Evliya, 12.
- Evliya Çelebi, 14, 19, 21, 24.
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 22.
- Evnük (Avnik), 71.
- Evnük (Avnik) Kalesi, 71.
- Faksimile, 13.
- Fars, 4, 16, 22, 23, 36.
- Fatih Millet Kütüphanesi, 25, 27.
- Ferhat ile Şirin, 14.
- Ficar, 28, 29.
- F i l h a, 42, 43, 49, 53, 73, 77, 108, 109, 110.
- Filistin, 31.
- Fin, 4, 5, 6.
- Firdevsî, 4, 7, 9, 36.
- Firdevsî-Şehnâme, 5

- Firdevsî-i Tûsî, 36.
- Flesher, 20.
- Folklor'a Dogru, 56.
- Folklorik, 37.
- Folklor ve Edebiyat, 3, 11,12, 16.
- Formalistik Sayı Motifi (=40 Motifi), 77.
- Fransa, 6.
- Fransız, 6, 7.
- G a l a t a, 80.
- Garcin de Tassy, 20.
- Ğ ā v, 84
- Gayr-i Müslim, 69, 70.
- Gazi Zahîrü'ddin, 15
- Geyik Destanı, 35.
- Gılgamış, 6.
- Göç Destanı, 8, 10.
- Gökyay, Orhan Saik, 60, 68.
- Gönül, Behçet, 49.
- Grund der İranî Philologie, 20.
- Gürçistan, 15.
- Habesistan, 30.
- Hāc e, 64, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121.
- Hāc e-i Dānā, 50, 119, 120.
- Hāc i Cennet Kahvesi, 80.
- Hale, 28.

- Halife, 97.
- Halife-i İslâm, 96.
- Halfin, İbrahim, 15.
- Halil, 125.
- Halk Edebiyatı, 37.
- Halk Edebiyatına Giriş, 3, 9.
- Halk Edebiyatında Tenkit, 36.
- Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, 7, 13.
- Halk Nesri, 19.
- Hamâsi, 21.
- Hamza (Hz.), 17, 18, 19, 22, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 42, 43, 44, 46, 50, 51, 55, 56, 57, 59, 64, 66, 67, 70, 78, 81, 83, 85, 91, 92, 106, 108, 122, 123, 124, 125, 126.
- Hamza bin ^cAbdulmuttalib, 34.
- Hamza-i ba Safâ, 80, 88.
- Hamza-i Sânî, 40, 43, 47, 51, 59, 90.
- Hamza Menkîbeleri, 16.
- Hamzânâme, 5, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 32, 35, 37, 39, 43, 44, 46, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 66, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 80.
- Hamza Pehlivân ile Melik Ejder Cengi, 34.
- Hamzâvi, 16, 19, 21, 22, 23, 35.
- Hamza-zâde Melik Kâsim, 108.
- Handeke, 101
- Harabat Antolojisi, 37.

Hârikulâde Yerler Motifi, 75.
Hasan Bey, 13, 68.
Hasan Han, 78.
Hazret-i Hamza (eser), 34, 90.
Hermes, 13.
Henriade, 7.
H e v ā z z i m K ū h b e d e n , 40, 43, 45, 51,
52, 71, 89.
Hızır, 48, 57, 68, 69, 75.
Hızır Motifi, 68.
Hicâz, 123
Hicret, 22, 24, 28, 29, 30, 31.
Hind, 32.
Hindî, 19.
Hindistan, 20, 65.
Hindî ve Hindistanî Edebiyat Tarihi, 20.
Hint, 4, 6, 16, 74.
Hint Padişahı, 68.
H i z l ā n , 108.
Homeros, 5.
Horasan, 17.
Hudâ, 75.
Hudâ-perest, 102.
Hun, 6.
Hun-Oğuz Destanı, 8.
Hurşid ile Mahmiri, 14.

Hǖseng Şâh, 43, 48, 49, 53, 57, 66, 67, 73,
77, 106, 109.

Hümeyun ve Ekber Sarayı, 23.

Hz. Hamza (eser), 34.

Hz. Peygamber, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 42, 43, 48.

İbn-i Dûde, 85.

İbn-i Saad, 32.

İbrahim (aleyhisselâm), 56, 104,
106, 122, 125.

İbrahim (Hz.), 50, 56, 125.

İffrid, 76, 107.

İhtiyar (Yaşlı Adam) Motifi, 64.

İlias (İlyada), 15.

İlyas, 67.

İnan, Abdulkadir, 11.

İngiltere, 6.

İran, 4, 5, 7, 10, 19, 65.

İranlılar, 22.

İrec, 41, 42, 47, 48, 49, 53, 54, 63, 66, 67, 70,
73, 75, 76, 77, 98, 106, 107, 109.

İrec bin Kâsim, 104.

İrec Dilâver, 97, 100.

İrec-i Âfitâb, 40, 41, 42, 43, 47, 49, 57,
63, 66, 69, 70, 73, 74, 97, 99, 102.

İrec-i Âfitâb Cemâl, 98, 102, 103, 106,
108, 111.

İ r e c - i Ā f i t ā b C e m ā l b i n K ā s s i m,
42, 106.

İsen, Mustafa, 36.

İsfahan, 72.

İ s h a k (c a l e y h i s s e l ā m), 47, 92.

İ s h a k (Hz.), 122, 124, 125.

İskendernâme, 5, 16.

İslâm, 5, 10, 19, 32, 33, 44, 46, 51, 77, 81.

İslâm Ansiklopedisi, 21, 31.

İslâmî, 10, 11, 13, 16, 22, 63, 64.

İ s l ā m i y ā n, 85

İslâmiyet, 8, 9, 10, 12, 17, 29, 30, 39, 43, 46, 51,
60, 61, 64, 74.

İslâm Tarihi, 32.

İ s m ā c ī l (c l e y h i s s e l ā m), 50, 104, 106.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Seminer Kü-
tüphanesi, 27.

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 23, 25, 26,
27, 28.

İtalya, 7.

Japon, 6.

Ka^cbe, 56, 122.

Kabaklı, Ahmet, 2, 6, 7, 10.

K a f, 54, 73.

Kafdağı Motifi, 74.

Kafkas Kavimlerini Öğrenmek İçin Materiyaller, 14.

K a h h ā r, 52, 71, 99, 100.

Kāhin, 66.

K a h r ā b, 40, 43, 47, 50, 97, 103.

Kaleli Bey, 72.

Kalevala, 5,6, 11.

Kam, 13.

K ā m ī s, 123, 124, 126.

K ā m ī s ī, 123.

Kamüs-i Türkî, 76.

Kandillioglu, 22.

Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı, 71,77.

Kan Turalı, 71, 77.

Kaplan, Mehmet, 9, 14, 15, 23, 39.

Karabayef, 11.

Karadeniz, Hakkı, 23

Kasap Kurt,22

K ā s ī m, 42, 82, 83, 88, 106.

K ā s ī m D i l ā v e r, 81

K ā s ī m-i D i l ī r, 87.

Kaşgarlı Mahmut, 9

Kâtip Çelebi, 22.

Kayıp Cennet (Paradise Lost), 6.

Kazak, 15.

Kaçakça, 15.

Kazak Türkleri, 11.

- Kazan Beg, 62.
- Kenan, 15.
- Kencun Ruşen, 14.
- Kırgız, 11, 15, 78.
- Kırgızca, 15.
- Kırgızlar, 74.
- Kırgız Türkleri, 11.
- Kıssa-i Emir Hamza, 19,
- Kıssa-h^{wān}, 16, 21.
- Kıssa-i İskender, 22.
- Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Tâife-i Oğuzan, 12.
- Kitab-ı Dede Qoqut, 13.
- Kitab-ı Rumuzz-ı Emir Hamza, 19.
- Kleine Schritten III, 20.
- K o c a, 116, 117, 118.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, 23.
- Koçyiğit Köroğlu (eser), 13.
- Köksal, Asım, 32.
- Köksal, Hasan, 23, 56, 57, 60, 63, 64, 66, 68, 76, 77.
- Köktürk Destanı, 8.
- Köprülü, Fuat, 7, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 35, 36, 55.
- Köroğlu, 13, 14, 17, 30, 31, 32, 68, 74, 77, 78.
- Köroğlu Destanı, 8, 13, 14, 15, 68, 77.
- Ku.nos, 14.
- Kureyş, 28, 29, 30, 31, 33.

Kureyşliler, 32.

Küroğlu, 14.

Kurtarılmış Kudüs (La Gerussalemme Liberata), 7.

Kurtuluş, Şakir, 29, 31, 34.

Kutadgu Bılıg, 76.

Kutup, M. Ali, 34.

Künhü'l Ahbâr, 36

Kurdöbiloğlu, 14.

La Gerussalemme Liberata (Kurtarılmış Kudüs), 7.

L a^cī n, 85.111, 119, 120.

Latifi, 36.

Latin, 5.

legende, 2.

Leheb, 28, 29.

Leiden, 20.

L e n d i h ā, 43, 54, 54, 82, 83.

Leylâ ile Mecnun, 14.

L i k ī a, 40, 92, 93, 95, 96, 97, 102, 112.

L i k ī a L a^cī n, 40, 41, 43, 46, 47, 50, 51, 52,

53, 61, 67, 70, 73, 91, 92, 93, 95, 97, 111, 112.

L i k ī a-p e r e s t, 40, 41, 47, 48, 52, 53, 70, 94,

Lönnrot, 5.

Lönnrot Elias, 5.

Lugal, Necati, 5.

- Macdonald, D.B. , 21.
- Mağara Motifi, 63.
- Mahabharata, 6.
- Mahir, Behçet, 14, 15, 72.
- Makaleler-Incelemeler, 11.
- Mala, 19.
- Manas, 6, 8, 11.
- Manas Destanı, 67, 74, 78.
- Mani Dinin Kabulü Destanı, 8
- Manihaizm, 10.
- Mavera-i Kafkas, 11.
- Medayin, 115.
- Meddah, 21, 22, 23.
- Meddâhân, 22.
- Meddâhân-ı Rum, 22.
- Meddâh Hamza ba Safa, 22.
- M e d i n e, 30, 31.
- M e h l ü k i y e, 40, 46, 52, 61, 70, 97, 98, 103,
110, 111.
- M e h r u z, 113, 114.
- M e h r ü z C i h ā r d e s t, 42, 50, 52, 71, 112,
113.
- M e k k e, 28, 30, 32.
- M e l i k K ā s i m, 40, 43, 46, 87.
- Mensur Hikâye, 12.
- Meru, 74.

- Mesaroş, 14.
- Mevlid, 16.
- Mictek (Mectek, Müctek), 118, 119, 120.
- Milton, 6.
- Mitoloji, 7.
- Mitos, 2.
- Mogol, 4, 7.
- Moldabasan, 11.
- Motif, 54.
- Muhammed (Hz.), 28, 29, 30, 31, 44.
- Muhammediye, 16.
- Musa Beyoğlu, 80.
- Müctek (Mectek, Mictek), 118, 119, 120.
- Müctek La芬, 50, 64.
- Müslüman, 11, 29, 30, 31, 32, 34, 44, 51, 52, 67, 69, 70, 71, 74, 100.
- Müverrih Ali, 36.
- Namık Kemal, 37.
- Niebelungen, 6.
- Niebelungenler, 6.
- Odyssia (Odise), 5.
- Oğuz, 65.
- Oğuz Destanı, 10.
- Oğuz Kağan Destanı, 9. 65, 66.
- Oğuznâme, 13, 20.

Olimpos, 13.

Onazbekef, 11.

Orenburg, 15.

Orta-Asya, 7, 22.

Osman Efendi, 114.

Osmanlıca Lûgat, 76.

Ozan, 3, 13.

Ögel Bahaeeddin, 55, 57, 58, 62, 68, 74, 78.

Ömer (Hz.), 29, 30, 86,

^cÖmer ^cAyyâr, 40, 47, 97.

^cÖmer bin Rüstem, 39, 43, 46, 86.

Öncü, Mustafa, 24.

Özge, Seyfettin, 24, 39.

Öztelli, Cahit, 56.

Paradise Lost (Kayıp Cennet), 6.

Paris Millî Kütüphanesi, 15.

Pehlivan-ı Şîr-i Cîhân, 43.

Peri Şâhî, 41, 74, 101.

Peri-zâde, 102.

Pervin Filşûvâr, 40, 43, 45, 51, 52, 71.

Peygamber (Hz.), 28, 29, 30, 31, 32, 33, 42, 43, 48.

Pîr, 41, 42, 43, 48, 49, 53, 67, 69, 73, 104, 116,
117.

Puristan, 6.

- Radloff, 11, 15.
- Ramayana, 15
- Renpul Rüşen, 14.
- Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, 5, 6, 10, 15, 65.
- Reşidüddin, 8, 9.
- Rıza Nur, 9.
- Roma, 6.
- Ronkel, 20.
- Rossi Ettore, 13.
- Rumi, 21.
- Runo, 5
- Rüşen (Irışan) Ali, 14.
- Rüstem, 43, 86.
- Rüstemnâme, 16, 21.
- Rüyâ Motifi, 65.
- Saat Çukuru, 72.
- Sabâ'il, 98, 110.
- Safayî Tezkiresi, 36.
- Sâhib-i Kirân, 40, 42, 43, 45, 46, 49, 51, 58, 59, 61, 63, 67, 70, 78, 80, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 102, 104, 106, 109, 111.
- Sâhib-i Kirân-ı Çâlem, 45, 94, 99, 110.
- Saka, 9.
- Saka Destanı, 8.
- Sakaoglu, Saim, 54.

- Sâlsâlnâme, 16, 21.
- Salur Kazan, 60.
- Sampo, 5.
- Sarı Saltuk, 56
- Satuk Buğra Han, 15.
- Satuk Buğra Han Destanı, 15.
- Satuk Buğra Han Tezkiresi, 15.
- Savaş Aletleri Motifi, 60, 62.
- Sefâyî Tezkiresi, 36.
- Sehrâb, 40, 43, 47, 50, 97, 103.
- Selcen Hatun, 77.
- Selçuknâme, 7.
- Selvi, 72.
- Selvi Han, 72.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati, 7
- Serhad d-i Hizlân, 108.
- Ser-i Çälêm, 45, 58.
- Serve, 42, 75, 93, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 113, 114.
- Serve-i Çälêm, 86, 88, 90, 95, 96.
- Seyidoglu Bilge, 78.
- Seyyid Battal Gazi, 56.
- Seyyid Battal Gazi Destanı, 8.
- Seyyid Battal Gazi'nin Atı Aşkar Üzerine, 56.
- Siegfried, 6.
- Sihir Motifi, 66.

- Sinan Paşa, 33.
- Soyyigit, Osman Zeki, 34
- Söveybe, 28
- Spies, Otto, 48, 49, 72.
- Suhan Kasidesi, 36.
- S u l t ā n H ā v e r (=M e l i k K ā s ı m), 46, 87.
- Sumer, 74
- Sumeru, 74
- S ü h e y l Ā h e n d e s t , 40, 43, 45, 51, 71, 89,
- S ü l e y m a n (C a l e y h i s s e l ā m), 47, 94.
- Süleyman Çelebi, 16.
- Süleyman Faik Efendi, 35.
- Süleymani, 63.
- Süleymaniye Kütüphanesi, 25, 26, 27.
- Süleymannâme, 16, 21.
- Ş a h , 64, 100, 105, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121.
- Şah İsmail, 14, 17.
- Şaman, 12, 13.
- Şamanist, 22.
- Şecere-i Terâkime, 8.
- Şecere-i Türkî, 8.
- Şehidü's-Şuheda, 43.
- Şehnâme, 4, 5, 7, 9, 16, 36, 37.
- Şehnâmecilik, 4.

- Şehnâme-hwân, 21.
- Şekil (Kıyafet) Değiştirme Motifi, 71.
- Şinto, 6.
- Şu Destanı, 8,9.
- Tabakat, 32.
- Tacitus, 6.
- Tahir İle Zühre, 72.
- Tahir ile Zühre Hikâyesi, 78.
- Tarih-i Cihân Güşâ, 8.
- Tazarru^cnâme, 33,
- Tecer, Ahmet Kudsi, 13.
- T İ g-i D a h h ā k, 56.
- Timurtaş, F. Kadri, 23.
- Togan, Zeki Velidi, 7, 9, 39.
- Topkapı Müzesi, 9.
- Torquarto Tasso, 7.
- Trabzon Tekürü, 77.
- Tulum,Mertol, 33.
- T u z ā d, 43, 54, 84, 85.
- T u z ā d Y a v u z, 84.
- Tübingen, 23.
- Türeyiş Destanı, 8, 10.
- Türk, 2, 4, 5, 6, 8, 11, 13, 14, 22, 23, 33, 66, 74.
- Türkçe, 36.
- Türk Destanları, 7.

- Türk Destanlarında Alp Tipi, 39.
- Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 19.
- Türk Edebiyatı, 2, 6, 7, 10.
- Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 20.
- Türk Edebiyatı Tarihi, 13, 23.
- Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar (3), 9, 23.
- Türk Halk Kitapları, 48, 49, 72.
- Türkistan, 11.
- Türkiye Türkçesi, 20.
- Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 55, 58, 86.
- Türkler, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17,
19, 20, 21, 22, 23, 55, 58, 60.
- Türkmen, Fikret, 72, 78.
- Türkmenlerin Şecereleri, 57.
- Türk Mitolojisi, 7, 62, 68, 74, 76, 78.
- Türkoloji Ders Hülasaları, 11.
- Türk Tarih Kurumu, 20.
- Türk'ün İnanma Üslubu, 11.
- Uçman, Abdullah, 19
- Uhud, 32, 33, 34.
- Uhud Savaşı, 32, 34.
- Uluğ Türk, 65.
- Uygur, 10.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, 31.
- Üç Şehitler Destanı, 7.

- Vād-i-i Hizlān, 41, 42, 48, 53, 54, 57, 63,
66, 67, 69, 73, 75, 77, 101, 108.
- Vahşī, 32.
- Vatican, 12, 13.
- Vatican Sarayı, 12.
- Vehbi, 36.
- Veli-zâde Mirza, 14.
- Vergilius, 5.
- Veysi Çelebi, 22.
- Viyana Sanat Müzesi, 23.
- Voltaire, 7.
- Von Diez, 12.
- Yağkapanı, 80.
- Yahudiler, 31.
- Yaçkup Efendi, 80
- Yaçkup Han, 72.
- Yalancioğlu Yaltacuğ, 71.
- Yapma Destan, 6.
- Yaradılış Destanı, 8.
- Yaradılış ve Türeyiş Destanı, 7.
- Yaşlı Adam (İhtiyar) Motifi, 64.
- Yazıcıoğlu, 7, 16.
- Yedisu, 11.
- Yeniçeri Ocağı, 35, 36.
- Yeni Türk Ansiklopedisi, 4, 10.

Y e z d ā n- p e r e s t, 120.

Yunan, 4, 5, 6.

Yunanistan, 65.

Yurdatap, Selâmi Münir, 34.

100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 13.

Zaloglu, 55.

Zaloglu Rüstem, 55.

Zerdehis t, 52.

Zerdehus t, 101.

Zerdehus t La^cin, 101.

Zerdüş t, 67, 69.

Zeycân, 72.

Zeyd bin Haris, 31.

Ziya Paşa, 37.

Zülfikar, 63.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

AKALIN, Mehmet, Mehmet Kaplan ve Muhan Bali: Köroğlu
Destanı, Erzurum 1973.

AKYÜZ, Kenan: Firdevsi-Şehnâme'ye Önsöz, Çeviren: Necati
Lügal, Ankara 1967.

ARAT, R. Rahmeti: Baburnâme, 1000 Temel Eser Yayınları,
İstanbul 1970.

BALÎ, Muhan: Ercişli Emrah ve Selvihan Hikâyesi, Ankara
1973.

BALÎ, Muhan, Mehmet Kaplan ve Mehmet Akalın: Köroğlu
Destanı, Erzurum 1973.

BANARLI, Nihat Sami: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Cilt:I,
İstanbul 1971.

_____ : Türk'ün İnanma Üslûbu, Mfv. Yayıni, An-
kara 1960.

BORATAV, Pertev Naili: Folklor ve Edebiyat II, İst. 1982.

_____ : Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği,
Ankara 1946.

_____ : Köroğlu, İstanbul 1984.

_____ : 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstan-
bul 1969.

EDİP, Eşref: Asr-ı Saadet Cilt:II, İstanbul 1967.

ELÇİN, Şükrü: Halk Edebiyatına Giriş, İstanbul 1981.

ERCİŞ, Pakize:"Halk Edebiyatında Tenkid," (Doktoro Tezi,
Atatürk Üniversitesi Fen-Ed. Fakültesi, 1984)

- ERGİN, Muharrem: Dede Korkut Kitabı, İstanbul 1969.
- _____ : Oğuz Kağan Destanı, İstanbul 1970.
- GÖKYAY, Orhan Saik: Dede Korkut Hikâyeleri, İstanbul 1976.
- _____ : Dedem Korkut Kitabı, İstanbul 1973.
- GÜNÜL, Behçet (çev.): Türk Halk Kitapları, Dr. Otto Spies, İstanbul 1936.
- İNAN, Abdulkadir: Makaleler-Incelemeler, Ankara 1968.
- _____ : Türkoloji Ders Hülasaları, İst. 1936.
- İSEN, Mustafa: "Künhü'l Ahbâr" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1979)
- İZ, Fahri: Eski Türk Edebiyatında Nesir Cilt:I, İst. 1964.
- KABAKLI, Ahmet: Türk Edebiyatı Cilt:I, İstanbul 1968.
- KAPLAN, Mehmet, Muhan Bali ve Mehmet Akalın: Köroğlu Destanı, Erzurum 1973.
- KAPLAN, Mehmet: Türk Destanlarında Alp Tipi (Z. Velidi Togan Armağanı), İstanbul 1955.
- _____ : Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar(3), İstanbul 1985.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir: Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara 1964.
- KÖKSAL, Asım: İslâm Tarihi Cilt:III, İstanbul 1974.
- KÖKSAL, Hasan: Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı, Ankara 1984.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat: Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986.
- _____ : Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976.
- _____ : Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1981.
- KURTULUS, Şakir: Hz. Hamza, İstanbul 1984.

- LÜGAL, Necati: *Firdevsi-Şehnâme*, Ankara 1967.
- MACDONALD, D. B.: *İslâm Ansiklopedisi "Hikâye Maddesi"*
Cilt:V, İstanbul 1964.
- ÖGEL, Bahaeeddin: *Türk Kültürünün Gelişme Çağları I, II*,
İstanbul 1971.
- : *Türk Mitolojisi I, II*, Ankara 1971.
- ÖZTELLİ, Cahit: "Seyyid Battal Gazi'nin Atı Aşkar Üzerine," *Folklora Doğru Dergisi*, Sayı:V, (Şubat 1970)
- ROSSI, Ettore: *II. Kitab-ı Dede Qoqut*, Vatican 1952.
- SAKAOĞLU, Saim: *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara 1980.
- SEYİDOĞLU, Bilge: *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara 1974.
- SPIES, Otto: *Türk Halk Kitapları* (çev. Behçet Gönül), İstanbul 1941.
- TECER, Ahmet Kudsi: *Koçyigit Köroğlu*, İstanbul 1969.
- TULUM, A. Mertol (çev.): *Tazarru'nâme*, İstanbul 1971.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ: "Hamzanâme Maddesi," Cilt:XVIII,
Ankara 1970.
- TÜRKMEN, Fikret: *Aşık Garip Hikâyesi*, Ankara 1974.
- : *Tahir ile Zühre Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara 1974.
- UÇMAN, Abdullah: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi "Hamzanâme Maddesi,"* Cilt:IV, İst. 1981.
- UZUNCARŞILI, İ.Hakkı: *İslâm Ansiklopedisi "Hz.Hamza Maddesi,"* Cilt:V, İstanbul 1964.
- YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ: "Destan Maddesi," Cilt:II, İstanbul 1985.

بنا بند نه اوچوره هرنه دلوئنه باخ ساد مدت بجاورد د بوجو د رونه
فالله باخ قباچي سعد زنجي اهنا فذه جونى سياه، رخه بزه بجهن داد بجي
موره بله اوچيه د يقه، اوچوره صحن نهم سيدا مرنج، مينه اهاره سيدا فرانه قران
ا يجهه د لىچار دررى حدو جنهره فرهانه ~~نچه~~ خاره د

٩٤٦٦٦٦
مكتبه ملکه
مكتبه ملکه

T. C.

Yüksekokretim Kurulu
Dokumantasyon Merkezi

جزءه با صفاتی رهی ام عنده اخشن طقوز بخشی جلد دید

جلد

نهم

راویان اخبار و ناقلان اشار و مخدان روزگار راولی
اویله رواست ایدر لر کیم قصه من اویله ارایه دک نقد ویان
او نفشد کیم

او زمانکه عمر و عیار پر صفا صاله کی کرزی قاهری هم پنیرها
جو نکم کوردی بو ایشان نامه آمد نیل ایلدی صاحب قران بیشتری
دو ندی او لدم دیدی پنهان بیشان وار ایسیز لر ده اسماق ایدر پر پلیان
پارین برصید اندک جوان ایدهلم کیمه فریست و پرسیلو بر بکو ره نم
هم خودم و پر یکن بن کیمه یکم غیری پو خدر کم انکلام جنیک ایده بیچ
عمر و پردی عودین کرو حیان هم ندا او ندی پارین چنکد ر عیان
را حسته واردی عکسی کلادم زرود چون صباح او لدم ایز شدی کام زرود
پر دم شبدن همان کو ستدی کر جو بنو شه کلندی کر ند نهار سور

ایمک

پاشو که کورن ایله ایدم تار مار
 مرد مید ان استم اوش صد هزار
 بولیم دیوب نینه براز ایلدي
 قاسمه جون رعد جولان ایلدي
 بر بولیم نینه هاد زگار ایدي
 کاو مار رنجع النه زار ایدي
 ایر شوب قاهره اور دی قاکم غنو
 کم دیکر لکن ایتدی انى هم ربود
 افی قاسمه برجنب ایله ایلدي خار
 بولیخادن همد خن اسلام میان
 جکدی او لدم تیغ سر خن همچو نید
 کردی مید انه همنا سیار رعد وار
 عکری کفاری قلدی بسائنه ههن
 کافر لش ابجنه کردی او لدیغی حماله چوش
 تیره او لدی سن دیدر خرسید ماہ
 ابر و توکر یره باران حدید
 صاغه صوله کمرن اور دی مکر
 کم ز لازن عالمی طوتی همات
 کوکه خرسید ایلم ماہ نیزدی راه
 دو شدی ظلمت جهان اندر جهان
 بلخ اولدی کسے دن کسے خبر

جکدی تیغ اپنه قاسمه هلاک
 افی کور و ببریندن پور بیک غایب
 ار هیرم قاسمه او لدی نابدی
 شیر دیل بیبع الزمانه شهوار
 قاسمه یار او لدی جکدی تیغ اول
 همنه ایلدي بوکن انه خروش
 او کیا در بر تندی دوده شاه
 او لیله صوح اوری عاله خیهد
 بو خلقدن لند ها کرن ایله مکر
 او لیله نفعه جکدی او سافت
 وردی جان او تو ز بیس اخبار سیاه
 او لیله تو ز او لدی کار زمان
 او لیله سلطان همراه او لدی مکر

مش و باش هزار آند هزار آند
بار یکاهه دوندیلر بوز اور دیلر
بونمچ جراخ ایدر دی تخار
نگری جمع ایلدی اوی بیج سپاه
لشکری قلنسی فرار خاسوبه کو
تندیخا رس جون بشن ایستگی کاواه
جهیه جوشن کیدیلر اولدم نکر
ناکهان از لشکر دود داشه
اکم تو زادیا وز ایدی هم نادر
سن دیدیکم جهدی دریادن نهانک
ابن دوده یخ بخی بیلک ددی
قان ایله ملو لا رایدی روی زمین
مرد مید ان استدی اولدم همین
قیلدی میدان ایمچ شنید ای لیعنی
در جهان تاب کردی میدانه روا
چالدی تو زاده بفرمانی قدری
دوشدی آئندن اوی خار و سپاه
لهمه ایله

بچلمه رزمو حادا یله ها صون غار
اخشای جلبل اسایش نی جالدیلر
انه هنر زان حسته و بجز وحی زار
چون صباح او لدی اوی دوده
فکه با تکشی قهریله اوی تندیرو
حکم قلدی پنهان اند زن عساکه
عکر اسلامیان و هنر سرتا بهر
قا رشودور دی اوی ایکی سپاه
بو پیوش او غلیدر بود دوده نک
کردی میدانه همان اولدم اوز
او زک اوکدی اکھن یاد ایلدی
شیخ ایله میدانه کر محی بی الحین
نفع اور دی جمنی بی قار و قیقین
عاچبت اوی بر دادور او قا ایله
آه جلدی عکر اسلامیان
ا لد ایله نیزه شاهی نبیر
کو کسنه ملو قاندی اولدم رواه

بسیر ندنا جمله شکر کلدیلر
 پاره ل تو زادی او کندن الدیلر
 چکدی روزینه سیاهانی تقاب
 دووندی او لدم شکر کفاریان
 با ریگاهم کلدیلر هم اسلامیات
 تا صباح با امر مستغان
 جهدی شمس روشن او لدی بو جهان
 سوار او لد کاینه چهاب و قلن
 پلندی پیره د و ندی هم پهلوانلر
 هر طرفدن پهلوانلر بلو و بلو و میدان کنار سنه کلدیلر بر بر سنه
 قارشو الای فروها فلر بغلدیلر عجب میدانه کم کیره ینه اجل جامن
 کم نوش ایله دیو نقطه بر میدان ایله پلو ناکاه کفار جانبدن
 دوده شاه میدانه کر کدان سوره بوب طه بدهی لان ایله و قول
 قاله برب ایکی طرفدن جانان جمله هر بدری دیکدربوب
 و نفع اور و پسر و میدان او لان کلوون بکون بخن میدانه
 دیو بار طلب ایله اسر و خانه دهن ایکی طرفه با قوب
 صهاقنو ب او لوس او طاز کنه بخن بده انته کم مهلا در کن
 همان چو بان پچه کر کدان سوره د و دسته چو بان جویی و بوب
 او رد عاد و مرتاده بع نذر بوجمله تکلیفی یو قیمه و پیمه
 قالکیوب برب ری ارقانه بده سکن دسته جوب عنق
 ایله دوده دیوانه او لد بعن اکلا بیوب و غصنه کلوب

ان

۲

ایکی دالیلک اور طہ سنه فضل بر کورز اور دیسہ دیوانہ ند

قولدری پايدار او طایوب و کو کمانک بلی قیریلو بز زبر

اولدی والحاصل سکن نامدار شر صندر یعنی شکت ایلدوی

افی کور و ب عرب رستم آت صاحبوب بر ابر اولدیلر و ملا مدهکو

حمله نزاعی ایلدیلر نہایت امیر جہان یعنی صاحبقران

عیار کھوندروب بر ابر حمله ایلمہ سوندر دیدکو برابر حملہ لر

ایلیوب تاکون زوالہ کلنجہ جنگ ایلیوب بر بینہ پریزینی

تنک ایلدیلر عاقبت دوده شاد غضبیہ کلوب وارقوتن

پازویہ و سروب شویہ بر کورز اور دیکم عمر بن رشحہ

قولدری پايدار او طایوب باش قاجروب ارقیہ الدقة

ایکی کورز بر او لو ب سپرہ ایندکو سپر آینہ لری جر خنہ

کیر و ب و عقلی دائرہ سندن جیقو ب رخشنی بو نیک قوجہ

دوشدی بونیکادن ملک قاسم دلاور فرنداشن اولحالٹ

کور دکھنی قاسمیوب و نعم اور و ب جلک الین انڈ

خشمک بنم دیوب ابلدغ بھریں سور و ب دوده ند

اوکین آلو ب سلام ویر دی دوده شاد علیک آلو ب ایلدوی

یا قاسم بن ارجمند اولدیفک استم سند قلیجیلے سیحانی

قیلجدر اکر تیغ جکن ایسک کوریشہ لام اکر تیغ جکه جلا
 اولور ایسکت جیق و قیله بشقہ سی کلین و هم بوکون
 وقت کچدیا دیوب سلامیوب دنوب قونذیلر دعلم اصلیا
دو ده شاه ینه مید انه کیر و ب ار طلب ایلدکه بو ملوفند
 سلطان خاور یعنی مملکت قاسم ولاورات سوروب
 برابر اولدقان از غشو ب جنکه باشدیلر و ایکنده عیمه قدر
 پر پوزینجا بر بینه تنش ایلدیلر غالب و مغلوب بللو او طادی
 ایکی طرفند حیران و دمیسته فالدیلر منها یست قاسم دلیر
 وار قوت باز و بی کتر و ب دوده شاهه کور ز اور دقن
 دوده شاهه فیلیک بلی قیرلوپ نیز بر اولدی
دو ده شاه دهن ابلد علک قور غندن قورا بیوب جکنجه
 ابلد ع پسچاره اخ شاهه قدر جنکه قو سخنا با خفه و می
 او زرنده مملکت قاسم کبی سنکن دلیر دلوب دوده شاهه
 بر دن جکنجه یانی او زرنده یعلدی و قاسملک برایانی او زنکه
قالوب بر دن آئیله میوب بر ابر سر نکون او لنجه قاسملک
 یو حال غایت کو جنه کلو ب و کوز لریا دنیا بی کوز مدن قالوب
 یعنی سر خی علک فندن جیقار و ب دوده پسما خلا او زرنده کلنجه
 کرور

سرور عالم یعنی اول کن زینت بنی حضرم با صهفا رضی ^{آله} عنده عتری
 سروب پندتی و نعم او روب ایتی یا قاسم پیش
 ارتق اختام اولدی و دصحت تیغله چند اینجیور دونکیده
 پارین کنه مردانه کوریشل دیدی و بار بیکا هارسنه کلوب راهت
 ایلدیلر قاسم ایتی دو لش صاحبقران رجا ایدر مکی هو
 بندن بشقه اولاد و پیلو انکن دوده نکن سیدانه جقیمه سد
 نزیر اکمر چنکه ایدوب آبر د او مادم درکن دوده شاهدن
 نامه کلدری صهاحبی اندک انسنه ویر دلیل اجوب او قید قله
 دیجیسته پاهها جصران نه ایچونه او یلم غضبو ب پیلوان
 نکن فیخ رسک بخ مرادم سنکله مردانه کوریشوب تکید عرضی
 ایدوب و پایغا پ کلوب دنیا به برنام قورم و با خود بار بیکاه
 کلوب سارو لری ممتاز او لورم دیسنه اسپرس و اند دخن
 قاسم کو سریوب نه رسک جکر کوشم دیدکنه قاسم
 دخن سوز بیلو رسین مادمکی سیزی دعوت ایلخشی دیدکنه
 بلک اعلک بو ندنا بو یلم چنکله بخله در دیه روچی ایسماز لخچ
 و کندوری فالقو ب خلیفه دن خلعت کیوب ایکی طرف دن لخچ
 اکاد او لو ب دوده ش هلم صهاحب قران چند ایدو عکی بیکه

واریته سی میدان ایلیوب دوده شاهله اختم قدر جند
 ایلدیلر نه قصبه دراز ایلهلم ای باران هنقا او جگون فاهمه بیو
 کون جند ایلیوب بو اسلوب او زره او تو زالق کون جند
 ایلدیلر اپریته سی پنه شکاره جقدیلر هر کس رصا جینی آلو ب
 بر طرفه کندیلر سر عالم دهن پاران ایله شکار ایله ره
 بر چشمیه زاره کلدیلر و آتندینی چایره چالو ب کند ولی هم
 با شنه ایتو ب مجلس قوروب محبت ایدکن دوده شاهله
 او جم او غلری که بر سی بر وینی فیل سور و بر سی هواز زیم
 کوه بدن و سریل آهن دست بود و جم قندا شد بوار ایه
 یقین کلو ب و صها جبقر ای کوروب و مشاوره ایرو ب تام
 بو لیه محله ایو ایمیزه کردی همان او جیز بر دن هجوم
 ایدوب تیخ او شو ب هلاک ایلیمه لم دیوب پوریدیلر
 و بیا مزر اضی دکلدر بکم وار بیلو ردیو هنچه رضی ایه عنده او لاغن
 بلز لکدن کلو ب هما جبقر اند اوز رسنه هجوم و منعه لر او
 ای پیکانه لرسن بور لری حائیمی طن ایله دیکن بار و بزم عشرت
 کاهنی تر ایدوب کیده و با خود سیزی دنیا به کل کیه
 دو نده زیر بز دیوب خیضر دیلر عالم دهن کیه دیو نظر ایه
 دوده شاهله

نیما

گلزار

دیوان

دوده شاهزاده اولد قدرین بیابوب لطفله قیام ایدوب
 بیوره دلاور لر هله بر مقدار عیش و صحبت ایتمام بزر
 شده کیم رین پیکن کینه زنکرد یو ابرام و جلد دعوت
 ایلدیسه خیر البنتع یا میدانه کلو بز جواب و پریک
 دیاخود قالقیک بو رادن کیده دیو راهس او لجه صاحب قران
 عالم اکلا دیکه کوشان است رهان عشقه بنو بکناهکن
 بو بیکنه دیوب قارشو لدی و بر ضرب اوروب آلم
 ایلدی و با غلام رغه مقید او طایوب اخشد محن او لشی
جوق دور سیوب بار بیکه هه کلو ب استراحت ایلیوب
 امین جهان نظر ایدوب با قدی او مج دانه شهر ام ره
 پر لری بو شئ سؤال ایلدی شکاره جیقدیلر هنوز کلیدی
دیدیلر سو ر عالم عیار بیوزنیه با قوب دوده طرفنه کیده
 بر خبر کتو رو دیو کون در دی راوی ایدر حکیت خدا
شند ام رون رسم بترانیه و ب هزاد و خنده نافر
 دمی شکار حاھده کزه رو بر مرغزاره کلیدیلر و کور دیکم
 بر بیکار با شنده جمنستانه صفت او زرنه بر قاج کمسنه
 او طور مش و ایجاد نه بر کمسنه ش فازه نبا سدر کیسته

و قدره مانه او تو رستم کوره میز اخلاق دیگر که کفارون بستعین

کسنه در تمام بوندن ایشکار او ملائز بوندی اسیر اید و ب

صا حبیق آنہ تقدیم اید لم دیوب او لظر فه سورد میز

راوی اید بوجو او تو راند دو شاه کندی ایدی برآزو زرا

و مصا هبیل به شکارون د نوب عشت اید رودی اندر

شهرزاده لر کو رو ب و بیلوکه ب دوده شاهده کو ستر دیز

دو ده شاهد خنی بیلو ب بیور لر ایدی شاهزاده لر ده

هر کور و کلرین شکار بیلو ب خیر بن محبت ای چون کله ده

سین لری دست بدست بغداد مغه کله ده مخالفت ای چیو

تلیم او لوث دیدیکن دوده شاه بوندن تیسم اید

ایندی بن سینه اخلاق دیگن آدمد و دکلم بن خار

سزه صاحبیق انگزنه بو مجته کوندر جنگ اید بورم

هنوز آید او مادق سز لر حضرت همز رضی اسنه عنده

دان زیاده د کلیکن یا وهم بوساسی جنگ محظی دکل

بو پله عشت لعلی با صحق عاید بر لطف اید و ب بیور لر

بدانه محبت اید لم دیو اقدام اید کنه بوندی دخنی بن دن

قی رفع بخندن منت ای بیوس دیو او تو صاحب قران سینه

بساعد

ساعده ایلیوب افتخار نیلوون دیو جنک اید بوروزیان
 ایدر لر دیو بزرگ میدانه رخصیت ور من دی شنید کی تمام
 فرستاد بورا تم صاحب حق ان دیو خود ر قیمت دیو دیلک
 نیلوون بزرگ سندک حدیکی بیلدیره نم ده بردها بوله صاحب
 قرانک آید او طارم دیمه بی او کره نه سین دیو ب جنک
 عنا د اید قب وظیر او لدقن دوده شاه غصبه کلوب
 همان کمر کد آن بسوب میدانه بوریدی و هیچ و جو دوی سیه
 بوندرک اوجفی دخنی سیقی ب بندک جکوب و پرا بر الوب
 بارگاهنه کتور دی واختام او لوب بعد اطعام
~~شنه زاده~~ تم قارشو سنه کتور دکه دوده شاهک او علی
 صاحب حق آنکه جنک اید و ب و قید او لیوب همان بیو دیکن
 خبر آنکه دوده شاهد خن تمام بر ابر او ملکی ~~فقط~~ بین
 اسیر ایلدک بزرگی زیاد او لدی دیو ب شنید اده لرک
 بندک بین الوب التدینه ببر رخش و بر رفاحه خلعتک
 کید برو ب برده خن بوله کستا خلق ایمیک و صاحب حق آن
 بندن سلام ایله بیک دیو ب همان بیو دی عیار لر کو رو ب
 قوش ب صاحب حق آن مزده ایلدایر و دودنک بتوشنه

تَحْسِينِ الْيَلْدَانِ وَبُوْنَدَنْ بُوْلِمْ أَيْكِيْ هَرْفَذَنْ بَرْ بَرْ لَرْ نِيْهَهْ لَجْبَتْ
 اَيْلَدَلِيرْ حَقَّيْ دَوْدَهْ شَاهَدَنْ لَعَالَغَيْنِ اَسَدَنْ قَطْعَهْ اَيْلِيْوبْ
 بَرْ طَاهَقْهْ فَهَكَارِيْ لَعَنْدَلْ اَلِيمْهِيْ جَلْبَهْ اَيْدَهْ وَبْ اَسَدَهْ نَكْبَدَهْ تَهَدَنْ
دَوْدَهْ شَاهَهْ دَحْنَهْ بَنْدَنْ يَعِزَّهْ جَوْهَرْ دَهْ بَنْدَهْ فَرْ جَهَنْدَهْ حَمْرَهْ
 رَضْهَهْ اَهَهْ عَنْهَهْ اَيْنَهْ وَرِدَهْ بَارِيْهْ صَهَا حَبْقَهْ اَنْ دَوْدَهْ
 بَاهْمَوْبْ سَلِيمَانْ اَيْدَهْ جَكْدَرَسَنْ لَرْ شَهَدَهْ بَدَنْ خَالَصَهْ قَوْلَهْ
 اَحَاهْ اَيْدَهْ بَعْكَيْجَهْ جَهَاجَهْ اَوْلَدَنْ مَهْلُوكَهْهِهْ هَرْ فَنَهْ كَسْتَوْ نَهْ
 دَهْ جَهْ بَخْ اَوْ رَاهَهْ كَسْيَهْ جَكْكَهْ كَسْهَهْ يَهْ سَوْلَهْ سَنْدَهْ وَنَهْ هَرْ فَهْ
 كَسْهَهْ كَلَهْ بَنْيَهْ دَحْنَهْ سَفَالْ اَيْدَهْ نَهَهْ سَوْلَهْ بَسْيَهْ بَشَهْهَهْ بَارْ
 جَهَنْدَهْ وَرِسَونَهْ دَهْ جَهْ بَكَابَهْ سَلَهْ سَنْدَهْ بَنْ اَنْدَهْ دَنْ اَقَوْ
 اَوْ رَاهَهْ كَسْيَهْ رَهْ بَخْ اَوْ رَاهَهْ بَوْلَورَهْ دَيْوَهْ بَهْهَهْ وَتَأْكِيدَهْ
 اَيْلَدَهْ جَوْنَكَهْ جَاهَزَهْ وَرْ قَصَهْ سَنَهْ دَوْدَهْ شَاهَهْ كَنْدَهْ اَلَهْ
 لَعَارَهْ صَهَا حَبْقَهْ اَنْ سَلِيمَهْ اَيْدَهْ رَهْ دَيْوَهْ عَرَهْدَهْ اَلِيمْهْ مَشْدَهْ
 وَبَارِيْنَهْ كَهْ كَوْفَهْ اَيْدَهْ كَوْفَهْ اَيْدَهْ سَلِيمَهْ دَيْكَهْ صَهَا حَبْقَهْ قَرَانَهْ
 قَرَقَبَهْ كَوْفَهْ بَاهْ حَالْ بَرْ صَرْفَهْ اَوْ لَهْ جَهْفَهْ اَيْكِهْ جَوْنَهْ آدَهْلِيْنَهْ
 كَيْجَهْ دَنْ قَاجَرَهْ وَبْ وَسَنْهْ صَهْ سَنَهْ دَيْوَهْ كَنْدَهْ وَسَيْدَهْ دَوْدَهْ شَاهَهْ
 سَيْدَهْ اَنْهْ چَهْفَهْ سَنَهْ مَهْرَقَبْ وَمَنْظَرْ اَولَهْ بَوْهَرْ فَدَنْ كَهْزَورَهْ

عَلَمْ

عالم دخن بازه اسحق عليه السلام کپرووب تابه صباح
 قوت و نصرت طلب ایلیوب عبادت طیارات ایلدی
 او لکیجہ دکھنوب بجنون صبحاں کو شش قله قافدن باش کوسترو
 عالم نور ایلیه سور اولدند ایکی طریقہ لا میں و چنان
 با غلامیوب فیضہ و میرہ آرسنہ و بیاستہ اولدیں و عجبا
 نہ بیزدن صاحب قران آئیں و اولور دیو خضر بر سیدان
 ایلدیں بردہ باقدیل رکم اسلام طریقہ ندن صاحب قران
 عالم یعنی اوں کن پیغام بنی آدم قرق سکن پارہ الات
 صاحبیں انی لا جسیں و سرخ سیمی خی غنیمی طلاقنوب
 و عشقی دیو زادگ او جنی کو زینٹ پر دوسینی آجشن
 زینست و هیسلم سیدا نہ کیرووب صاغلی و حصولی پہلوان
 و سر غیلان لر ایلم برابر بوریدی و قول قائد برووب
 ایکی طریقہ جانسان بھنٹھی هر بیدی دیکدیرووب وال
 اور ووب قرق سکن پارہ الات هر بیٹھ بر لر لیہ آر و
 آر و هن عرضی بعد رعد وار نفع اور ووب جو لدن
 و دو ران ایکھ رک دودہ شاھی دعوی ایلدی و رکابن
 بولن لفہ پہلوان و پیادہ گاند سلاطینوب عروت ایلدیں

کندو سی یا نکن عیار انله قر ار ایل دیلر بوج مژه فدن دوده شاه
 دخنی بی اختیار تھین ایلدی و کن کد ایلک سوروب امیره
 مقابل او لوپ و سلامن هنکره ایلدی یا همه هب قران
 هر کون هنکه جقار دیکن نه عجب بکون میدانه اول
 جقد سکن ظاهر حمله پنهان اول ایدر سکن ددکن همه عجب
 قران دخن عادت هما هبقرانی بولیم در حمله بی کینه
 سین اول ایدر سکن دیوب و سوپیش رک از غشوب
 جنکه باشد دیلر و کون نینه واله ایس نخه جنک وجها فی
 برب بریتیه ننک ایلدیلر غائب و مغلوب بللی اولینه
دوده شاهکی کیت کیه قو لدری یور لدری نهایت
امیر جهان دوده شاهی کم ده با همو ب دینه دعو
ایلدی مخالفت ایتیوب سوره خاکپا بهم بوز سرو
و سلامی قبول ایلدی سوره دخن دوده ننک باشی
قاله بیوب دیرا عنو شا ایلیوب آئندن او بوب لقا
ستیم او لئن امر ایلدی دوده شاهد حن باش
او سنه قو لکن ذاتاً جاز و لر قمه سنه عهد ایلچدم
دریوب ایلدیلر راوی ایدر بوج مژه فدن لعالعین
دخت

دخن دوده شد هدو با همده بیغن کور دکنه حهان مظلمه
 جنیلر و اسیله سلیم فارم قدم با همده داد دوده شاه
 کلو ب سواں دید کنه هنوز نکلندن سینز و همایع
 قرانله صهاغه اید رکن بارچا هدن بر ون غائب او لدی
 بزده عجب نزیه غائب او لدی و بو تفکر ایدا بو ریز
 هیچ بر ده نشانی یو قدر دید بیلر تینه بولوک درت
 هر فه سرهنگو صالدر دی بتون لقا برست کنجه دن
 هر بر سیه بر طرفه کنگشی همیو هنبر ویر دیلر وار امقدن
 عاجز قالوب جواب قطفی ایده بیلر دوده شاه
 ناجار او لو ب هدا یه سن دوز و ب صهاغ قلادن
 او لد دلیم وزرا سفی جمع اید و ب بجد الهمایم
 صاحب قران هن فه عنم ایده بیلر بو طر خدن عتیار ان
 دخن کور و ب صهابه اخالمه خبر ویر دکنه جمله که
 خلقه لرو سر چیلاندر و شهرزاده کانلر استقبال ایده
 بار کاهه کتو رد بیلر دوده شاه دخن کلو ب بار کاهه
سلیمان علیه السلام زینتی و بو یاجه وارند کواره
 حین ان او لو ب خلیفه یه باشی قویوب و صهابه قرانک

این بوس ایلدو و کورش دلار و جمله شریداده کافن و سرقبلا
 پرپلو اندر دلم آبر و آبر و کورش دلار و عرضه دیگری پیقدون
 پرپلو اندر و ن عن رکر دلار بوب مسماحه ایله دلار بعد جمله
 توابعی ده کورش کده ایلدو همان دور داشت اهه تخت او زن
 پر تکلیف ایلدو دوده شاه ایستاده خیر یا صاحبقران
 اک برینه کزی قو للیله بیور دیگر ایسه ارنانه هنفته
 حالمه مناسب پر تعیین ایلدو یوقمه قو دیگر عادی
 نفادت صندالیه سنع دخن او تو رو ب سه صاحبقران
 ایلدم شرودی سفر ایدر ایسه کز بر ابر کید و ب غذا ایده رم
 و بوب و خلقه بکوش قبول اول منی تکرار تکرار رجا و نیاز
 ایلدو کده سر در که مجتبی بر ایکن بیا اولدی بارگاهه
 آرمیه بجه پر تعیین ایله بوب کندی الیله اجلاد اس ایتدرو دی
 توابعی دخن کندی آلتنه شهر کسلیه او تو رو ب تهدایارینی
 هر کده حالی حالی تقدیم ایلدو بعده سرو سعالم تقاضی
 سوال ایلدو کتو رو دیگر: می دید کده دوده شاه هجها
 ایده بوب ایستاده یا صاحبقران کره فائب و نابود ایسه
 کینه بوب بجان بولو بکتو رو رم دیوب لقا لعنی فرا ایلدو بکنی
 بیان

بیان ای ای ای ایتھی خیر برادر سندھ بنزه حذف و مروج
 اسلام ایتم مشرف اول قلیخاں ایدی الحمد للہ مدرس اولدی
 انشت بر ایم جملہ من بر لکھ ام کتو روپ استقام آلو رین
 زیر ای جملہ سروران اللہ کلمہ کے جنکشہ راغب و مائیور ری
 اندھ جنکی غذا ای اکبر در شد یا لئے راحت و محبت ایدیم
 بعد نہ طرفہ کیتے یعنی خبر آلو ب جملہ کیم دیوب مجلس
 اصحاب رضو ب ساقیان سیم بدندار الدین زرین چارہ و محوہ
 قد خلد دوار اونسوب بواسلوب او زم عیش و عشرت
 ایلہ بیلہ بر کو ف صاحب قران بیلہ رسول علیہ السلام
 یوزینہ باقوب ایتھی ایتھی ای پارغاریں ایسی آخرہ
 پستھی لطفی ایدی حب لقا العین نہ ہل فہ کیتے کلک
 برہ بر خبہ کتو بر لردہ ار قا کدن یوریم دیوب
 عیاری کو ندر روپ و حاضر لفہ ب جملہ تا کو جم ایدو ب
 قمع سینہ لقا دیوب یو لم راون اولدیں جوندہ
 بر کون بر جمنڈ ارم کلو ب سایبان قور و ب بر راحت
 و قناد ایلہ بیلہ نا کا د عیار جہاں جمعہ کلہی چہا چب قرانہ
 لا ش قیوب ایتھی جہاں دوار ایلہم لقادن خیر الہ مدح

و چنین قلصیده به کندسه حسیلی در نکله کوردم و صوردم اوت
 نقادون او بیلم خبر کلده شدیدن حاضرها ولات نه وقت نامه
 کو شد رو ب فلان محله کلوپ وار ایسم کلمه سز دیگشی بز ده
 آنکه ایچون حاضر دور بورز دیده و لقاندک نه محل خان او بین
 بیلغا یوق و لقره سین ایمه فی دخن او لدیر پور لر بن بر پسند
 بو غاز ره چیقوب بوقدر جمع جعیت دین خبر الا ببلید مم باقی
 سر اعلم دیوب خاصو شنا اولدی سرور عالم دخن بجهاده
 خوش ب اید و ب بو با بیان نه رای اید رسکن دید کده دوده
شاه ایاغه قالقوب ایتدی یا چهار چرقان بوقدر عسکر
 ایله بر طن فنه بوریحه دن ایسم بورادن همیانله عودت
 ایمه لم هم بر تماح ماه عسکر ایوه هم راحست ایلسون ندر
 و هم اولو قته قدر البتبع بر طن فدن باش کوسنر
 کیهاریز و پا خود نزه ده بس جمعیت وار ایسم بر هملوان
 و بر از عسکر کوند رو بفتحه و غار است ایمه ریز والحاصل
صبا ایل پا خا لخت او لوون خلیفه اسلام ایله ریز چهار چرقان
 او را تم راحست ایلیک پهلوان و شاهزاده احمد و سر جنده و بوب
 قولیکر خدمت ایلسون دکده جمله بورای مناسید ردیو
 صاحب

صاحبقرآن او زرنیه علو ایلدیر صاحبقرآن و خلیفه
 اسلام بورای بکنوب او را دن کو جم اید و بـ صبا الله
 بکلوب قرار و لقا طرفندن جشم کوشش او لدیر اذن عذایت
 دولن مانکه لقا العین جنیل و اسلام سید مدهوكه خلد یکنی
 جمله اهالی و عکس بزم بوراهم او ندیعی و سائر ایشیعی و هیجع
 برو جمله اسم لقا ذکر او لغایه هجع اکر چیه لایا پو قلمهدن
 بشقه برگشته اخز نده اسم لقا ذکر او لغایه ایسه بیوفی
قویاره جقدره دیو تبریه و تا کید او لغایه عمر عمار
 رضی ایه هنه خلد یکنی انک ریحون بر حنر اله ماشدی
 بحده احلا فه و اکنافه نامه نزبر الکندو او لو بخفیا
 عکس جمع او طاغه مشغول او نسبه از زمان ایجهنه
 مهلوکیه هجر السنم و اخر عکس جمع او لایه با شلیو
 یکرسی کرد بوز بید عکس تو بلا ندیعی سرا پر و داده جهیز
قرانه ایز شد که همان آر جم آفـاـبـ جمال ایاغه قالعه
 خلیفه به باشـ قیوبـ و صها جبقر آنـهـ الـیـنـیـ اوـبـ
 ایـندـیـ دـوـلـتوـ هـبـاـ جـبـقـرـ آـنـ بـنـ قـوـلـکـرـهـ اـذـنـ وـرـزـ
لـقاـ العـینـ او را هم ایسه هستکن ایلهـ اللهـ کـتـورـهـ یـمـ بـوقـ

ایسه مهلوکیه بی فتح ایدوب دنوب کلمه بیم بویله بوش دور مقده
 عالم بیو قیا چونکه جمله مناسد ر بیون بویله بیهون او تو
 ماقدن ایسه بعضا نیز ده بویله کیدوب فتح اولنخادق قلمه
 لری ایله مری دیه رک رجا و منت ایلد کلرنده سوره دهن
 نوله سن بیلو رسین نقدر عکر استرا ایسک و پهلواندر
هر کحدی استرا ایسک ال مولا ایشک اسان ایله بیو
 ارجی دل و دره دهن اون بیه عکر ایله قهرا ب و سه راب
 نام دل و در لر عا انتخا ب دیلیوب کند و سی دهن الات
 خد به استغراق اولوب رخش پیحا سنه سوار او لو ب
 هشت طلب ایلیوب اول ارادن کوچح ایدوب اسکلهیه
 کلو ب کمیکه بتو ب قنه سن مهلوکیه دیوب را و نه او لیده
 و برقایح منزل پول کند پلیر مهلوکیه بی یعنی کلد که اگزین
 بر فرطنه اولوب کمیکه سورو ب کتو ردی و کند و لر دن
 قطع اید ایله بر بر پلیه حلالله شوب جنا ب بار دن
 اسخدا د طلب ایلیمه رک ا وجیه کون نه هنر فه کند کلرن
 بیله سیه رک بیهوسن کند پلیر دره بجنی کون ده راه سکن
 اولوب هو آ جلد قده بر بر لرین کوروب خدا به شکر ر
 ایلیوب

حال تو نه بی فرد جمیع حکایت به بگز دار اصبع اخا مادر اس امیر خلد ار رحن افتادند کند
لهم هنر و عکس رفیع افتد بدر غرائب اینه اینه در سایه همه المعنی ۱۱

ایلیوب و نه هنر فنه کلد یکلر بی بیلیم میوب توکل خدا اولوب
برازدها کند بدل بر اعلم کورندی ملا حلز فریاد آیتکه
باشدیدلر ارجیح نامدار نه در اول دیو سؤال ایند که
ایلیدلر سرو با بوکو ریان جن زیم به جز زیم سکار
دیلر غایت بیوک جن زیم در فقط جمله ک مردم خور لود
ولقا برستند و رلقا برستند بشقنه بوسدر بدل بر جنبار
قوم در لر و بر اولویتی وارد راههای جهار دست در لر
یوز یکری ارسنی قاست بعکر و هم کو جلو کمنه در زدنی
کورنه دن قا جهلم دیو جفر شفغه باشدند دید کلرنند
ارجیح آفنا ب جمال ا لم جکوب ای خلط آیشکنر تمام
اشته ایو یه بنده او بیلیم لا زندر که بو بیله فلامدر نزده وار
ایشم حقنندن کلوب اصله حابیه نم فر هله اولوب بزی
بو ارا یه دو گز صیه سبب و حکمت بوا سیمه دیوب کمیری
او لطفه سور دیوب و کناره جیقوب بار گاه کلوب قوچه بدلر
و بر از اسرا احت ایلیدلر بعد کندی بر ایلیچی قیافته کرو و
و بر از کمنه آلو ب نامه یاز ووب مردم خور لر هنر فنه
کید ووب و معاذر بینی بولوب الجی بز ارجیح آفنا ب جمال دن

دیوب عرضی ایتدیروب امدها نک دیوانه کلوب او تو روپیس
 و نامه نی مردین کیده رو ب رطاعه ایلیوب ^{صفهونی معلوم او لوقن}
 امدها سرو ره با قوب ایتدی ایلمجی بگ سرو رکن بلک کونز
 بیو رشد بزرگ ^{لقا} نک ها صیف ان عالمک بو خود فدره کلمه
 نه کند آب اول دیق ^{اکلاد دیق} و کیدو ب کور شکا او زر ایدیم
 سر کلد بکن ارج ناحداره سو یلم بیو رشک ب دلت پینکشم
 یعنی برادر لوقن ب تعالیم کم زیاده در دید کنه سرو الینی صور شک
 ایتدی سرو ریخن بن قدر و هم بن خونه در اینجان دلوقن
 مناسب اولور ایسه سین له هرن و جهله امتر کم کن اینه
 اوله لم دید کنه اطراف مناسب در دیوب او رنایه ایکج
 بولا حد حسن دیه قو پیرو ب پنچه آچو ب بیور لش ددی سرو
 دخی او تو رو ب پنچه سیک صنوب امدها او رجیم زور ایلدی
 بر ایسنه ایده میوب بر اقدی سرو ب زور اید و ب پنچه سک
 تقاضنه قدر بوره قنه ایکه طن قدن امدها نک آدمدی
 بو آدمدی بکن پنچه دیه مهاره دار در بر دیه کم خوشک دوبله
 سرو دخی بیور لش دیو کمین سلیم ایلدی امدها دخی در
 الیه او بچ کره قو را ب دار قتی بازو ب تو رو ب پرشی
 اینا بیوب

ایکھ سیو ب بورا قبچه پای تخت پهلوانی او لوده و هارا سیدی
 شاهم ایلجنگ کمر ده ده مهاره وارا بخشش بشفه شنی ایله
 امتحان اولک دیدکنه سرور کمانک جیقار و ب سیدانه خو نیوی
 هر کیم بونه جکرا پس بسدر دیدی اهل دیو افی کز در دیلر
 بر چکر بونخنیو ب هر کس مجموعه او لد پلور سرور او بچ بوز کره
 چکدی ینه قهار ایتدی بوده اطهان ایله او لور دیدکنه سرور
 ایتدی هله ایکیکن بردن کرم طونک حوتت اینده رو بیلو رکن
 بن سیزه قول او لور م اکر بنا سیدنک ایکیکن بی بردن آلو ب
 پیار ایسم سیزه مخالفت ایتھیوب سلیمان او لور سکن
 ددی بوندر دهن را خن اولوب ایکیکن بردن اپر جکن کمنیه
 همار بیلوب او بچ کره خلور ایلدیلر بس ایسنه کوره مددیلر بودفعه
 ارجح دلدار کم لو ینه همار بیلوب یا معبود بی هلتادیو
 زور اولو قاپو ب بر الماکبی الوب قالدیر ب ایتدی
 نصل عهد کیکن او زن دور بور سکن یوقه بی جالوب هلا
 ایکھ بھی دیدکنه املها بسدر سرور و ب اولن خو نیه دور
 دیوب ایمان عرضن ایلدکنه سرور دهن ایکیکنیم ایاقن
 او زرنیه قو بیو ب همال بیو ب دکنه املها کلوب سرور و رع ایا خدا

تختیا د قیقیزه رخندهم بجهت خود تعلیم ندیها (۳۱ جمادی) فرضیانه نهاده صود مانه قفر گزند
که و هوی او غلکو هفیبی حضری حضری فرانش استند (۲۷ شعبانه ۱۴۰۷)

ههار بیلوب نجان کو کلدن اسلامه کلووب تو ابعضیه جاعز و ب
اسلام او لادن او سون او میاند حقیقی تیغدر و بیدکنه جمله
اهل قلعه بر بر کلووب عرضن ایچان ایلیوب سیهان او لدیر
بعد عسکر اسلامه خبر کید و ب قلعه یه دعوت او نوب او
کون سروره خسیافت ایلید یلو بعد سروره جانی هیسلوب
چلمه پاران ایله شکاره جقدیلر و بر از شکار ایلیوب عودت
بر جیشه زاره کلووب آتلرندن و رخت سایه سنه اینوب قرار
ایلید یلر و کبا بدر جپور و ب عشرت و صحبت ایدر کن ناکا ه بر
ظرافه چندابو بسرور غائب او لدی او لدی مکر راوی
ایدر زرد و هشت تھینک خلیفه لرندن زارنواد جماز و نام
بر جماز و جمزیح حمنه که بدربین زلزله یا نشنه کیدر کن جمزیح
شکاره او غرا یوب سروره شکاره هنه او عزا یوب بر وروی
کور دکنه های نقا و دشخانی بورایی دی فیلهه المدینه تمام
بدربین زلزله ایلیان کتو ره یکم دیوب اول ایدر کم طلاقه
جاتکد یوب سه ایله قاپو ب سکروری بر هوا غائب او لدی
کیده در ب وادی فذ لانه کلووب سروره وقت المدکنه
بی اختیار میل ایدو ب زمینه ایدر و ب عقلنی باشنه کتو ره
گزنه

عرض جمال ایلدی سرور با قوب پر روح کو روبرو و جاز و بی قارشونه
 پر کو زد بانو شکلند کو رد کن بورالی نه پر و پرس کیم کد
 و بخی بولیم محله پیچون کن تور دلک دید کن جاز و ایلدی بین دیار
 قافون کلور م پری شاهد قزی یم او بیمه دیشواز بانو
 دور در رباعی سکونی کن مکه کلوب سر زاده محسن جمله لر کنی
 کور دیکن بی اختیار صید اینها بیوب وا فند بی خوش بخونه دغرو را
 قابو ب بورایه کن تور دلک بخی کورسله قبول ایخن سرمه باری
 حابخی عرض ایخنی او لایم و بورایه وادی خذلای دز دلبران
 پر در باقی امر سیز کرد دیوب ایاغنه پیانو چ قو نکوی جباری
 قبول ایدوب خدمتکن دن دور ایلمیده هر بار جمال کنی
 او سون شاهد ایده یم دیه رک ناز ایله بیرون نه صادر دلک
 اعنی بیند رایخه سرور دلک بور نه کردی جاز و او لد بخی
 اکل دیوب های ملعون بند صحیح آپری ز ۱۳۰۰ قلن ایدوبه
 مکماتی دکلیور م اوں ایسه جاز و ایخنی دیوب السته
 او بده قدر جاز و کوردی بلندی ارتقی دوره میوب سکا از بسته
 در سینجه امانه کلمن سک دیه رک بر هلو او لوب هلو غزی
 بد رین ز لازل بانه کلوب ایلدی نه هلو رسله خدا بسته و

اولاد صاحبقدر از این ارجح اقتا بـ جهان نام دلبر او نیز پدر
 عـ سکر ایله کید و بـ جزـ رـ هـ سـ کـ رـ هـ فـ تـ وـ اـ مـ لـ هـ اـ جـ هـ اـ شـ هـ
 خـ دـ بـ رـ سـ اـ بـ اـ لـ شـ لـ هـ بـ کـ وـ کـ لـ کـ لـ کـ اـ رـ هـ رـ اـ سـ کـ کـ لـ هـ
 قـ اـ بـ دـ مـ وـ وـ اـ دـ اـ دـ اـ خـ لـ زـ اـ نـ هـ بـ وـ رـ اـ قـ دـ هـ اـ رـ تـ هـ حـ اـ غـ هـ اـ لـ وـ بـ کـ لـ هـ مـ
 هـ اـ بـ دـ اـ سـ کـ لـ هـ کـ بـ کـ لـ هـ عـ سـ کـ رـ هـ قـ لـ بـ جـ دـ نـ کـ جـ هـ رـ بـ کـ بـ هـ جـ زـ رـ هـ
 فـ تـ اـ بـ اـ هـ اـ لـ هـ دـ بـ دـ کـ کـ بـ بـ دـ بـ دـ بـ زـ لـ زـ دـ هـ وـ اـیـ جـ زـ رـ هـ لـ رـ بـ هـ دـ هـ اـ دـ
 قـ اـ نـ دـ بـ لـ دـ آـ فـ زـ اـ نـ اـ بـ وـ خـ بـ رـ کـ تـ وـ رـ دـ رـ دـ بـ وـ بـ نـ هـ عـ سـ کـ نـ حـ مـ جـ اـ وـ سـ نـ دـ
 دـ بـ وـ بـ کـ هـ لـ دـ حـ اـ هـ زـ لـ دـ بـ وـ بـ کـ هـ مـ بـ اـ بـ اـ لـ بـ کـ شـ هـ مـ هـ اـ بـ اـ لـ بـ وـ بـ
 وـ اـ سـ کـ لـ هـ کـ بـ هـ بـ نـ هـ اـ سـ تـ دـ کـ لـ کـ نـ دـ هـ نـ اـ هـ دـ لـ قـ اـ هـ لـ فـ دـ نـ بـ دـ بـ زـ
 زـ لـ زـ لـ دـ کـ اـ هـ لـ وـ کـ بـ هـ جـ اـ بـ نـ هـ کـ تـ هـ کـ هـ سـ نـ بـ نـ اـ هـ اـ لـ هـ دـ مـ نـ کـ بـ هـ عـ بـ اـ رـ جـ بـ هـ
 کـ لـ دـ اـ وـ نـ اـ مـ بـ دـ رـ دـ هـ مـ هـ وـ نـ دـ دـ بـ دـ رـ دـ اـ جـ بـ بـ اـ وـ قـ بـ دـ کـ بـ هـ وـ سـ هـ کـ لـ هـ
 دـ عـ وـ تـ اـ وـ لـ نـ دـ بـ هـ اـ کـ لـ دـ قـ دـ اـ وـ لـ حـ اـ هـ زـ اـ وـ لـ اـ نـ عـ سـ کـ رـ
 جـ زـ رـ هـ سـ کـ اـ رـ هـ جـ اـ زـ وـ نـ کـ مـ عـ نـ هـ کـ هـ وـ بـ شـ وـ بـ درـ تـ پـ هـ لـ وـ اـنـ
 دـ هـ بـ بـ اـ بـ کـ وـ بـ کـ نـ دـ بـ کـ نـ وـ سـ دـ هـ عـ مـ مـ هـ لـ وـ کـ بـ هـ وـ جـ اـ بـ
 لـ قـ اـ دـ بـ وـ بـ کـ تـ دـ بـ بـ وـ طـ خـ دـ نـ اـ وـ لـ بـ کـ هـ مـ بـ اـ بـ اـ لـ بـ عـ سـ کـ اـ لـ هـ جـ اـ زـ وـ
 دـ بـ هـ لـ وـ اـ نـ دـ جـ رـ هـ سـ کـ اـ رـ هـ بـ عـ اـ بـ کـ لـ کـ لـ کـ نـ دـ هـ جـ اـ زـ وـ لـ قـ اـ بـ
 اـ بـ رـ بـ جـ خـ لـ دـ هـ اـ وـ لـ مـ اـ سـ لـ دـ بـ وـ بـ لـ عـ نـ هـ جـ اـ زـ وـ سـ وـ رـ خـ لـ وـ فـ هـ بـ جـ وـ
 دـ بـ لـ بـ وـ بـ

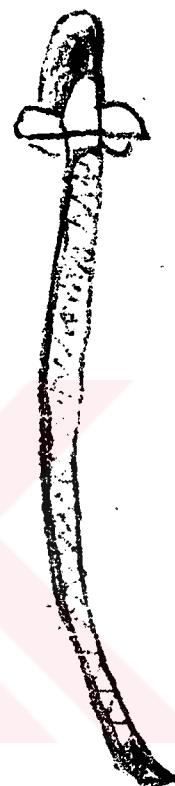
ایمیوب کندی عسکر دستی اول درت پهلواندر ایله جن زین سکه
کمیل ایله پیا شد قنه قله دن ارجمن نادارد سرور ندن
قنه اب ایله که راب و سائچ خبر آلو ب دریا کنارین آلو ب
جیقا ندری اسید ایله کم باشیمیوب جنکه ایله کم بیلم بونلیع امان
ورمه دیل بو ندر بو ند بوجالج بو طوفدن راوی اندرا اول
زمانکه سرور یعنی ارجمن آفتاب بچال جاز و دن قور تلد قد نصفکه
بر قاجح کون آجح و صوسز بیام بر طرفی هشو ب کندی و کیده رک
برکون هسو غایت آسی او لو ب حرارتندن بی تاب و بی طاقت
او لو ب در چاه خدا یه یوز هشو ب ناسنی و بکار ایمیوب بوندی
بر مرد سورد کده قارشو دن بر ار ظاهر او لو ب و قنیز کلوب
سلام ویردی و ایندی پا ارجح قالق نیاز که مقیبله اولدی
خل ایتمک ارجقانه بن دیوب یوک کوز زد دیوب بعد آجح
دیدکده کوز لریلیک آچوب با قدر کیم بر لطیفی و مرغزاره کله شی
رخشنند ایندیز دیوب ایندی او غلوم هماع هم خست
بر حصار کورینور ~~لشنه~~ نکنیه طلسه زنند اکسلیم
پاغل خندر فتح ابدی سلاخ و خل جسکه طلسه پوزند ندر
دیوب کوز زدن شهان اولدی سرور شکر بز دان ایمیوب

مەسونىيە طۇنچانىن ئامىرى يېلىخ صنایع اور مەن بىڭىن عىدەتىندا خا بۇ نىتارچىڭ بىر كېلىرىدۇ

دېرىكىيە ئەجىما ئەستەن ئەپتەن
وائىغۇ اولدى باقدىكىيە آسمانى سەركەمىن وېرىقىسى دارا جىقىن
اينجىندىن بېرىقىبە كۈرەنۈر فەتكەل قىپۇ اوكتىن بېرىنەنلىق پايدەشىر قىرقا
قۇلۇچىن انى دارا يېلىخ بىالب ھىملىرىدا اوزىزىن بىر كېلىرى قورىلىنى
يېلىنىن كەلدىكەن كېلىرى كەندىنەن قالقۇب نا بدەد اولدى كەرو
جىكەلە كەن كېلىرى يېلىخ اوتكۇ مۇساىل اوزىزى قورىلىنى حاھىزدا اولدى
اھللاۋىچىكەن قىرقىن اور لۇن ئەلسەن ئەلاقىتىنەن قىسىمدا اھللاۋىچىن
كىز وېب قىتحىنەر جارە بولىمبو بە عاجىز قىلوب اخشام اولدىغا
ابىستەلوب حاجىت ئەجازى كەلوب بىندىنەن بىلەم قىرىتىن
جىنا بە حەقىن ئەلسەن ئەقلىعنى ئىناز و ئەلبىل يېلىپ بەھىباھم قىرىتىن
يېلىنى كۈرۈرنىتە خاپ كەلوب اىتىقىسى دا ردقىن بېرىپەر كەلوب
اينىدى كۈرۈم نۇرەي ئەلمىجىكە ئەلسەن ئەقلىعنى سەك ئەلېكىن دردۇن
بېشىرىيە ئەلبىل كەن و يارىنى قالدىقىن مەطلع شەندەن مەفرە كېلىيە سەك
بېلىم دا رەد دىر او زىزىن بولۇنان ئاتار بىخىلە عەمل ئەلبىل يېلىك دۇن
كۈزىدىن ئەمان اولدى سەرور او يايىن وېب خەدفرا او اىم ئەلبىل بۆب
تىرىقى اولۇنان مەحلە كەندىكەن سەن كۈرۈغى دىرى كۈرۈپ و ئاتار بىخىن
بېلىب او قىدى دېجىشكە ئى بورا يېلىخ كەلىنى ئادەدار جۇن كەن تورىه
سەقى

بلاد سویلک بیچاره کرد او فتنز بولاند بالای محی هر یعنی

سخن بونه روز خوار اکن جمه ایل ابراهیم دن و نسیں اسکا صید
 علیهم السلام مده هما حب قرائت فزاده فردان ارجح بخفاصل
 ایسله او لد بع ععودی بر زور ایله برند هما حق پار سلیمان چرخد
 ظاهر اولو ر تیغ ایله چرخدی بوزوب بر کشند کورینوس اون
 کشنک قائد پر ووب کرو جیقه سلاش اول چپ او کند که بکریدن کجوب
 قبه یه واره سلیمان تاریخ نهاده عدل ایده سلیمان دیجنت سر در دخن
 بلند ناگفته من جیقا روب اول ععوده بند اید ووب نیجه هجدی
 ایسه ععودی بر پیکا بر اقدی من کور چرخد واقع اولوب
 تیغ ایله بر پر شکست ایله بیوب و کشنک قائد پر ووب در عقب
 کرو جیقه بکریدن طرقه کلو ب با قدر کیک کبری قور طنخه حاضر
 دور پور همان کجوب حصادر نای بجه کیوب ووب قبه یه مکدکه
 با قدر کیک بر قبه که مثلی پوچ جبو سلاش بولوب تاریخن او قیوب
 کور دی دیجنت ای بور ایم دا خلد اولو نامدار آشیو
 چپو ناس خلقه فرین قور ایوب او جم که هما ناخه و سکر کرمع
 صوله بوره سلیمان چپو اجیلوس ایچ و کیر کده هماع جانبه
 کیک سلاش بر صفحه واردی اوزرنده قاکلیل وارد رشاده
 قابلند که بوغاز نکره بیوه وارد ای قیوب محمل ایمه سلاش

دیگشت سرور دخنی تاریخ موجبنجه شرطه‌ای پرینه کتو رو ب
 ای بجزی کرد کده کور دی بر عالی صفحه و او زرنده بر مکمل
 تخت قور طلسنی اطراف خدنه وزرا او تو رسانه درت طرفند
 صاغلی صولاع پهلوان و سرهنگان دیوان دور مشی بر عالی
 دیوان قورمشد که وصیع مکن دکل و تخت دوزرنده شاهزاد
 باشند پدیا کو نگردی تابع بکجور مشد کورند جمله سین حیاتند
 صنوسر و شاهزاد بوسند پر لوح آصه شدرو علاوه اور گانه
 بر آینه خوار و اینه نک او زرنده اسماه پازلمنی
 و کنارینه ه تاریخ فائز مشد آلو ب مطالعه ایلیوب دیگشکه
 پایر صحیح بلمنی دو لکه بند زمانه بز پادشاه ایدم آدمیه
 هوشنگ شاه دیر لر ایدی جو قبح سور دم و قفر و مان
 قائل کبی صاحب قران بای تخت پهلوان سخ ایدی دولتم
 و عقلهم و پهلوان و حکام و اسرچله سیلم نیجه بوز بیک کشیدن
 و نیجه صهد هنر اردیوا هنر منزه ک عمر طمار لری دورو ب
 قافدن قافه حکم حکومت و عدد عدالت ایلدمه و
 عمر و خا ایهدی کوندر ه بر کون یونم بو ارایه دوشند
 و بوراند آب هو اسپد طبعیه کوزل کلو ب اسر

ایلیوب

ایلیوب اشتوکو روکن حصاری پاپ دید و بحیله مدت زوق و محبت
 ایلیوب برگون حکمای جمع ایرو بینه نه که بورایه کیم کلوه
 و کیم حکومت ایدر دیدم اندر دخن او سفر لاد پلر دالیسینه
 الوب جواب دیر دید که سندن بشقه بورایه که کلمه و کسر
 حکومت ایلیون پالعز دور قرم آد ابراهیم و نسل اکاعیل
علیهم السلام مدقق صاحب قرآن حکم رهنه آه ز ۱۷۱ ارج
 افتاب بچال بن قاسم نام نو جوان برجاز و سیلم بوجانبه
 دوشہ جلد دید بند سند اصلیم رعایتاً و اینه جمله
 جنکله محبتاً قدیکه مناسب بر قات جبه و جوشن والدت
 هر چه و پوز قرقیمه او زرینه قوریلوه با رطه والقنه
 بیلیک کشی به پیشه جلد ماه و جبهه خانه و سرمه و برخشد
 بحری قویدم ای بحر و م باعده در وساده بورادن خلد همیار
 ای بخون بر دیو عفر بیوی دخن صماع جناحده برا و قلم م صاحبند
 بخیوب جبس ایلدم و عفر بدن رام اولی بخون اشتو
 لو حیه طلس ایلدم بیونه لاقو ب دیو عبدن خلد میانه
 فقعد دیوی قور تاره قد نهیکه هما قنیب بو حمه پی بیونه
 جیقا رسیه سین زیرا او ساعت دیو غائب اولور بر دخن کلمه

و سو دست بیان شه جقد قده لوحه بیان بوینکدن جیقا رو ب دیوی
 از ۱ دایله سید و دیکن و بارگاری الوب غزاله است کجه بین دعاون
 او نجیبه بین دیکن سرو شاد او لو ب لوحه بی آلو ب و بوینه
 طاقه ب طوغزی عضر بدش او لد بیغی او هله بی کلوب قبو سید
 آچوب ایجری کرد که بیچاره دیو جنتند نمرده جی کلمه شرکی
 سرو او لو ب سو بخندن اغلب دیو ایشی بیورلا سرو رم
 درت بسی بید بیدر بولیه اشته صهاجمدن با غلویم و سنک
 تشریفیکه منتقله المهد ایله بکون تشریفی بیور دیکن لطفاً
 کل بندیم آک هرنه امر بیور پر ایسه نداشها و طاعمه
 دیکن سرو دهن با قدیکه دیور و پیغمدند و بیوی شدن
 ز بھیر لرا لیم با غلوب و ز بھیر لرک بر او جعنی دیواره بلند
 و او زرنده پا ایسچ بوز بھیر لری سکا بر اقدمعزم شیخ الائمه
 بشقه بر شع کمن و بشقه بر کن ناخن حس ممکن و کلد رد دیو بازی
 پازمش سرو د او قوب اکله د قده هی اکید و ب منکور
 یاد کارسی بولوب و کند و سنه قویندان بعیه و جوشی دهن
 بر هندق و رو شده او تو ز آلتی پاره جنتک الا تیله بولوب
 وجیقا رو ب او ز زینه آر استه ایلیو ب بعد دیور و پاشنه
 کلوب بر

کلوب و تبغ ایله چار پوب مذکور ز بخیر لری گروب دیو خلاص
 ایلیوب بعد دیو ایله بر طنجه جیقوب ایتدی سندک آدرک
 ندر دیو سوال ایلدکه فیلها در را و قم دیدی سرور ایتدی با فیلها
 شدی بو اشیا لری نصل ایده لم و نه هر یغیله بورادن کیده لم
 دیدکه فیلها ایتدی سرور بو با قنده در یا وارد بر کمی بوله یخ
 نه هر فه امر اید رکنزا او را به لو بکمیه لم دیدکه یانه هلو رسک
 همان بر تیز قولاینی بول شورادن خلاصی او لم دیوب کوند وی
 فیلها و خ اول ارادن دم چکوب ببر هو اول لو بکندی وا طرفی
 کشت ایلیوب بر محلده بکمی بولوب کمی جیمه ایتدی با طائفه
 بیلک کمیم وادی حذلا نده هنچ رضی اسه عنده زا مملکت قاسم
 بکر کوشم سی ارجح افتاده جهان نامه ارش زینعت اشاسیله
 بر کندوسی و بر رخشنی و ارد رجنیه سکان کتوه چکن
 هر قاجالون اجرت استرس کن فاضنه سیله ویری هرقیقدن
 استرا یسه کمی کنی هاضن اید کمیه لم دیدکی کمی بخیر دخنی
 اسلام او لد یفندن ایتدیلیر هیچ بر اتجه وریز ایسه ۳۰
 در مه سیلک همان بمحابیله مشرف او لم دیوب جان آتوی
 و پکن آچه ب موافقه روز گار ایله ازو قنده سرحد حذلا نه

هایان دیمهلا اریله بیکلوراون بایان جملیل

مکلووب کی یعنی کناره پناشد بروب و خلیها دخنی خبر ایچون سزور
جانبینه متراحت اولدی راوی ایدر بوصوفدن سرور دخنی طلس
در و نش باع ایجند رخشن بیجا یعنی بولوب و رختین او زرینه
اور رو ب و بوب حلزونه جیقو ب شکار کیدر کنی بوصوه
نگاه جاز وی ابلیس جقو ب کلدی و با قوب سرور ره
بویلم رخنه مالک اولدی یعنی و هوشند شاهد طلسه
فتح ایلدیکنی کور دیکنی کوزی قور قوب سروره پناشمیوب
حواله جاعز و ب ایتدی یا ایرجح حاله انصافه کلید کنی
ارتق بود فعم کیدر کم بر دخنی حکم فکوح بشیمان اولو رک
زیرا بنی سنه بر اقم جدتیک صاحبقرانه اسما پریشیسب
او لو ب او به سکن سنه قاده قائد یعنی کی بند سکانی
او لو ب بو اراده جقا رحم در ب باعز دقده سرور با قوب
هو ایوزند جاز وی کور دیکنی جاز وی غافل اول اسنی
ایچون ایسته کاره هم عاشقلق صهاریک و همینی
بویلمه بر پیانه تک و تنهانه ایچون بورا قدیک دیه رک
ملک یحیت کو ستر بخجه جاز و کند و سنه میل ابلدی فلن
ایمیوب همانه جان آنک ب متعین کلد کده سرور او پیله
بدر فعم

بر نفع جانستاني حسنه دیکم اول و ادیلر بزرگان نیفاسو
 طاغدر جسيخ طهاق کي کوم کوم وجبله جبله جبکارسو ب اون
 صحرالر در لود رو صهدالر و ردی جازونک عقلی باشندن کيد و
 و بسیرو ش اولوب یوز زنک او زرنیه یقلدو ش سرور همان
 شیخه بر شیخ او ردی ایسه با سترن ریاغه وارنجه ایکی نیمه ایسو
 بقاهم کیم بشیحان اولور ایکنی دیوب آت باشین چوزنکرین
 علیله عنان ۱۴ توکه قوت سرور دیو تحسین او ازی
 کلدی سرور برا قدکم فیلهای در پیشو ب خاکپاینه یوز سرور
 کمی بولدیغی و طائنه ک جمله اسلام اولوب ساحل کنار
 منتفد اولدی یقدرین بیان و تبیش بعده جمله اسلامی
 او هم درست کون ایجنه کمی یه هلاشیو ب و سرور دخن کلو
 کمی یه بند کده فیلهای کلو ب سرور سر ایاغنه همار بیوب
 بشقه خدمتم یوق ایسه لطفا بوقو نیکن رخصت وریکن
 زیرا درت بشی بیلک سنه در قوم قبیله کم کور دیکم بقدرت
 کملر اولدی و کملر هما غدر بیلمم دیوب تکرا ر تفسیع و نیاز
 ایلکده سرور دخن حللاشیو ب وار مولاد سهاد مت و رسید
 فقط بزی خا هردن جبکارسو ب بعضها کلو ب یوقلیکه دیوب

لوحه پی بودنکدن جوار و ب دستور و بر دی د امان بوسی و داع
 ایسیوب مقام قبیله سنه عزم ایلدی سپه و ردن کی نک بلکه نک
 آجدیر و ب قند سین جز برع سکار دیوب مکن از ن جانب
 راوی شیرن زبان رویم روایت و بولیم هایت ایدر که
 اول ز مانکم صاحب قرآن عالم ارجح نادری مهلوکیه دیوب
 کو مردی کند و سی دخی جلمه باران ایله هبنا تلخ قالوب ارجح جهان
 افتاده طرفه جسم کوشنه و اهل اف هبنا نهی تماشا و صید
 شکر ایلیم رک بر مدت ایلند بیک برگون کینه هدیج قرانک
 حاصل میته ارجح نادر کلوب ب بیک رسولک علیه السلام
 پیز میته با قریب ایستاده با همتر نه محجب هفاظ و ارجیح
 جکو کوشم ارجح حاصل میته کلیور می کند و بدیه بر جنبر کتو رسک
 او مازمی دید کده عمر در حقیقته عنده جاتی ایلم باشی او ز رنه
 بن سن هباجمی اندک امر میته مستفلو م بنج بنتقمه دهانه ایش
 وارد در دیوب اول ارادن طهان کبو رو ب ازو قند مهلوکه
 کند و ب عدلی و صاحب قرآن بولشو ب ایستادی با هم حضران
 مهلوکیه نه ارجح و از و نه عکرا سلامدن خبر و ارجوی
 دهنی یوق اول اصوفه کتخا منی در بیان فرمانیه هلو سلوب جز نه
 بکار

سکان کتمند فقط تعالیعین کنه عظیم و زندگ الیخ نه بورایم
کلحداک اوزر و در دیدگاه همان بدیع از زمان اول ولی الدوادن
ثافی صها بحقیقان پوده رسمه با سنی قیوب صبا تلاک جنگلک طلب
ایلیدی صها بحقیقان ایتدی خادام تعالیعین میدانه حقیقی نه پایدیج
جمله من بردن کیده لم بو لعینک جنگک غزای اکبر در کربجه
اربع افتاد بچاله رخصیت و ردم اسیم تعالیک نه هژرفه
اولد بیگل بلخز درک دیدی بدیع از زمان ایتدی خنیر و ولسو
پدره رم سینه نه زحمت بولید هر ایش کید توجه بنده ایسنه
کو رهلم با خصوصی شهد کلام اختیار اولاد یکن هر جنگک کمکن او روی
هیچ او لحاظ رسیم بر قایم ماده اولیک استراحت ایلیدیک
دیه رله ابراصم ایلیدی سائر دلیران و خلیفه و اسلام دهنی
من اسبر در دلیر سرو ردنی بعد کیکی او لما یه جو نهایت مولاد
سازیست و رسون دیوب ایکیونز بیگل کز بیچ عکر ایلم
واخمه شو ب شهر مشتی حات او لو رسه بو هرفه بیلدیچ کن و هم ایبر
الد تیکن نه عکر ده سیقتندی او ماسیک بو هرفه کونه رنگ
دیوب کونه دری بدیع از زمان دهن کوچ ایروقب عنم مهلوکیه
ایلیدیلر کونه رم بر کون مرپا کیه لقا سنی چیقو ببارجا هله قوقه

را حت ايلديلر بعده بر مفهيل نامه باز ووب عيارا يله لقا عينه
 كوندر دى عيار دخني طباقان قالدى روب طوغى لقا نك ديوانته
 دار ووب كند و سلاك عرضي ايليموب ايچى و كىروب نامه سجن لقا يه
 دير دكته لقا دخني وزير الينه وردى وزير دخني بلند او از
 ايله او قىو ب جمله سى ديكلىوب لقا عينه اوں جىك كاھسو تى
 دينه دعوت او لىنى يقى اشيد و ب اكلد د يقى طقى طويلىوب
 نه جواب و بىر جىكى بىلە سوب و شاشى روب درت جابنه
 باقى دىن صاغ و حصول پەلىق انلىي او رتايى تېغ برا فۆب
 دار عيار سولىيە ملىكىت او را سىنى سيدان بىلور دىپو
 د جاڭىم سپىنە و ب كوندر ديلەر عيار دخني طباقان
 كىوروب سرور حڪىنور سىنى جوا بىرى تېلغى ايلدكته
 سرور دخنى ايرتە سى عالم الصباڭ كونج ايليموب
 زىنسته اىدى كوسىر و ب كىفار او ردى سىنە قارشۇ
 باكلەنلىقوروب قرار ايلديلر او جىكىندا سىراحت
 دا يېمىز مىزىدە خېرىشىوب جىنىڭ مقرر او لوپ درد بىخى
 كون دېتىي جابنيدن اىدى قۇرۇب قىلب جناح اراسە
 و بىر اسسته او لىدىر و جهاۋ جىكوب كىرۇم كىرۇم سيدان باشىنە
 كلوب

کلو ب ایک جانبدن عجب میدانه کیم کیه و ارلاش نامین کیم
 قزانه دولت کیمک باشنه قونه دیوب نظر بر میدان
 ایلدیلر ناکاه لقا جانبدن مهر و ز جهار دست نام بر مردم
 خور پهلو افی میدانه کیروب و قول قالدیروب ایکی هژدن
 جاننا ذ جذک هر بیلری دیکدیروب نفرم او روپ و غلیل باشنه
 جنگل دو روپ یوریدی و جا فر و ب یا بدیع بکون میدانه
سن کل بشقہ سنی السنه کیم دیوب بدیع الزمانی دعوت
ایلدکده سرور دخنی همان السنه اولان زرد هزاری
 سور و ب مهر و زه مقابل اولوب عشق ایلدی مهر و ز
 با قوپ ایلدی بوسکرده نه نام ایله باد دلور سین
 سکا کیم دیر در دیکده سرور دخنی کند و سک بیلدیروب
 سویله سخن و دز غیشو ب بر بر رینه کور زنرا و رفته
 حمله لر ایلدیلر ارادن بر قاجح حمله خره کمبو بعد نوبت
بدیع الزمانه کل دکنه میدان باشنه جیقو ب ال عدو ده
 او روپ مهر و ز جهار دسته بر کور ز اولیه او ردیکه
 اولان کور زین بر ابر قیر و کده قول للری پادر اولمیوب
 بو کلو ب باش قا جروپ کند و سک فیل صغر سنه بر اقدی

کور ز دینو ب بند کیجے فیلک باشنه طو قنوب هر دا یلدی
 کندو کے صہرا ب پتیز ایاغ او زره ا ولدی و تین بیڑا کتو رف
 سوار ا ولدی ایڈنا پنه بعد یعنی برادر اولوب بر از جنگ
 ایلدیلر اراده پنه بر نیجہ حملہ خطا بجدی همکھ سروبر کو ز
 او بیم او ر دیکم اللئے اولاد فیلک بیلے فریلوب مہروز
 ندیز ب اولوب و تین کندیلے طوبلا دیوب سرو ر خشنہ
 قصید ایلدکھ سرو دھنی تازیں اوز رندن آپلوب
 فشت مشته یقہ یقہ یہ اخڑ کھر کعن او لدیلر نہایت
 سرو کھرین مہروزه مسیلم ایلدکھ مہروز دھنی درست
 الکریمہ وار قوتی بازو یہ کتو رو ب او جیز و را یدیوب
 بر شیم مقدیر اولم بیوب سرو ر کھنی قاپوب
 صالیبیو رکھ ب دیع الزمان دھنی مہروز رکھ سندن
 قاپوب پنجہ زور ایلدیسہ قالدیرو بیز دا اوردی
 مہروز امان سرو دیوب ایمانہ کھلدي بو طو خدن
 بد ر بی ز لازن کر کدا ن سرو ب سرو ر کلوب
 مقابل اولدی وال نین دین اوروب ایرشو ب سرو
 ہٹنیخ ھوندی دیلد و ر عالم دھنی سپر دیروب

من

منع ایلیوب جهو قز ور کور دی وغا پیت بکنذی سدا بینه
 بمشتمه بو پلیم حصمه راست کل خدم ایدی خیوب به شنی هم الی
 آندن بدر بن زلزل اد کور زده او رو بکلد کده سور
 دخنی کور زن بر ابر ویر قاب منع ایلیدی فقط غایت بکنذی
 او بچ حمله ایلیدی او جنده منع ایلیوب نوبت کلد کده اهداد
 کلور کلب او طد یعنی بیلوب ال نینه جانستا نه او برق
 بدر بن زلزله بر نینه او پلیم او ره بکم بدر سپر و رنجه
 دامن سپر دن بول بو لوب قولیق السنه بر عظیم ز خرم آجی
 کفار ز اولجای کور دکده بز دن بد سعک او ز رسنه یورید بدل
 و ز خپله بدری سرور دک او کنذ ن فا بوب بارچا هننه کتو قه
 ز خنه سرهم قیوب پاتور دیل او لکون جناد مغلوبه
 او لوب اختم او لنجه جنک ایلیوب اختم
 اولد قدح طبل آرام جامنوب
 ایکه طرف دن دنوب فراس ایلیلر
 بلانه اشته بیم سحا تمند مر المعنی
 طقوز بخی جلد بونه غام
 (۳) اولد حکای احی ۱۷ پیغم

د عزیز سویا دل

لَا جَنَاحَ لِلْمُتَّقِينَ لِمَنْ فَرَغَتْ دُلَيْلُهُ عَنْهُ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

بِعِلْمِيْهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

بِعِلْمِيْهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ

لِمَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ مَنْ يَعْلَمُ مَالِهِ